

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'ÂN-I KERÎM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI**

**TAHİR B. GALBÛN'UN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE
ET-TEZKİRE ADLI ESERİN TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN:
NERMİN CİNSOY**

**DANIŞMAN:
Dr. Öğr. Üyesi RECEP KOYUNCU**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nermin Cinsoy
	Numarası	158106091006
	Ana Bilim /BilimDalı	Temel İslam Bilimleri/ Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî
	Programı	Yüksek Lisans
	TezDanışmanı	Dr.Öğr.Üyesi Recep KOYUNCU
	Tezin Adı	TAHİR B.GALBÜN'UN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE ET-TEZKİRE ADLI ESERİN TAHLİLİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *Tahir b. Galbün'ün Kıraat İlmîndeki Yeri ve Et-tezkire...* başlıklı bu çalışma *16.12.2019* tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	DanışmanveÜyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	<i>Dr. Öğr. Üyesi</i>	<i>Recep KOYUNCU</i>	<i>[Signature]</i>
2	<i>Doc. Nermin</i>	<i>Ali ÖGR</i>	<i>[Signature]</i>
3	<i>Dr. Öğr. Üyesi</i>	<i>Ali TEMEL</i>	<i>[Signature]</i>

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nermin CİNSOY		
	Numarası	158106091006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	TAHİR B.GALBÛN'UN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE ET-TEZKİRE ADLI ESERİN TAHLİLİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığımı bildiririm.

Nermin CİNSOY
İmzası

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nermin CİNSOY		
	Numarası	158106091006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr.Öğr.Üyesi Recep KOYUNCU		
Tezin Adı	TAHİR B. GALBÜN'UN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE ET-TEZKİRE Fİ'L KIRAATİ'S-SEMÂN ADLI ESERİN TAHLİLİ			

İbn Galbûn'un kıraat ilmindeki yeri ve "et-Tezkire fi'l Kıraati's-Semân" adlı eserinin tahlilini konu edinen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde kıraat ilminin tanımı, önemi, konusu, gayesi ve faydası hakkında bilgiler verilmiştir.

Diğer bölümler İbn Galbûn'un hayatı, seyahatleri, hocaları, talebeleri, yaşadığı dönem ve kıraat ilmindeki yerini içermektedir. Bunlarla birlikte metodu, eserinin içerik ve özellikleri de ele alınmıştır.

et-Tezkire'nin kıraatlar açısından incelenerek önemini ortaya çıkarmak hedeflenmiş ve çalışmanın sonucunda da İbn Galbûn'un ve eserinin kıraat ilminde önemli bir yere sahip olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Galbûn, et-Tezkire, Kur'an, Kıraat

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Nermin CINSOY		
	Student Number	158106091006		
	Department	Basic Islamic Sciences/ Quranic Recitation		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr.Öğr.Üyesi Recep KOYUNCU		
Title of the Thesis/Dissertation	Tahir b.Galbûn's Place in The Science of Qirâ'a and Evaluation of His Work " at-Tezkire fi'l Qirâ'ati's-Semân"			

The position of İbn Galbûn in Qiraat science and analysis of his work named "at-Tezkire fi'l Qiraati's-Semân" is composed of three main chapters.

In the introduction chapter is informed about definition, importance, theme, aim and utility of Qiraat recitation.

The other chapters included that, İbn Galbûn's life, journeys. Masters, pupils, the time that İbn Galbûn lived in and his status in the science of Qiraat recitation. In addition to these, methods, contents and properties of his work.

It has been aimed to investigate of et-Tezkire according to aspect of Qiraat and put forth it's importance for consideration and as a result of study, it's tried to introduce that İbn Galbûn and his work has a significant position in Qiraat science.

Key words: İbn Galbûn, et-Tezkire, Qur'an, Recitation

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	I
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	IX
ÖNSÖZ	X
1. Çalışmanın Konusu.....	XII
2. Çalışmanın Amaç ve Önemi	XII
3. Çalışmada Uygulanan Metot ve Kullanılan Kaynaklar	XIII
GİRİŞ	1
KIRAAT İLMİ KAVRAM ve TARİHÇE.....	2
1. KIRAAT KELİMESİNİN ANLAMI	2
2. KIRAAT İLMİNİN KONUSU,GAYESİ VE FAYDASI	2
3. KIRAAT İLMİNİN TARİHÇESİ.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
İBN GALBÛN'UN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	6
1. HAYATI.....	6
1.1. İsmi, Künyesi ve Ailesi.....	6
1.1.1. Babası.....	7
1.2. Doğumu ve Vefatı.....	10
1.3. Seyahatleri, Hocaları ve Talebeleri.....	11

1.4. Yaşadığı Dönemde Siyasî Durum.....	13
2. İLMÎ ŞAHSİYETİ VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ	16
3. ESERLERİ.....	16
İKİNCİ BÖLÜM	17
<i>Et-TEZKİRE</i> ADLI ESERİN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE TAHLİLİ.....	17
1. ESER HAKKINDA BİLGİLER.....	17
1.1. Eserin İsmi ve Yazara Nispeti	17
1.2. Eserin Yazılış Gayesi.....	18
1.4.1. İmam ve Ravileri Çeşitli Terimlerle İfade Etmesi.....	21
1.4.2. Tercih (Görüş) Belirtmesi.....	23
2. ESERİN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ.....	23
3. İBN GALBÛN'UN ESERİNDE KIRAATLERİNE YER VERDİĞİ İMAM VE RAVİLER	26
4. YA'KÛB KIRAATİNİ ELE ALMASI	28
5. İBN GALBÛN'UN KIRAAT İLMİNDEKİ İSNAD ZİNCİRİ.....	29
6. ESERDE TARİK-SENET ZİNCİRİNİN İNCELENMESİ.....	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	33
ESERDE YER ALAN GENEL KAİDELER	33
1. USÛLE DAİR UYGULAMALAR	33
1.1. İstiâze Bahsi.....	33
1.2. Besmele Bahsi.....	34
1.3. İdgam-ı Kebîr Bahsi (باب الإدغام الكبير).....	36
1.4. Zamir Hâ'larında İhtilaf Bahsi.....	53

1.5. Mîm Harfind e İhtilaf Bahsi.....	56
1.6. Med ve Kasr Bahsi.....	62
1.7. Tek Kelimed e İki Hemze Bahsi.....	66
1.8. İki Kelimed e İki Hemze Bahsi.....	69
1.9. Hemze'nin Harekesinin Nakli Bahsi	71
1.10. Fetih, İmâle ve Beyne'l Lafzeyn Bahsi	72
1.11. Verş'in Fethalı Ra'daki Tercihi	76
1.12. Vakf ve İbtida Bahsi	77
2. FERŞU'L-HURÛF'A DAİR UYGULAMALAR.....	80
2.1. Sarf Yönünden Kıraat Farklılıklarını Ele Alması	80
2.1.1. Fiillerin Ma'lûm-Meçhûl Sîga İle Okunması	80
2.1.2. Fiillerin Merfû' ve Meczûm Okunması	80
2.1.3. Fiillerin Tahfif ve Teşdid ile Okunması	81
2.1.4. Fiillerin Farklı Vezinlerde Okunması	81
2.1.5. Kelimelerin Müfred ve Cemî' Okunması	82
2.2. Nahiv Yönünden Kıraat Farklılıklarını Ele Alması.....	82
2.2.1. İsimlerin Nasb, Cer ve Ref Okunması	83
2.2.2. Fiillerin Nasb ve Cer İle Okunması	83
2.2.3. Elif-Nûn Maddesinin Fetha ve Kesra İle Okunması.....	83
2.2.4. Kelimelerin İsim ve Fiil Kalıplarına Göre Okunması	84
2.2.5. Kelimelerde Yapılan Takdim-Te'hîr	84
2.3. Ferşü'l-Huruf Bağlamında İbn-i Galbûn'un <i>Et-Tezkire Fi'l-Kıraâti's-Semân</i> 'ndaki Kıraat Vecihlerinden Örnekler.....	85
2.3.1. Fatiha Sûresi'nden Örnekler	85

2.3.2. Bakara Sûresi	87
TEKBİR BAHSİ	90
KAYNAKÇA	94

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a. mlf.	: Aynı müellif
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: İbn, bin
c.	: Cilt
c.c.	: cellecelâlühü
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
m.	: Miladî
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahuanhu / anhâ
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve selem
thk.	: Tahkik eden
yy.	: Yayın yeri yok
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Rasûl-i Kibriya (s.a.v.) efendimizin en büyük ve dâimî mûcizesi Kur'an-ı Kerim'e hizmet etme şerefini lutfeden Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Vahyi metlûv ve vahyi ğayri metlûv, Allah Teâlâ tarafından kalbi saâdetlerine peyderpey indirilen Rasûlullah (s.a.v.) efendimize sonsuz salat ve selam olsun. Nâzil olan Kur'an ayetlerini büyük bir şevkle öğrenen, daha sonra arkadaşlarına öğreterek her türlü tağyîr ve tahrife uğramaması için azamî gayret gösteren Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimizin âl ve ashabına da sonsuz selam olsun.

Ulumu'l-Kur'an'ın bir şubesi olan kıraat ilmi, Kur'an-ı Kerim'in kelimelerinde vâki olan farklı okunuş şekillerinden bahseden bir ilimdir. Konusu doğrudan Kur'ân-ı Kerîm olan bu ilim, koymuş olduğu kaideler ile tevatüren sabit olmuş, okunuş şekillerini tesbit etmiş, bunlara uymayanları ise kabul etmeyerek reddetmiştir.

İlimler arasında en şerefli ve faziletli ilimlerden olan kıraat ilmine hizmet eden âlimlerden birisi de İbn Galbûn'dur.

Dönemlere ayırma, üzerinde uzlaşmış bir konu olmasa da kıraat tarihi dönemlendirmesinde ihtiyar döneminin sona erdiği tedvin döneminin başladığı bir zamanda İbn Galbûn, *et-Tezkire fi'l Kıraati's-Semân*'ı telif etmiştir. Eser, İbn Mücahid'in yedili sistemine bir tane kıraat daha eklemek suretiyle sekizli yapıyı esas alan ilk telif eser olma özelliğini taşımaktadır.

Bu çalışma İbn Galbûn'un *et-Tezkire fi'l Kıraati's-Semân* isimli eserinin tahlilini amaçlamaktadır. Endülüs kıraat faaliyetlerini büyük ölçüde etkileyen ve *en-Neşr fi'l-Kıraati'l Aşr*'in temel kaynaklarından olan eserin Eymen Rüşdi Suveyd tarafından tahkik edildiğini ancak üzerinde pek fazla bir çalışma yapılmadığını tesbit ettik. Dolayısıyla pek fazla bilinmeyen bu kıymetli eserin incelenmesinin önemli ve gerekli olduğuna karar verdik.

Bu çalışma esnasında *et-Tezkire fi'l Kıraati's-Semân*'ı baştan sona taramaya çalıştık. Giriş kısmında kıraat ilminin tanımı, önemi, konusu, gayesi ve faydası hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu bilgileri verirken fazla uzatmamaya gayret edilmiştir. Birinci bölümde müellifin hayatı, ilmî şahsiyeti ve kıraat ilmindeki yeri,

hayatı kısmında ismi, künyesi ve ailesi, seyahatleri, hocaları ve talebeleri ve yaşadığı dönemde siyâsî durum ele alınmıştır. İkinci bölümde ise eserin kıraat ilmindeki yerini, yazılış gayesini, muhtevasını ve metodunu, kıraati işleyiş tarzı ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde yine imam ve râvileri çeşitli terimlerle ifade etmesi ve kendi tercihinde kullandığı argümanlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde sekizli yapıyı oluştururken eserine aldığı Basra kıraat ekolü kıraat imamlarından Ya'kûb b. İshak el-Hadramî' (ö. 205/820)'nin kıraati ve İbn Galbûn'un Hz. Peygamber'e kesintisiz ulaşan isnad zinciri incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise usûle dair uygulamalarla ferşî farklılıkları konu anlaşılacak kadar az sayıda örneklerle kısaca tutmaya çalıştık. Öz ifadelerle incelemeye çalıştığımız eseri ferşu'l-huruf bağlamında Fatiha ve Bakara suresinden örnekler verdikten sonra tekbir bahsi ile çalışmamızı tamamlamış olduk.

Çalışmamızı takdim ederken, tartışma kabul etmeyecek şekilde yüceliği ortada olan kıraat ilminin tedrisiyle uğraşmanın farkında olarak Kur'an'ın ve onun kıraatlerinin zabtı için gayret eden Peygamberimiz Efendimiz (s.a.v)'den günümüze kadar gelip geçen bütün ehli Kur'an'a ve müellifimiz İbn Galbûn'a Allah (c.c)'tan rahmet niyaz ediyorum. Bu ilmin en önemli simalarından İbn Galbûn'u çalışmayı öneren ve danışmanlığımı yapan Dr. Öğretim Üyesi Recep Koyuncu'ya, bana desteğini esirgemeyen kendisinden Aşere-Takrib okuduğum Hacıveyiszade Camii Başımam-Hatibi Mehmet Çaba'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Nermin CİNSOY

Mayıs 2019

KONYA

1. Çalışmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerîm Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Hz.Peygamber (s.a.v.)'e yirmi üç yıl zarfında nâzil olmuştur. Hz.Peygamber (s.a.v.) kendisine inen ayetleri ashâbına öğretmesi ve ashâbın da öğrendiklerini başkalarına öğretmesi, kırâat ilminin Kur'an'ın nüzûlüyle başladığının göstergesidir.

Bu açıdan bakıldığında kırâat ilminde yedi harf ruhsatı, Kur'ân-ı Kerîm'in kolay okunup anlaşılması ve bu ilmin gelişip zenginleşmesini sağlamıştır. Bununla birlikte yedi harf, ümmetin icmâ halinde olduğu yedi kırâat ile ilgili bir durum değildir.

İlk dönemlerde yedi kırâat tabiri meşhur olmamıştır. Nitekim kırâat ilmiyle ilgili yazılan ilk eserlerde kırâatlerin farklı sayılarda sınıflandırmalar yapılarak ele alındığını görmekteyiz.

Bu kırâatlerin yedi ile sınıflandırılması h. 3. yüzyılda Ebû Bekr b. Mücahid'in yazdığı *Kitâbu's-Seb'a* ile olmuştur. Bu durum kırâat ilmi tarihinde önemli bir dönüm noktası olmakla birlikte, bu tahsis kabul görülerek, yedi kırâat Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî kırâatleri olarak belirlenmiştir.

Çalışmamızda bu meşhur yedi imama, on kırâat imamından dokuzuncu sırada olan Ya'kûb el-Hadramî'nin kırâatini ekleyerek kırâatleri sekize tahsis eden, h. 4. asırda yaşamış olan Tahir b. Galbûn'un (ö.399/1009) hayatı, kırâat ilmindeki yeri, müellifin günümüze kadar ulaşan tek eseri *et-Tezkire fi'l Kırâati's-Semân*'ın tahlili ve bu eserin kırâat ilmindeki yeri olacaktır.

2. Çalışmanın Amaç ve Önemi

Bu çalışma kırâat alanında önde gelen isimler arasında yer alan Tahir b. Galbûn'un hayatına ve dönemine ışık tutmak, kırâat ilmindeki yerini tespit etmek, kendisinden sonra bu alanda yazılmış ve yazılacak olan eserlere kaynaklık edecek nitelikte olan *et-Tezkire*'nin tahlilini yaparak Tahir b. Galbûn'un kırâatlere yaklaşım tarzını, konuları işleyiş biçimini, kullanmış olduğu üslup ve metodunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Hayatını anlatırken maksadımız sadece onun hayatını gün yüzüne çıkarmak değil; devrin özelliklerini, eğitim yapısını da ele almaktır. Dolayısıyla çalışmamızın

belli bir bölümünü de devrin siyasi, sosyal yönü; o dönem Halep ve Mısır'daki eğitimin yapısı ve metodu oluşturacaktır.

Eseri tahlil etmekten maksadımız ise yukarıda zikredilenlere ilave olarak Tahir b. Galbûn'un bu eseri yazmasındaki sebebini, hangi eserleri kaynak olarak kabul ettiğini, kırâat ilmine yaptığı katkılarını, getirdiği metot farklılıklarını ve yeniliklerini, sekizinci kırâat olarak Ya'kub el-Hadrami'yi kabul etmesinin varsa nedenlerini açıklamaktır.

3. Çalışmada Uygulanan Metot ve Kullanılan Kaynaklar

Çalışmamızda araştırmamızın temelini oluşturacak olan kırâat ilmi ile ilgili temel eserlere, tabakat kitaplarına ve klasik sözlüklere başvurduk.

Birinci bölümde tabakat ve tarih kitaplarına başvurarak müellifin hayatı, yaşanılan dönemin siyâsî ve ilmî durumu hakkında bilgiye ulaşım dönemin analizini yaptık.

İkinci bölümde *et-Tezkire* hakkında bilgi vererek, kırâat ilmindeki yeri ve önemine, kırâat farklılıklarını sekiz kırâat çerçevesinde işleyiş metoduna değindik. Kırâat alanında kendinden önceki ve sonraki dönemlerde te'lif edilen benzer eserler dikkate alınarak gerekli mukayeseleri yaptık. Ayrıca müellifin eserinde kırâat farklılıklarını ele alırken yer verdiği imam ve ravileri, eserinin kırâat ilmi üzerindeki etkisini ifade ederek, Hz. Peygamber'e ulaşan isnad zincirini ve eserdeki tarik-sened zincirini inceledik.

Üçüncü bölümde ise eserde yer alan genel kaidelerin bazılarına yer verdik. Ferşu'l-Huruf'a dair ele aldığı kırâatleri sarf ve nahiv yönünden değerlendirdik. Tezin hacmini artırmamak adına ferşu'l-huruf'a dair örnekleri kısa tuttuk. Son olarak da tekbir bahsine değindik.

GİRİŞ

İslam ilim geleneğinde âlimler, ilimlere derece verirken kıraat ilminin birinci sırada olduğunu söylerler. Taşköprizâde'nin (968/1561), ilimleri tasnif ederek on gruba ayırdığını ve ilk sırada ilahi ilimlere yer verdiği görülmektedir. İlahi ilimleri de şer'i ilimler olarak vasıflandıran Taşköprizâde bunları şu şekilde sıralar:

1. Kıraat ilmi,
2. Hadis Rivayet İlmî,
3. Kur'ân-ı Kerîm'i Tefsir Etme İlmî,
4. Hadis Dirayet İlmî,
5. Kelam İlmî,
6. Fıkıh Usulü İlmî,
7. Fıkıh İlmî,
8. Şer'i İlimlerin Kolları.¹

İlimler arasında müstesna yeri olan kıraat ilmine hizmet eden âlimlerden birisi hiç şüphesiz İbn Galbûn'dur. Kıraat ilminde önemli bir yeri olan İbn Galbûn, Âsım kıraatı Hafs rivayetini Şâtıbiyye tarikine bağlayan ilim silsilesinin içerisinde yer almaktadır. Kıraat ilminin köşe taşlarından diyebileceğimiz Ebû Amr ed-Dânî'nin en çok istifade ettiği, kıraat ilmini arz ve sema yoluyla ahzettiği hocalarından birisidir. Hemen her eserinde ondan bahsetmiştir.

Bu çalışmamızda hakkında öyle pek fazla bilgi bulunmayan İbn Galbûn ve yedi kıraate bir tane daha eklemek suretiyle sekizli bir yapı oluşturduğu *et-Tezkire fi'l-Kıraati's-Semân* isimli eserini incelemeye çalıştık. Eserini hicri dördüncü asırda Mısır'da kaleme alan müellifin yedili sistemin ortaya çıkardığı hatalı algıyı ortadan kaldırmayı amaçladığı düşünülmektedir. Usul bilgilerini derli toplu verdiğini ferşu'l-hurûf'u sistematik hale getirdiğini, ihtilafa konu olan hususları zikrettiğini, ihtiyaç olmaması halinde ittifak edilen konulara değinmediğini mukaddime bölümünde

¹ Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-Se'âde ve Misbâhu's-Siyâde fi Mevdû'âti'l-Ulûm*, Kahire, 1968, I, s. 68-69.

bahsetmektedir.² Müellif, Endülüs Kıraat çalışmalarına da kaynaklık eden eserinde, “ileri gelen şehirlerdeki meşhur kurradan kendisine sahih olarak gelenleri zikredeceğini” söyleyerek, âdetâ müktesebâtının Mısır kıraat birikimiyle sınırlı olmadığını belirtmiştir.³

KIRAAT İLMİ KAVRAM ve TARİHÇE

1. KIRAAT KELİMESİNİN ANLAMI

Kıraat kelimesi (قرأ) kökünden türemiş semâî bir masdar olup okumak, tilâvet etmek anlamına gelmektedir.⁴

Kıraat kelimesinin ıstılah anlamını ise Dimyati şöyle tanımlar: “Kıraat, ravîlerin nakil yoluyla Allah’ın kitabı hakkındaki ittifaklarını hazf, isbat, tahrik, teskin, fasl, vasl, ibdal, nutkun durumu gibi diğer okuma biçimleri konusundaki ravîlerin ihtilaflarını bildiren ilimdir.”⁵

Kıraat ilminin İbnü’l Cezerî’ye ait tanımı ise şöyledir: “Kıraat ilmi, Kur’ân-ı Kerîm’e ait kelimelerin edâ keyfiyetini ve bunların çeşitlerini ravîlerine isnad ederek bildiren ilimdir.”⁶

2. KIRAAT İLMİNİN KONUSU, GAYESİ VE FAYDASI

Kur’ân-ı Kerîm’in nazmında meydana gelen ihtilafli okumaları ve söz konusu ihtilafların senetlerinin incelenmesini konu edinen kıraat ilminin, gayesi ve faydası ise kurra imamların her birinin okuma şekillerini ele almak, sahih kıraatleri, zayıf ve mevzu kıraatlerden ayırarak melekesini kazandırmaktır.⁷ mütevatir kıraatlerin ihtilaflarını zabt edebilme

²İbn Galbûn, *et-Tezkire fi'l-Kıraati's-Semân*, thk. Eymen Rüşdi Suveyd, Dâru'l-Gavsânî li'd-dirasâti'l-Kur'âniyye, Dımeşk, 2009, I, s. 3.

³İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 3.

⁴İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I, s. 134.

⁵Ahmed Muhammed el-Benna ed-Dimyati, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, Daru-İbn Hazm, 2010, I, s. 89.

⁶İbnü'l Cezerî, *Muncidu'l-Mukriin*, Dâru'l-Meyamin, Riyad, 2014, s. 61.

⁷Birişik, Abdülhamit, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, Emin yay., Bursa, 2004, s. 23.

Kıraat ilmi sayesinde Kur'ân-ı Kerîm'i tilavet ederken hatadan uzak bir okuyuşla Hz. Peygamber'in öğrettiği şekliyle okumak mümkün olmaktadır.

Kıraat farklılıkları ayetlerde anlam farklılıklarını oluşturmakta ve bu durum ayetleri yorumlarken farklı hükümler çıkarılmasında da etkili olabilmektedir.

3. KIRAAT İLMİNİN TARİHÇESİ

Hz. Peygamber (s.a.v), Cibril vasıtasıyla nazil olan Kur'ân ayetini, nüzulünün hemen ardından sahabeye ezberletmeye büyük önem verir, sahabeyi Kur'ân öğrenmeye ve öğretmeye teşvik ederdi. Bu meyanda varid olan hadisler çoktur.

Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'in lisanıyla nazil olurken Medine döneminin son yıllarında bazı sosyolojik olaylar sebebiyle “yedi harf” ruhsatı verilmiştir. Bu bağlamda Kur'ân'ın bazı kelimeleri yedi harf ruhsatı nedeniyle farklı şekillerde okunmuştur. Daha sonra bu birikim kıraat ilminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁸ Önceleri pratik birikim olan bu ilim, tercih faaliyetlerinin ardından sistemleşmiş ve tedvin süreci olarak adlandırılan hicri dördüncü yüzyılda telif çalışmaları başlamıştır.

Kıraat vecihleri (farklılıkları) ümmete kolaylık ve ruhsat olan Medine döneminde başlayan yedi harf ruhsatının tezahürüdür. Hz.Peygamber'den nakledilmiştir. Her sahâbi, ümmet için bir kolaylık olan bu vecihlerden bir kısmını öğrendi ve öğrendiklerini de tabiî nesline öğretti. Hicri ikinci asırda mesaisini kıraat ilmine teksif eden ve kıraat ilminde temayüz eden birçok âlim öne çıktı. Bundan dolayı kıraat vecihleri onlara nisbet edildi. Bu fennin âlimleri de yedi harften kaynaklanan bu kıraatleri kitaplarında derlediler.

Kıraat ilminin sistemleşme sürecini hicri birinci asrın bitmesi ve ikinci asrın başlaması olarak kabul edebiliriz. Kıraat ekollerinin meydana geldiği bu asırda, kıraat imamları kendilerine nakledilen ve özellikle de Mushaf hattına uygun olan okuma biçimlerini araştırıp ona tâbi oldular. Bu farklı vecihlerden kendi ictihatlarına göre

⁸Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Yaklaşım*, İSAM Yay., İstanbul, 2011, s. 13.

tercih ve ihtiyar yoluna giderek herbiri kendi ekollerini oluşturmuş, bu mezhepler içerisinde de on kıraat imamı kabul görmüştür.

Tedvin süreci olarak isimlendirebileceğimiz hicri üçüncü ve dördüncü asırda daha önce oluşturulan kıraat tercihleri kıraat âlimleri tarafından beşli altılı yedili vb. sistemle telif edilmeye başlanmıştır. Kıraatlerin ilk olarak tasnife tutulmaya başlandığı bu dönemde ilk kıraat eserini yazanlar arasındaki âlimlerden Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam (ö:224/828) *Kitabu'l-Kıraat*'ı, Ebu Hatim es-Sicistânî (ö:255/869) *el-Kıraat* ve *İhtilâfu'l-Mesâhif*'i tedvin ederek yedi kıraatten fazlasını zikrettiler.

Kıraat ilmine dair yapılan telif faaliyetlerinde vücuda getirilen eserlerin önemli kısmının da Endülüs ulemasına ait olduğunu görmekteyiz.

Kıraat ilminin tarihsel gelişimine baktığımızda kendi zamanına kadarki mevcut kıraat birikimini eleyip seçerek, ortaya kendi içinde sistemli, tutarlı bir yapı oluşturan İbn Mücahid'in, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kıraât* isimli eserinin kurucu metin olduğunu söyleyebiliriz. İbn Mücahid, bu tasnif faaliyetini, sahih ve şaz kıraatlerin yaygınlaştığı ve ehliyetsiz kimselerin kıraatler konusundaki tutumlarına son vermek ve şaz okumaları saf dışı bırakmak amacıyla dağınık olan kıraat verilerini belli sistem içinde yedi kıraat âliminin tercihlerinden seçerek yaptı. Kıraatleri yedi ile sınırlandırma eylemi kendisinden sonra gelen nesil tarafından kabul görmüş ve yedi kıraat ile ilgili pek çok eser meydana getirilmiştir.

İbn Mücahid'in *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kıraât* isimli eseri kendinden sonraki dönem kıraat çalışmalarına etki etmiş ve pek çok kıraat âliminin eserinin münderecatı -özellikle Endülüs merkezli kıraat çalışmaları-etrafında oluşmuştur.

Kıraat âlimleri, İbn Mücahid'in yedili sisteminin tevlit ettiği yanlış kanaatleri ve hatalı anlayışları bertaraf etmek için bu yedi kıraate bazı kıraat tercihlerinin ilave edilmesini düşünerek sekiz ve bu fikre bağlı olarak daha çok ihtiyarı içeren eserler kaleme almışlardır.⁹ Yedi kıraat tercihine Ya'kûb'u da eklemek suretiyle sekizli

⁹İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, s. 219-222.

sistemi oluşturan ilk müellif, *et-Tezkire fi'l-Kıraati's-Semân* isimli eseriyle Tahir b.Galbûn (ö.399/1008) olmuştur.¹⁰

Aynı dönem kıraat âlimlerinden Ebu Bekir Ahmed b. Huseyin b. Mihran el-Isbehanî en-Nisaburî (381/992), *el-Ğaye fi'l-Kıraâti'l-Aşr* isimli eseriyle İbn Mücahid'in bu yedi kıraatine üç kıraat daha ilave ederek Kıraat-ı Aşera'yı bir araya getirmiştir.¹¹

En-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr isimli meşhur eserini otuz altı kaynaktan oluşturduğunu ifade eden İbnü'l-Cezeri, kıraat tarihinin en önemli simalarındandır. İbnü'l-Cezeri'nin, çok sayıda tarik ve hüküm içeren *En-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr*'ı daha önce telif edilen eserlere belirgin bir üstünlüğünün olduğu ortadadır. Kıraat tarihinin dönüm noktası diyebileceğimiz İbnü'l-Cezeri ve sonrası devasa külliyyatın etrafında muhtelif ekoller, kıraat edebiyatı (tahrirat) ve literatürü varlık kazanmıştır.

Yıldırım Beyazıt'ın davetiyle Anadolu'ya gelen İbnü'l-Cezeri, kıraat ilminin Anadolu'da gelişmesinde büyük katkıları olmuş bir âlimdir. Yaşadığı döneme damgasını vuran bu âlimimiz Osmanlı âlimlerini de etkilemiş, kıraat ilmi Anadolu topraklarında iyice kök salmıştır. Bir asır ara ile Ali el-Mansuri ve Ahmet el-Mesyeri'nin İstanbul'a gelişleri, Anadolu'da kıraat ilmine olan ilgiyi hayli canlandırmıştır. Anadolu'daki kıraat çalışmaları Mesyeri'nin kurucusu olduğu İstanbul tariki ile Mansuri'nin kurucusu olduğu Mısır tariki çerçevesinde devam etmiştir.¹²

¹⁰Maşalı, Mehmet Emin, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, Otto, Ankara, 2016, s. 83.

¹¹Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yay., Ankara, 2005, s. 35.

¹²Maşalı, Mehmet Emin, *a.g.e.*, s. 96.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN GALBÛN'UN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. HAYATI

1.1. İsmi, Künyesi ve Ailesi

Ebu'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydullah b. Galbûn el-Halebî el-Mısrî (ö.399/1009)¹³.

Bütün kaynaklar künyesinin Ebu'l Hasen olduğunu, babasının ve kendisinin ismi hakkında da ittifak edildiğini gösterir. Bununla birlikte dedesinin ismi kaynakların çoğunda ism-i tasğirle “Ubeydullah” olarak geçerken; bazı kaynaklarda da “Abdullah” olarak geçmektedir. Öyle ki İbnü'l Cezerî ve Zehebî gibi âlimler de dedesinin ismini kitaplarında “Ubeydullah” olarak zikretmişlerdir. Eymen Rüşdi Süveyd, İbnü'l Cezerî ve Zehebî gibi güvenilir imamların kaydettiği Ubeydullah kelimesinin yanlış yazılmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Babasının dedesine gelince; ismi terâcim kitaplarında ittifakla “علبون” ğayn harfi fethalı, lam harfi sâkin, ba harfi de dammeli olarak geçer.¹⁴

İbn Galbûn'un diğer dedesinin ismi el-Mübârek'tir. Bütün kaynaklar ondan bahsetmezler. Belki de kitaplarını kısa tutmak için onu zikretmemişlerdir. Zehebî, *Tarihu'l-İslam* ve *Ma'rifetu'l-Kurrâ*'sında, Subkî, *Tabakatu'l-Vusta*'sında ve İbnü'l Cezerî'de *Ğayetü'n-Nihâye*'sinde ondan bahsetmişlerdir.¹⁵

¹³Zehebî, *el-İber fî Haberi Men Ğaber*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, III, s. 72; a. mlf., *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 699; İbnü'l Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye fî Tabakâtü'l-Kurra*, G. Bergstrasser neşri, Mısır, 1932, II, s. 517; Celaleddin Abdurrahman es-Suyutî, *Hüsnü'l-Muhadara*, Darü'l-Hayai'l-Kütübü'l-Arabiyye, Mısır, 1967, I, s. 491; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin*, İstanbul, 1951, I, s. 429; Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemü'l-Müellifin*, Mektebetü'l-Müsenna, Beyrut, 1993, II, s. 12.

¹⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 30.

¹⁵İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 32.

1.1.1. Babası

İbn Galbûn ilmi otoriteye sahip bir ailede Halep'te dünyaya geldi. Babası Ebu't-Tayyib Abdülmün'im b. Galbûn'dur (309-389/921-999)¹⁶. Kıraat ilminde âlim bir zattır. Kıraat ilmi ile ilgili eserleri olup birçok kurradan da ders almıştır.¹⁷

Ders aldığı kişilerden bazıları şunlardır:

- ✓ İbrahim b. Abdürrezzak el-Antakî (ö. 339),
- ✓ İbrahim b. Muhammed b. Mervan (ö. 360),
- ✓ Ahmed b. Muhammed b. Bilal,
- ✓ Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî,
- ✓ Ebû Sehl Salih b. İdris (ö. 345),
- ✓ Cafer b. Süleyman el-Horasanî (ö. 330),
- ✓ Nasır b. Yusuf et-Turabî,
- ✓ Nazif b. Abdullah el-Kisravî
- ✓ Muhammed b. Ali el-Atûfî,
- ✓ Abdullah b. Ahmed b. es-Sakar,
- ✓ Hüseyin b. Habib el-Hasâirî ed-Dimeşkî (ö. 338),
- ✓ Ahmed b. Hüseyin en-Nahvî er-Rakkî
- ✓ Ali b. Muhammed el-Mekkî et-Tûsî
- ✓ Ebu'l-Ferec Ahmed b. Musa el-Bağdadî,
- ✓ Muhammed b. Cafer el-Firyâbî
- ✓ Necm b. Büdeyr¹⁸

¹⁶Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 678; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, II, s. 696; es-Suyutî, *a.g.e.*, I, s. 491; İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, s. 629; Kehhâle, *a.g.e.*, II, s. 324.

¹⁷Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 678; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, II, s. 696.

¹⁸Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakat ve'l-Âsar*, II, s. 678; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, II, s. 696.

Ebu't-Tayyib Abdülmün'im b. Galbûn'un kıraat alanında ders okuttuğu öğrencilerinin arasında oğlu Tahir b. Galbûn, İbn Süfyan ve Mekkî b. Ebî Talib vardır.¹⁹

Ebu't-Tayyib Abdülmün'im'in hadis alanında da Muhammed b. Ca'fer el-Meymâsî ve Hasan b. İsmail ed-Darrâb gibi talebeleri olmuştur.²⁰ Şâfiî mezhebindendir.²¹

Ebu Ali el-Gassâni onun sika bir âlim olduğundan bahsederken²² Seâlibî de hem Kur'ân ilimlerinde hem de edebî ilimlerdeki otoritesinden bahsetmiştir.²³ Kıraatleri arz ve semâ yoluyla rivayet eden Abdülmün'im b. Galbûn'un yirmi üç hocasının ve ondört talebesinin olduğunu zikreden İbnü'l Cezerî aynı zamanda fazilet sahibi, güzel ahlaklı bir kişiliği olduğunu bildirir.

Abdülmün'im b. Galbûn 7 Cemâziyelevvel 389'da Kahire'de vefat etmiştir.²⁴

Ebu't-Tayyib Abdülmün'im b. Galbûn'un Eserleri

- 1) *El-İrşâd fî Marifeti Mezâhibi 'l-Kurrâi 's-seb 'a*²⁵
- 2) *Kitâbü 'l-İstikmâl*²⁶
- 3) *İkmâl 'ül-Fâide fî Kırâati 's-Seb 'a*²⁷
- 4) *Kitâbu 't-Tezhîb*²⁸
- 5) *Risâle fî Me'nferade bihi 'l-Kurrâ 'ü 's-Semâniye*²⁹

¹⁹Zehebî, *Marifetü 'l-Kurrâi 'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 678; a. mlf., *el-İber fî Haberi Men Ğaber*, III, s. 72; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü 'n-Nihâye fî Tabakâtü 'l-Kurra*, II, s. 696.

²⁰Zehebî, *Marifetü 'l-Kurrai 'l-Kibar Ale't-Tabakat ve'l-Âsar*, II, s. 678.

²¹Zehebî, *el- İber fî Haberi Men Ğaber*, III, s. 46; İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, s. 629; Kehhâle, *a.g.e.*, II, s. 324.

²²Zehebî, *Marifetü 'l-Kurrai 'l-Kibar Ale't-Tabakat ve'l-Âsar*, II, s. 678.

²³İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 35

²⁴Zehebî, *el- İber fî Haberi Men Ğaber*, III, s.46; a.mlf., *Marifetü 'l-Kurrai 'l-Kibar Ale't-Tabakat ve'l-Âsar*, II, s. 678; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü 'n-Nihâye fî Tabakâtü 'l-Kurra*, II, s. 696; es-Suyutî, *a.g.e.*, I, s. 491; İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, s. 629; Kehhâle, *a.g.e.*, II, s. 324.

²⁵İşbilî, *Fehresetü mâ Ravâhü an Şüyühîhi mine'd-Devâvîni 'l-Musannef fî Durûbi 'l-İlmi ve Envâi 'l-Mearifî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 25; İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, s. 629; Kehhâle, *a.g.e.*, II, s. 324.

²⁶İşbilî, *a.g.e.*, s. 27.

²⁷İşbilî, *a.g.e.*, s. 27.

²⁸İşbilî, *a.g.e.*, s. 26.

²⁹Karaarslan, Nasuhi Ünal, "İbn Galbûn, Ebü't-Tayyib", *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 501.

- 6) *Hadikatü 'l-Belâğa ve Devhatü 'l-Berâa*³⁰
- 7) *Kitâbü 'l-Mürşid fi 'l-Kırâati 's-Seb'a*
- 8) *el-İmâle fi Mezâhibi 'l-Kurrâi 's-Seb'a*
- 9) *el-Mübtedî fi 'l-Kırâât*
- 10) *Tafzîlü 'l A'cem*
- 11) *el-Muâdil fi 'l-Kırâât*³¹

³⁰ İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, s. 629; *Kehhâle*, *a.g.e.*, II s. 324.

³¹ İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, s. 629; *Kehhâle*, *a.g.e.*, II, s. 324; Karaarslan, Nasuhi Ünal, “İbn Galbûn, Ebü't-Tayyib”, *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 501.

1.2. Doğumu ve Vefatı

Halep'te dünyaya gelen İbn Galbûn'un ne zaman doğduğu hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte 'kühûle yaşlarında öldü' ifadesi ³² ve "kühûle" kelimesinin otuz ile elli bir yaşları arasındakiler için kullanıldığının dikkate alınması, İbn Galbûn'un yaklaşık doğum tarihinin belirlenmesinde etkili olmuştur.³³

Yukarıda zikredilen "kühûle" kelimesi İbn'ül-Esir tarafından otuz ile kırk yaşları arasındaki döneme karşılık gelse de kühûle'yi otuz üç ile elli yaş aralığı ve otuz dört ile elli bir yaş aralığı diye tanımlayanlar da olmuştur.³⁴

Bununla birlikte Ebu Mansur kühûle kelimesinin elli yaş üzerinde olan kişiler için kullanıldığını söylemiştir.³⁵

Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İbn Galbûn'un doğum tarihini kesin bir ifadeyle belirtmek mümkün değildir. Fakat yaklaşık bir tarih belirlemek maksadıyla İbn Galbûn'un ders aldığı hocalarının vefat tarihlerine bakarsak, vefat tarihi en önce olanın Ahmet b. Abdülaziz el-Hurazmî daha sonra Mısır'a yerleşen İbn Büdhün olarak tanınan Bağdadî olduğunu görürüz. İbn Büdhün'ün vefat tarihini İbnü'l Cezerî 359/970 olarak belirtmektedir.³⁶

Bu bilgidен hareketle İbn Galbûn'un vefat tarihi ile İbn Büdhün'ün vefat tarihi arasında kırk yıl olduğunu söyleyebiliriz. İbn Galbûn'un Halep'te dünyaya geldiğini ³⁷ ve burada babasından ve Ali b. Muhammed Muaddel el-Halebî'den ders aldığını dolayısıyla Halep'te iken ders okuyabilecek yaşta olduğunu daha sonra Mısır'a gidip orada İbn Büdhün'den ders aldığını yukarıda zikrettik. Bu bilgilere dayanarak İbn Galbûn'un yaşının en az on iki olduğunu söyleyebiliriz.³⁸

³²Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 699 ; es-Suyutî, *a.g.e.*, I, s. 491; Kehhâle, *a.g.e.*, II, s. 12.

³³İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 32.

³⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 32.

³⁵*Lisanü'l-Arab*, XII, s. 177.

³⁶İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, II, s. 517.

³⁷Zehebî, *el-İber fi Haberi Men Ğaber*, III, s. 72; Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 699; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, II, s. 517.

³⁸İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 33.

Göz önünde bulundurulan tüm bu hususlardan ötürü İbn Galbûn'un doğum yılının h.347 yılına tekabül edip elli iki yaşında vefat ettiği sonucuna varabiliriz.³⁹

İbn Galbûn 10 Şevval 399'da (7 Haziran 1009) Mısır'da vefat etti.⁴⁰Zehebî *Mârifetu'l-Kurra*'sında, İbnü'l Cezerî *Gâyetü'n-Nihâye*'sinde vefat tarihini 10 Şevval,⁴¹ *en-Neşr*'de ise 10 Zilkâde (6 Temmuz) olarak belirtmiştir.⁴²Suyutî ise 20 Şevval (17 Haziran) tarihini vermektedir.⁴³İbnü'l-Kâsîh (ö.801/1399) İbn Galbûn'un Karâfe Mezarlığı'na defnedildiğini ve kabrinin kendi zamanına kadar ziyaret edile geldiğini belirtir.⁴⁴

1.3. Seyahatleri, Hocaları ve Talebeleri

Daha önce de bahsi geçtiği üzere İbn Galbûn Halep'te doğmuş, ders okuyabilecek yaşa gelinceye kadar Halep'de bulunmuştur. İlk bilgilerini tanınmış bir âlim olan babası Abdülmün'im b.Galbûn'dan almıştır. İbn Galbûn babası dışında birçok hocadan da ders almış, hocalarının bazılarında *et-Tezkire*'de bahsetmiştir.

Kitabü's-Seb'a'yı bizzat müellifi İbn Mücahid'den dinleyen Ali b. Muhammed el-Muaddel el-Halebî'den okudu.

Kaynaklar bize İbn Galbûn'un babasıyla birlikte Mısır'a gidip vefatına kadar orada kaldığını bildiriyor. Mısır'a yaptığı bu seyahatin tarihi hakkında bir bilgi verilmiyor. Fakat İbn Galbûn ve babasının Mısır'da yaşayan ve 359 (970) yılında vefat eden Ahmed b. Abdülaziz b. Büdhün'de kıraat okudukları tarihi dikkate alırsak, yaklaşık olarak bu seyahatin 359 yılından önce olduğunu söyleyebiliriz. İbn Galbûn Mısır'da Ebu Adî, Abdülaziz b. Ali gibi âlimlerden de kıraat okumuştur.⁴⁵

³⁹İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 34.

⁴⁰ Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 699; İsmail Paşa, *a.g.e.*,I, s. 429; Kehhâle, *a.g.e.*, II, s. 12.

⁴¹ İbnü'l Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, II, s. 517.

⁴²Zehebî, *a.g.e.*,II, s. 699.

⁴³es-Suyutî, *a.g.e.*,I, s. 491.

⁴⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 70.

⁴⁵ Altıkulaç, Tayyar, "İbn Galbun", DİA, XIX, 499-500.

İkinci seyahati Basra'ya olmuş ve *et-Tezkire*'nin bir bölümünü burada yazmıştır. Basra'da Ali b. Muhammed b. Yusuf Nehar el-Hırtekî, Ali b. Muhammed b. Huşnâm, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Sâlih el-Hâşimî, Ebu'l-Mâlikî gibi hocalardan kıraat okumuştur.

İbn Galbûn Basra'ya yaptığı bu seyahatten *et-Tezkire*'de Âsım kıraatı Hafs b. Süleyman'ın rivâyeti ve Hamza kıraatından Halef'in rivâyeti konularında bahsetmiştir.

Basra'ya seyahat ettiği kesin olmakla birlikte bu seyahatin tarihi net olarak bilinmemektedir. Bilinen şu ki; İbn Galbûn tek başına yolculuk yapmaya güç yetirince bu seyahat Mısır'dan Basra'ya yapılmıştır. İbn Galbûn'un Basra'da ders okuduğunu belirttiği Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Sâlih el-Hâşimî'nin vefat tarihi olan 368 yılıdır. Basra'ya gittiği tarihin el-Katî'nin vefat ettiği 368 yılından önce olması muhtemeldir ve bu tarih İbn Galbûn'un belirttiği Irak yolculuğunun tarihiyle uyumludur.⁴⁶

Mısır'lı Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. Zekerriyya b. Hayyeveyh en-Nisâbûrî ve Ebu Muhammed Hasan b. Reşik el-Askerî'den hadis okumuş, Bağdat'ta hadis alimi Ebu Bekir Ahmed b. Ca'fer el-Katî ile Halep'te de nahiv alimi Hasen b. Hâlûye ile buluşmuştur.⁴⁷

Kıraat ilmini kendisinden arz ve semâ yoluyla Ebu Amr Osman b. Sâid (ed-Dâni), İbrahim b. Sabit el-Uklişî, Ebu'l-Fazl er-Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. el-Kazvinî tahsil ettiler.

Ahmed b. Bâbeşâz el-Cevherî ile Ebu Abdullah Muhammed b. Kazvinî *et-Tezkire*'yi rivayet etmişlerdir.⁴⁸

⁴⁶İbn Galbûn , *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 50-51.

⁴⁷Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 698-699; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, II, s. 517.

⁴⁸ Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 698; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, II, s. 517; es-Suyutî, *a.g.e.*, I, s. 491.

1.4. Yaşadığı Dönemde Siyasî Durum

İbn Galbûn'un yaşadığı dönemde Halep'te siyasi durum şöyle şekillenmekteydi. Nâsırüddeve Hasan, kardeşi Seyfüddevle Ali'yi Nusaybin'e vali tayin etmişti. Fakat kardeşi daha büyük bir vilâyette bağımsız olarak hüküm sürmek istiyordu. Nâsırüddeve başlangıçta tereddüt gösterdiyse de daha sonra onun Halep'i ele geçirip orada bağımsız bir devlet kurmasına râzı olmuştur. Halep o sırada İhşidî hükümdarı Muhammed b. Tuğçnâibi Osman b. Saîd el-Kilâbî tarafından yönetilmekteydi. Bu nedenle Seyfüddevle, İhşidî mülkü olan Halep'i ele geçirip kendi yönetimini kurması gerekiyordu. Nitekim 333/944'de şehre girerek Halife Müstekfî-Billâh ve kendi kardeşi adına hutbe okutarak buranın Abbasî halifeliğine bağlı Hamdanî toprağı olduğunu ilan etmiş oldu.⁴⁹

Seyfüddevle Halep ile yetinmek niyetinde değildi. Halep'in hemen akabinde 333/945 Dımaşk'ı ele geçirdi.⁵⁰ İhşidîler ile Hamdânîler arasında 336/947 yılında yapılan anlaşma ile bütün Biladü's-Şam'ın kuzeyini Hamdânîler'in egemenliğine bırakmak zorunda kaldılar. Bu tarihten sonra Bizans ile bir mücadeleye girişti. Başlangıçta çok başarılı olamasa da 953'ten itibaren yaptığı savaşlarda önemli zaferler elde etti. Hatta Bizans'ın önemli kumandanlarından Bardas Phokas'ın oğlu Konstantinos'u esir aldı.⁵¹

Bizans saldırılarının önlenmesinde ve onlara karşı yapılan akınlarda Seyfüddevle'nin büyük emeği vardır.⁵² Hastalığı sebebiyle 356/967 tarihinde Halep'te ölmüştür ve cenazesi Meyyâfârikîn'de annesinin mezarının yanına defnedilmiştir.⁵³ Araştırma konumuz olan İbn Galbûn bu meşhur Hamdanî hükümdarı döneminde Halep'te dünyaya gelmiştir.

Vefatının ardından yerine oğlu Ebü'l-Meâlîsa'düddeve geçti. Onun 381/991 yılında vefatı üzerine yerine Ebü'l-Fezâil Saîdüddeve geçti. Bu sırada Fâtımîler Halep'i kuşattılar. Bizans İmparatoru II. Basileios'un yardıma gelmesi üzerine geri

⁴⁹Karaarslan, Nasuhi Ünal, "Hamdânîler", *DİA*, XV, s. 447.

⁵⁰İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, İstanbul, 1995, XI, s. 368.

⁵¹Canard, M., "Hamdânids", *EF*, III, 130.

⁵²İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, Bahar yay., İstanbul, 1991, VIII, 382.

⁵³İbn Kesîr, *a.g.e.*, XI, 449; Karaarslan, Nasuhi Ünal, "Hamdânîler", *DİA*, XV, 447.

çekilmek zorunda kaldılar. 392/1002 yılında, bir süreden beri Hamdânî tahtını ele geçirmeyi planlayan Hâciblü'lü' damadı Saîdüddeve'yi zehirleyerek iki yıl kadar torunları Saîdüddeve'nin onun oğulları adına Hamdanîleri yönetmiştir. Daha sonra torunlarını saf dışı bırakarak Hamdânîler'in Halep koluna son vermiştir.⁵⁴

İbn Galbûn'un yaşadığı döneme bakınca kuzey Afrika'da kurulan Hz. Fatıma'nın soyundan geldiğini iddia eden bir devlet kurulmuş ve daha sonraki dönemde Kuzey Afrika başta olmak üzere Mısır, Biladü'ş-Şam ve Hicaz bölgesinde önemli bir aktör olarak rol oynamışlardır. İhşîdiler'in son güçlü valisi Kâfûr'un ölümünden sonra Mısır'da baş gösteren iç karışıklıklar, 352/963 yılından beri yaşanmakta olan ekonomik kriz Fâtımîler'in 358/960 yılında Mısır'ı ele geçirmesine sebebiyet vermiştir.⁵⁵

Fâtımîler'in Mısır'ı ele geçirmeleri sadece bir hükümetin yerine başka bir hükümetin kurulmasından ibaret değildi. Bu hareket çok derin etkileri olacak dinî, siyasî ve içtimaî bir inkılâp demektir. Bu inkılâp beraberinde idarede açık bir değişiklik de getirmekteydi. İslâm tarihinde ilk defa ismen bile olsa Bağdat'a bağlı olmayan bir hükümet Mısır'a hâkim oluyordu. Mısır'a girmeleriyle birlikte İslâm âleminde oynadıkları rol de esaslı bir şekilde değişti. Bundan böyle dinî, felsefî ve içtimaî hareketlere liderlik ettiler. Mısır'ı ele geçirip orada bağımsız bir halifelik kurlmalarına rağmen İslâm âleminin tamamına hiçbir zaman hâkim olamadılar ve kendilerini ümmetin ekseriyetinden ayrı tuttular. İslâm âlemine hükmetmek için merkez kabul ettikleri Kahire, Haçlı seferleri ve Moğol istilâsı sırasında olduğu gibi daha sonraki dönemde de önemli rol oynamıştır.⁵⁶

Azîz-Billâh döneminin sonunda Fâtımî hilâfeti oldukça nüfuzunu iyice artırdı. Biladü'ş-Şam ve Kuzey Afrika'dan sonra Yemen ve Musul'da da propaganda yapma imkânı buldular. Aynı zamanda Azîz-Billâh Bizans imparatorunun elçisine her cuma Kostantîne'deki camide kendi adına hutbe okunmasını şart koşma cesaretini kendinde

⁵⁴M. Sobernheim, "Hamdânîler", *İA*, V/1, s. 182.

⁵⁵Eymen Fuâd es-Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, XII, 230;

⁵⁶Graefe, E., "Fatımîler", *İA*, IV, 524.

bulabilmiştir. Azîz-Billâh'ın 386/996 yılında ölümünden sonra Fâtımî halifeliğinin başına Hâkim-Biemrillâh geçmiştir.⁵⁷

Fâtımîler döneminde yaşanan dinî hoşgörüyü rağmen ne zimmîler ne de Ehl-i sünnet mensupları Hâkim-Biemrillâh'ın baskısından kurtulabildiler. Ashaba sövme âdeti yaygınlaştı ve halifenin emriyle sövgü ibareleri mescid duvarlarına, ev ve dükkân kapılarına yazılmaya başlandı. Kendi yardımcıları ve yakınları da bu baskıdan ve zulümden kurtulamadılar. Onların birçoğunu bilinmeyen sebeplerle öldürdü. Aşırılıkları o dereceye vardı ki 407/1017 yılında Mısır'a gelen üç İranlı'nın teşvikiyle ilâhlık iddiasına kalkışmıştır. Ancak Hâkim-Biemrillâh'ın 411/1021 yılında esrarlı bir şekilde ortadan kaybolmasıyla, bu dönem sona ermiştir. İbn Galbûn'da Mısırda onun başta olduğu bir sırada vefat etmiştir.⁵⁸

Seyahatlerde bulunduğu Abbâsî hilâfedinin egemenliği altındaki bölgelerde ise siyasi durum şu şekildeydi. Abbâsî hilâfeti sahip olduğu bütün haşmeti ve nüfuzunu kaybetmiş egemen olduğu topraklarda yeni devletler ortaya çıkmış adeta Bağdat ve çevresine sıkışıp kalmıştır. 334/945 yılında İranlı ve Şîî bir hânedan olan Büveyhîler'in Bağdat'ı işgal etmeleri sonucunda Abbasî halifesi Büveyhî egemenliği altında kalmıştır. Abbâsî Halifesi Müstekfî, Büveyhîler'den Muizzüddeve Ahmed'e emîr'ül-ümerâlık pâyesi vermek zorunda kalınca Abbâsî hilâfeti Şîî bir hânedanın baskısı altına girmiştir. Büveyhîler'in Bağdat'a hâkim oldukları bir asırdan fazla zaman içinde halifeler onların kuklaları durumuna düşmüşler, bütün siyasî ve askerî otoritelerini kaybetmişlerdir.⁵⁹Bir dönem sonra Büveyhî emiri Arslan el-Besâsîrî Bağdat'ta Fâtımî halifesi adına hutbe okutmaya başlaması tam anlamıyla Abbâsî hilâfedinin resmen ortadan kaldırılması anlamına geliyordu.⁶⁰ Ancak İran'da yeni bir güç ortaya çıkan Sünnî inancı benimsemiş olan Selçuklular'ın Sultanı Tuğrul Bey harekete geçerek

⁵⁷Eymen Fuâd es-Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, XII, 230

⁵⁸Eymen Fuâd es-Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, XII, 230

⁵⁹Merçil, Erdoğan, "Büveyhîler", *DİA*, VI, 498.

⁶⁰Merçil, Erdoğan, "Besâsîrî", *DİA*, V, 528.

446/1055 yılında Bağdat'ı Arslan el-Besâsîrî'den kurtararak halifeye dinî itibarını iade etmiştir.⁶¹

2. İLMÎ ŞAHSİYETİ VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

Akidedeki imamının kim olduğunu belirten kesin bir bilgi bulunmamaktadır. İsnevî *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*'sinde babası Abdülmün'im b. Galbûn gibi Şâfiî mezhebinden olduğunu bahsederken, Subkî *Tabakâtü'l-Vusta*'sında bundan açıkça bahsetmemektedir.

Büyük âlimlerden Zehebî, İbnü'l Cezerî ve Dâni'nin, İbn Galbûn'u övgüyle anması, onun da ehlisünnet vel-cemaatten olduğuna delalet eder.⁶²

İbn Galbûn'un öğrencisi olan Dâni şöyle der:

“Onun zamanında, anlayışı, ilmî fazileti, lehçesinin düzgünlüğü bakımından onun gibisi görülmemiştir. Biz de ondan çok şeyler yazdık”. Zehebî, İbn Galbûn'un ilmî yeterliliğini belirtirken, Mısır'da zamanın önde gelen mükrîlerinden olduğunu söylemiştir. İbnü'l Cezerî ise İbn Galbûn'un kıraat ilminde arif, zaptı sağlam ve sika bir âlim olduğunu ifade eder.⁶³

3. ESERLERİ

İbn Galbûn'un günümüze kadar ulaşan tek eseri *et-Tezkire fi'l-Kıraati's-Semân* olmakla birlikte bunlar haricinde üç eseri daha vardır. Bunlar;

Kitâbü'l-İdgâm li-Ebî 'Amr, *Kitâbü'l-Vakf li-Hamza ve Hişâm* ile *Kitâbü'r-Râ'ât li-Verş*'dir. Kıraat ilmi haricinde ise başka eseri bulunmamaktadır.⁶⁴

⁶¹Zetterstéen, K. V., “Abbasiler”, İA, I, 20; B. Lewis, “Abbasids”, EI², I, 21; Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsiler”, DİA, I, 35.

⁶²İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 67.

⁶³Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, s. 698-699; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, II, s. 517; es-Suyutî, *a.g.e.*, I, s. 491; İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 67-68.

⁶⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 69.

İKİNCİ BÖLÜM

Et-TEZKİRE ADLI ESERİN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE TAHLİLİ

1. ESER HAKKINDA BİLGİLER

1.1. Eserin İsmi ve Yazara Nispeti

İbn Galbûn'un kitabının ismi hakkında kaynaklarda “*et-Tezkire*” kelimesi üzerinde ittifak edilmiştir. Bir kısım âlimler “Tezkire” kelimesi ile yetinirken bir kısmı da “Tezkire” kelimesinden sonrası için ihtilafa düşmüştür.⁶⁵

Bir kısım âlimler ise “*et-Tezkire*” kelimesine eklemeye yaparak “*et-Tezkire fi'l kiraât*” şeklinde isimlendirmiştir.⁶⁶ Bunu da Bağdadlı Vehbi'nin nüshasının ilk sayfalarıyla⁶⁷ “*ez-Zâviyetü'n-Nasırıyye Tameqrout*” nüshası ve Kütahya'daki Vahid Paşa kütüphanesindeki nüshada görebiliriz. İbnü'l Cezerî ise bu eseri “*et-Tezkiretü fi'l kiraâti's-semân*” diye isimlendirmiştir.⁶⁸

“Ribât Halk Kütüphanesi”ndeki nüshanın ilk sayfalarında kitabın ismi “*et-Tezkire fi'l kiraati ani'l-eimmeti'l-kurrâ*” şeklindeyken Âtîf Efendi Kütüphanesi'ndeki nüshada ise kitabın adı yine ilk sayfalarda geçtiği üzere “*et-Tezkire fi kiraâti'l-eimmeti's-semâniye*” dir.⁶⁹

İbn Galbûn bazı musanniflerin yaptığı gibi kitabı yazdığı sırada kitabın ismini belirlemedi.

Birbirine yakın başlıklar arasından İbnü'l Cezerî'nin tercih ettiği başlık olan “*et-Tezkire fi'l kiraâti's-semân*” içeriği kıraat olan bir eser için en uygun olan isimdir. Sadece “Tezkire” kelimesi ile yetinmek eksik bir ifade olup “*et-Tezkire fi'l kiraât*” ismi ise kitabın içerdiği kıraat sayısının kapalı bir şekilde ifade edilmesine neden olacaktır.⁷⁰

⁶⁵Zehebî, *el-İber fi Haberi Men Ğaber*, III, s. 72; a. mlf., *Tezkiratü'l-Huffaz*, Beyrut, 1958, III, s. 1029.

⁶⁶İşbilî, *a.g.e.*, s. 67; es-Suyutî, *a.g.e.*, I, s. 491.

⁶⁷İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 72.

⁶⁸İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, s. 429; Kehhâle, *a.g.e.*, II, s. 12.

⁶⁹İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 72.

⁷⁰İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 73.

İbn Galbûn'un *et-Tezkire fi'l-Kıraâti's-Semân*'ı doktora tezi olarak tahkik eden Eymen Ruşdi Suveyd 1991 yılında neşretmiştir.

1.2. Eserin Yazılış Gayesi

İbn Galbûn'un *et-Tezkire fi'l-Kıraâti's-Semân* adlı eserinde meşhur yedi imamın kıraatine ilave olarak Ya'kûb el-Hadramî'nin kıraatine yer verilmiştir. Eserinde Ya'kûb'un kıraatine neden yer verdiğini belirtmemekle beraber müellifin Basra'da gördüğü kıraat tahsilinin ve Ya'kûb'un kıraatinin bu çevrede benimsendiğini tesbit etmiş olması, eserine bu kıraati alarak sekizli bir yapı oluşturmasında etkili olduğunu düşünmekteyiz.⁷¹

et-Tezkire sekiz kıraat konusunda telif edilen üç kitaptan⁷² üçüncüsü olup, günümüze ulaşan tek eser olması yanında daha sonraki müelliflerin ve özellikle İbnü'l Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr* isimli eserinin kaynakları arasında yer alması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Müellif eserini telif sebebini mukaddime bölümünde kısa şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu kitabı yazmamdaki esas amacım ülkelerin meşhur imamlarının kıraatlerini, âlimleri, kimlere ders verdiklerini zikretmektir. Her ne kadar biz o âlimleri geçmişte bıraksak ta onların kitaplarında bize verdikleri bilgiler bizim için önem taşımaktadır. Bu imamların hayat hikayelerini ve onlar hakkındaki rivayetleri de uzatmadan zikrettim. Özetle ben bu kitabı; imamların hayat hikayelerini anlatmak, usullerini toplamak, ayrıştıkları noktaları kolay bir şekilde anlatmak ve ayrıca ihtilafa düştükleri yerleri zikredip ittifak ettikleri yerleri, kuvvetli bir şekilde delillendirmek için açıklama yapılmasına ihtiyaç olduğu yerlerde açıklama yaparak, kolay ezberlenip yine kolayca ders kitabı olarak okunması maksadıyla yazdım.”⁷³

⁷¹ Altıkulaç, Tayyar, “İbn Galbun”, DİA, XIX, 499-500.

⁷² Diğer iki eser şunlardır: *el-Kıraâtü's-Semân*: İbrahim b.Abdurrezzâk b. el-Hasan, Ebu İshak el-Antâkî (ö.339) , *el-Kıraâtü's-Semâniye*: Muhammed b.el-Hasan b. Ali, Ebu Tahir el-Antâkî (h.önce 380) . Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakât ve'l-Âsar*, II, ss.510-660; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, I, s. 38; *a.g.e.*, III, s. 1052.

⁷³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 79.

1.3. Eserin Muhtevası:

Müelliflerin eserlerine kaynaklık eden *et-Tezkire*'yi özet olarak bir tahlile tabi tutarsak, beş bölüme ayırıp şunları söylememiz mümkündür:

Birinci bölüm:

Hamdelenin ve salvelenin olduğu mukaddime bölümüdür.

Mukaddime bölümünü de üçe ayırdığımızı söyleyebiliriz.

A- Mukaddime bölümü, eserin konusunu yöntemini ve bu telifte gayesini beyan ettiği bölümdür.

B- Sekiz kıraat âliminin isimlerini, râvilerini ve tariklerini zikrettiği bölüm.

C- Musannif, *et-Tezkire*'de kitap içinde kullandığı istilahları ve bazı kelimelerde kastını beyan ettiği bölümdür.

İkinci bölüm: Müellif burada kıraat âlimlerinin ilim silsilesini verir. Bu ilim silsilesini verirken her bir imamı senetleriyle beraber teker teker beyan ederek hem kıraat hem de rivayet olarak bu senet zincirini Hz. Peygamber'e kadar ulaştırır.

Üçüncü bölüm:

Kelimelerde kıraatler arasındaki farklılıkları kurra nezdinde “usûl”⁷⁴ diye tanımlanan kıraat farklılıklarını Kur'ân-ı Kerîm'de yeri geldikçe bölümlendirerek zikreder. Bu bölüme istiâze babıyla başlayarak, istiâze'nin delilini Kur'ân-ı Kerîm'den getirip, tercih edilen istiâze sigasını verir.

Bâbü'l-besmele bölümünde Berâe Sûresi hariç sûre başlarında (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)'in kıraat edilmesinde kurra arasında icmâin olduğunu söyleyerek, kurranın sûreteyn beynindeki vecihlerini ele alır. Sonra Fatiha Sûresinde ferşü'l-hurûf⁷⁵ ve usûle dair kıraat farklılıklarını belirttikten sonra Bakara Sûresindeki usûl farklılıklarına

⁷⁴Asıl kelimesinin çoğuludur. Lügatte kendisine ihtiyaç duyulan ve başkasına ihtiyaç duyulmayan şey anlamına gelir. Terim olarak ise Kârînin veya ravinin uyguladığı düzenli genel kurallardan ibaret olan asıllardır. (bkz. Fırat Yavuz, Tecvid ilmi ve Kıraat İlimleri Sözlüğü, Çelik Yay., İstanbul, 2018, s.46.)

⁷⁵Hükmü belli meselelerde geçerli olan ve tek tarz üzere olmayan vecihleri belirten bir kavramdır. Kârîlerin ihtilaf ettikleri vecihlerde deveranı az olan hususlardır. Yaygınlığından dolayı ferş diye isimlendirilmiştir. Bazı alimler bunu usûlün karşıtı olan fûru diye adlandırmıştır. Pek çok alime göre ferşü'l-hurûf bazılarında göre ferşü's-Süver adı verilmiştir. Fırat Yavuz, a.g.e., s.46.

geçer. Orada huruf-u mukattaa'daki med'den başlar. Ebû Amr ve Ebû Amr'la birlikte idğam yapanlarla beraber idğam bahsini açar; böylece Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar ferşu'l-hurûf ve usûle dair konuları yeri geldikçe başlık başlık ele alır.

Dördüncü bölüm:

Bu kısım kıraat âlimleri arasında ferşu'l-hurûf diye bilinen, belli bir kâideye bağlı olmayan kıraat farklılıklarını Bakara Sûresinden Nas Sûresine kadar, sûre tertibine riâyet ederek beyan eder. Burada ayetlerin sırasına göre kelime farklılıklarını gösterir. Sonra izafet ve zevaid ya'larını kurranın ihtilaflarını açıklayarak zikreder.

Beşinci bölüm:

Bu kısımda musannif eserini “Bab-u Zikri't-Tekbîr lil Bezzî mine'd-Duhâ” diyerek bir bölüm açar burada tekbire dair rivayetin Bezzî'den geldiğini söyler. Bunu da Hz. Peygamber'e isnat edilen bir hadisle delillendirir.

1.4. Eserin Metodu:

Telif bir eser olan *et-Tezkire fi'l-kıraâti's-Semân* İbn Galbûn'un elimize ulaşan tek eseri olup, öğrencileri Ahmed b. Bâbeşâz el-Cevherî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kazvînî rivayet etmişlerdir.⁷⁶ Ebu Amr ed-Dânî'nin eseri ile mukayeseli bir şekilde değerlendirildiğinde İbn Galbûn'un ed-Dânî üzerinde etkisi görülecektir. Tedvin dönemi kıraat çalışmaları açısından önemli bir klasiktir.

Kısa bir mukaddimeden imam ve ravi zincirini verdikten sonra kullandığı isnad silsilelerine bakıldığında bunların rivayet isnadlarının son halkalarında kendisi yer almaktadır. Usul bilgilerini derli toplu vererek ferşî farklılıkları içeren sûreleri ele alır. İhtilafa konu olan hususları zikrederek buralarda çok fazla dil tahlillerine girmez.

⁷⁶Altıkulaç, Tayyar, “İbn Galbun”, *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, s. 499-500.

1.4.1. İmam ve Ravileri Çeşitli Terimlerle İfade Etmesi

İbn Galbûn'un, eserini yazma nedenlerinden birinin de, bu eserin ezberi kolaylaştırarak ders kitabı olarak okutulması olduğunu daha önce belirtmiştik.⁷⁷

Söz konusu amacı gerçekleştirmek için kıraat imamlarının isimlerini tek tek vermekten ziyade ilgili imamlar için gerek şehir, gerekse sahip oldukları ortak özelliği dikkate almak suretiyle terimler kullanarak bu amaca yönelik tasarruflar yapmıştır. Şimdi örneklerle birlikte bu terimlere değinilecektir.

Haramiyyân (الحرميان) Terimini Kullanması:

İbn Kesir ve Nafi'nin herhangi bir kıraat farklılığında ittifak ettiği durumlarda kullanılan terimdir.⁷⁸ Haramiyyân denilmesinin nedeni ise İbn Kesir ve Nafi'nin Haremeynli (Mekke-Medine) olmalarıdır.⁷⁹

Örnek şu şekildedir:

Bakara Sûresi 249. ayette geçen (عُرْفَةٌ بِيَدِهِ) kavlinde Haramiyyân ve Ebû Amr, ğayn harfini fetha ile okurken diğer imamlar damme ile okumuşlardır.⁸⁰

İbnân (الإبنان) Terimini Kullanması:

İbnân terimini, kıraat farklılığı meydana geldiğinde İbn Kesir ve İbn Âmir'in ittifak ettiği durumlarda kullanmıştır.⁸¹

Örnek şöyledir:

Âl-i İmran Sûresi 195. ayette geçen (وَقَاتِلُوا) lafzında İbnân (İbn Kesir ve İbn Âmir) tâ harfini şeddeli okurken, diğer imamlar tahfifli okumuşlardır.⁸²

⁷⁷ İbn Galbûn, *a.g.e.*, (Mukakkikin Girişi), I, s. 79.

⁷⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 10; Dâni, *Teyisir*, s. 164.

⁷⁹ Dâni, *Teyisir*, s. 164.

⁸⁰ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 272.

⁸¹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 10.

⁸² İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 301.

Kûfiyyûn (الكوفيون) Terimini Kullanması:

Bu terimi Âsım, Hamza ve Kisâî'nin müttefik olduğu durumlarda kullanmıştır.⁸³ Bu imamları Kûfiyyûn diye isimlendirmesinin nedeni Kûfeli olmalarıdır.⁸⁴

Örnek aşağıdaki gibidir:

Ankebût Sûresi 55. ayette geçen (وَيَقُولُوا ذُوْقُوا) kavlinde Kûfiyyûn ve Nâfi' yâ ile okurken, diğer imamlar nûn ile okumuşlardır.⁸⁵

Nahviyyân (النحويان) Terimini Kullanması:

Nahviyyân terimini Ebû Amr ve Kisâî'nin ittifak ettiği durumlarda kullanmıştır.⁸⁶

Meryem Sûresi 6. ayette geçen (يَرْثُنِي وَيَرِثُ) kavlini örnek olarak verebiliriz. Bu örnekte Nahviyyân (ث) harfini iki yerde de cezimli okurken diğerleri damme ile okumuşlardır.⁸⁷

Basriyyân (البصريان) Terimini Kullanması:

Müellifin Ebû Amr ve Ya'kûb'un ittifak ettiği durumlarda kullandığı terimdir.⁸⁸

Örnek şu şekildedir:

İnfitar Sûresi 19. ayette geçen (يَوْمَ لَا تَمْلِكُ) kavlini İbn Kesir ve Basriyyân (م) harfini damme ile okurken diğerleri fetha ile okumuşlardır.⁸⁹

⁸³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 10; Dâni de bu terimi aynı şekilde kullanmıştır. Dâni, *Teyisir*, s. 164.

⁸⁴ Dâni, *Teyisir*, s. 164.

⁸⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 491.

⁸⁶ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 10.

⁸⁷ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 42.

⁸⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 10.

⁸⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 618.

1.4.2. Tercih (Görüş) Belirtmesi

Kıraat ilminin esası rivayet senedinin sonu Hz. Peygamber'e ulaşan bir nakle dayandığı için müellif bu ihtilafları imam ve râvilerine isnad ederek açıkladıktan sonra alternatif vecihler arasında herhangi bir tercih belirtmekten oldukça kaçınmıştır.

Tercihini belirttiği yerler ise eserde nadiren bulunmakla birlikte bu tercihinin nedenini dilsel ve naklî unsurlarla belirttiği görülmektedir. Kur'an telaffuzundaki kıraat farklılığını naklettikten sonra (قال أبو الحسن) ifadesi ile başlayan cümlelerde yer yer kendi tercihini (جيد)⁹⁰, (حسن)⁹¹ ve (اجود)⁹² gibi kelimelerle ifade etmektedir. Müellif bu tercihlerini bazen de (وكلا الوجهين جيد، غير أنني بغير مدّ قرأت، وبه أخذ) gibi ifadelerle yorumlamaktadır.⁹³

Tercihlerini yaptığı yerlerde dikkat çeken husus ise; bu tercihlerini ferşü'l-huruf bağlamında sûreleri değerlendirirken daha az, usûle dair uygulamaları işlediği bölümlerde daha çok belirtmesidir.

2. ESERİN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

İbn-i Galbûn *et-Tezkire* isimli eseri ile kendisinden sonraki dönemler üzerinde büyük etkisi olan, -özellikle İbnü'l Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr* isimli eserinin temel kaynakları arasında oluşu- Endülüs kıraat ekolünü etkileyen en güçlü kıraat âlimlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, bugün İslâm aleminde yapılan kıraat eğitim-öğretiminin temel kaynaklarından sayılan *et-Teysir fi'l-Kırâati's-Seb'* isimli eserin müellifi Ebû Amr Osman b. ed-Dânî, İbn Galbûn'un öğrencisidir.

Sekizli bir sistemi esas alan ilk müellif İbn Galbûn, meşhur *et-Tezkire fi'l-Kırâati's-Semân* isimli eseriyle o dönemde bir farkındalık meydana getirerek dikkat

⁹⁰İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 126.

⁹¹İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 158.

⁹²İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 156, 163.

⁹³İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 122.

çekmiştir. Kıraati Seb'a'ya Ya'kûb kıraatini de ekleyen müellif, tedvin dönemi olarak kabul edilen dördüncü yüzyılda eserini telif etmiştir.⁹⁴

Eseri usûl ve ferşu'l-huruf bakımından incelemek mümkündür. Eserde ele alınan usûl ve ferş konuları bazen tafsilatlı bir şekilde ele alınmış, bazen de fazla detaya girilmeden meselenin doğru bir şekilde anlaşılmasına imkan sağlayacak şekilde ifade edilmiştir. Ferşu'l-huruf konuları Fatiha Sûresinden başlayarak Nâs Sûresine kadar kıraat imamlarının vecih farklılıklarına dair tercihlerini tek tek ele almıştır. Nâs Sûresinin hemen peşinden sûre sonlarında getirilmekte olan tekbir hakkında açtığı fasıl ile eseri tamamlamıştır.

İbn Galbûn'un bu eserinde konuların hepsi diyebileceğimiz kadar yahut önemli bir kısmı-özellikle usûle dair konular- sistemli bir şekilde yazılmıştır. Eserin genelinde tartışmalara pek girilmemiş zaman zaman müellifimiz İbn Galbûn, deliller serdederek meseleyi izah bakımından kıraat imamlarının o konudaki görüşlerini dile getirmiştir.⁹⁵

İbn Galbûn istiâze, besmele ve tekbir gibi konuları ele alırken Kur'ân ve sünnetten delilleri zikretmekle yetinmiş konuları fikhî açıdan bir değerlendirmeye tabi tutmamıştır. Onun bu tutumunu kıraat ilminin konusunun "Kur'ân-ı Kerîm'in metin yapısı olduğu deliller veya hükümler olmadığı" şeklinde değerlendirebiliriz. Bu sebepten olsa gerektir ki müellifin kendinden sonraki dönemde yazılan eserlerin pek çoğunda konuların, fikhî açıdan ele alındığına pek rastlamamaktayız.

Müellifimizin bu eseri, kıraat ilminin en önemli kaynaklarından birisi olarak benimsenmiş ve kendinden sonraki kıraat ilmi tedvin çalışmalarını etkilemiş ve kaynaklık etmiştir. On beşinci yüzyılda Osmanlı topraklarında da yaşayan İbnü'l Cezerî, kıraat tarihinin en önemli simalarındandır. Bilindiği gibi *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eserinde merkeze aldığı pek çok eserden bir tanesi de *et-Tezkire fi'l-Kırââti's-Semân* dır.

⁹⁴ Maşalı, Mehmet Emin, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s.83.

⁹⁵İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 108.

İslâmi ilimlerden birisi olan kıraat ilmi tarihinde önemli bir yeri olan İbn Galbûn'un *et-Tezkire fi'l-Kirââti's-Semân* isimli eseri ile kıraat ilminde çığır açan âlimlerden biridir. *et-Tezkire fi'l-Kirââti's-Semân* tedvin döneminin mahsulüdür. Kendinden sonraki eserleri büyük ölçüde etkilediği ve dikkatli bir şekilde incelendiği anlaşılmaktadır. *En-Neşr fi'l-Kirââti'l-Aşr* bu görüşümüzü destekler mahiyettedir. Yazma olarak kütüphanelerde bulunan eser çağdaş kıraat âlimlerinden Eymen Rüşdi Süveyd tarafından tahkik edilerek matbu olarak neşredilmiştir. Bu eser üzerine mukayeseli çalışmalar yapılması eserin önemini ortaya koyması bakımından kıraat ilmi birikimimize önemli katkılar sağlayacaktır.

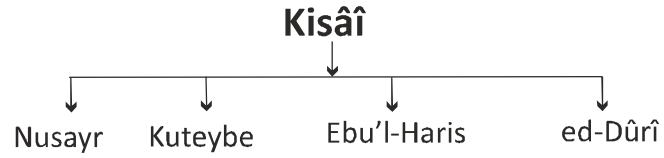
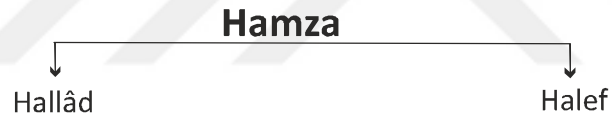
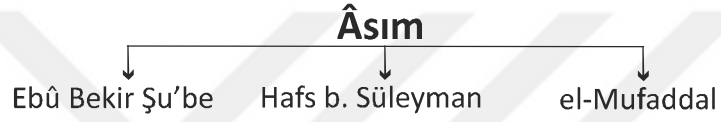
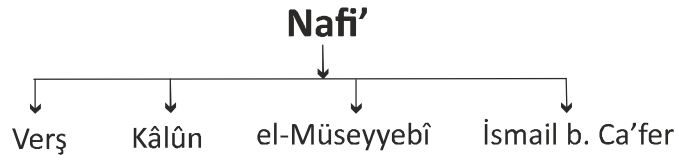
3. İBN GALBÛN'UN ESERİNDE KIRAATLERİNE YER VERDİĞİ İMAM VE RAVİLER

İhtiyarları tedvin döneminin en önemli isimlerinden biri olan İbn Mücahid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kıraat* isimli eserini yedili sisteme göre oluşturmuştur. Her bir imam için ikişer ravi belirleyerek kendinden sonraki kıraat çalışmaları *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kıraat*'in etrafında şekillenmiştir.

İbn Mücahid'in bu çalışmasında kıraatleri yalnızca yedi kurra ile sınırlı tutması eleştirilmişse de kendinden sonraki dönemde yapılan kıraat çalışmalarının şekillenmesinde büyük etkisi olmuştur. Özellikle Endülüs Coğrafyası kıraat faaliyetlerine kaynaklık etmiş olan eseri *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kıraat*'in münderecatını oluşturan eserler vücuda getirilmiştir.

İbn Galbûn, tedvin döneminin ve Mısır kurrasının ileri gelen en önemli kıraat âlimlerindedir. Endülüslü âlim Ebû Amr ed-Dânî'yi Mekkî b. Ebû Talib gibi kıraat âlimlerini etkileyen müellifimiz, sekizli sistemini oluştururken, İbn Mücahid gibi her bir imam için ikişer ravi belirlemek yerine bazı imamlar için iki, bazı imamlar için üç, bazı imamlar için de dörder ravi belirlemiştir. Bunlardan İmam Nafi' için dört, İbn Kesir için iki, İbn Âmir için iki, İmam-ı Âsım için üç, Ebû Amr için iki, İmam-ı Hamza için iki, İmam-ı Kisâî için dört ve Basralı imam Şeyh Ya'kub için iki ravi belirtmiştir.

Sekiz imamın yirmi bir ravisini şematik olarak şu şekilde göstermek mümkündür.

4. YA'KÛB KIRAATİNİ ELE ALMASI

Hz. Peygamber'den kıraat imamlarının naklettiği kıraatlerden birisi de Ya'kûb b. İshak el-Hadramî (ö. 205/820)'nin kıraatidir.

Hicri II. yüzyılın başlarında Ya'kûb, yedi kıraat imamının yedincisi iken daha sonra İbn Mücahid'in yaptığı yedili tasnifte Ya'kûb'un yerine Kisâî'yi getirdiği bilinmektedir. Bazı âlimlerin sonraki yıllarda yaptığı tasniflerde ise on kıraat imamının dokuzuncusu olarak yerini almıştır.

İbnü'l Cezerî, Ya'kûb kıraatinin, kıraat ilminde kabul görmüş olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Ya'kûb'un kıraatıyla namazın caiz olmayacağı ve bu kıraatin şazz kıraat olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi büyük bir hatadır. Böyle bir söz daha önce hiç karşılaşmadığımız bir iddiadır. Bu iddia sözüne güvenilmeyen ve okuyuşu itibar görmeyen kimselerin ortaya attıkları bir şeydir. “el-Müncid” adlı eserimizde zikrettiğimiz gibi, Ya'kûb kıraatinin sahih kıraat olduğu ilk devir âlimleri tarafından da beyan edilmiştir. Bu durumda bilinsin ki Ya'kûb'un kıraatıyla yedi imamın kıraati arasında âlimlere göre hiçbir fark yoktur.”⁹⁶

Ya'kûb, Basra kıraat ekolünün Ebû Amr'dan sonra gelen ikinci büyük kıraat imamıdır.

Zehebî, İbn Galbûn'un şöyle dediğini zikreder:

“Basra'da bulunan cami imamları, namazlarında Ya'kûb'un kıraatinden başkasını okumazlardı.”⁹⁷

İmam Ya'kûb, İbn Galbûn'un eserinde kıraat farklılıklarına yer verdiği 8 imamdan sekizincisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserinde bu kıraati sekizinci kıraat olarak tercih etmesinin nedenini belirtmemektedir.

⁹⁶Karataş, Şuayip, *Kırâat İmamlarından Ya'kûb'un Kırâat, Kırâatının Özellikleri ve Delilleri* (Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi, 2013), s. 40.

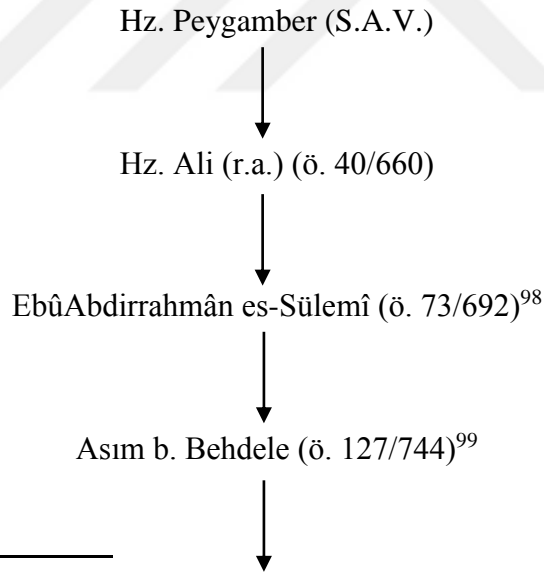
⁹⁷Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, s. 329 ; İbnü'l Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, III, s. 1392.

Yukarıdaki bilgiler ışığında İbn Galbûn'un Basra'da çok bulunması ve o dönemde Ya'kûb'un kıraatinin yaygın olması sebebiyle bu kıraati ele aldığı çıkarımında bulunulabilir.

5. İBN GALBÛN'UN KIRAAT İLMİNDEKİ İSNAD ZİNCİRİ

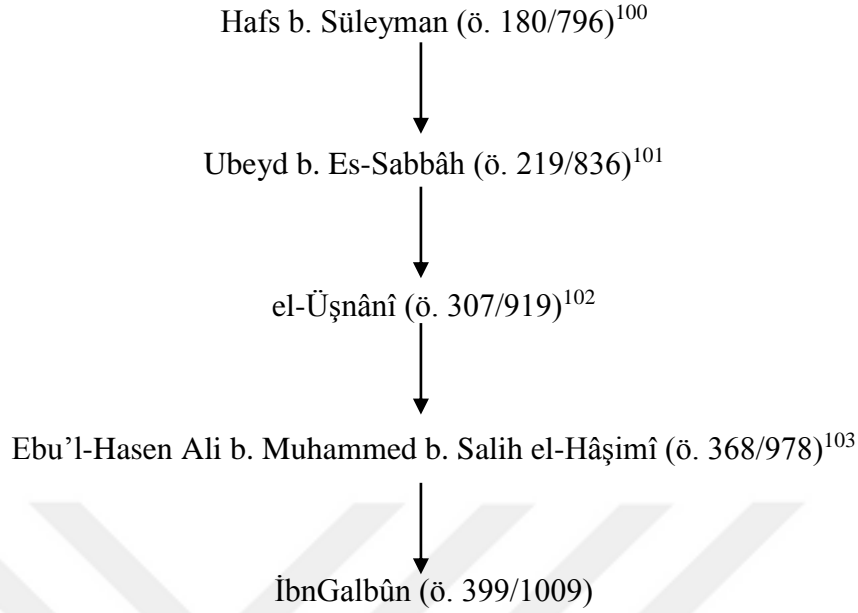
Kendisinden sonra gelen kıraat alimlerini özellikle de ed-Dânî'yi büyük ölçüde etkilemiş olan İbn Galbûn, eseri *et-Tezkire*'de kısa bir mukkaddime'den sonra eserinde yer vereceği kıraat imamları ve ravilerinin isimlerini ve bilginin ilk çıkış kaynağına kadar varan isnadları zikretmiştir. Eserini hazırlarken hem kendisinden önceki kaynaklara müracaat etmiş hem de hocalarından öğrendiği şifahi bilgileri kayda geçerek belirtmiştir.

İbnGalbûn eserinde kıraat imamlarının Hz. Peygamber'e, ashab-ı kirama ve tâbiûn'a ulaşan isnadlarını vermiştir. Aşağıda bu isnad zincirlerinden birini şema şeklinde vereceğiz.

⁹⁸ Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. Habîb b. Rubeyyia es-Sülemî (ö. 73/692); Hz. Peygamber'in vefatından önce doğduğu bilinmektedir. Babası sahâbî olup kendisi Kûfeli tâbiîlerin ikinci tabakasında yer alır. Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını Hz. Osman'dan dinlemiş, Kur'an'la ilgili sorularının devam etmesi sebebiyle Hz. Osman'ın ona, "Sen benim halkın işleriyle meşgul olmamı engelliyorsun, Zeyd b. Sâbit'e git" dediği için Zeyd'den ders almaya başlamış ve tam on üç yıl süre ile (veya on üç defa) Kur'an'ı ona arz etmiştir. Kur'an ve kıraat ilimlerinde ayrıca Hz. Ali, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Mes'ûd'dan faydalanmıştır. Kûfe Mescidi'nde kırk yıl Kur'an dersleri vermiştir. Kûfe'de vefat etmiş olup bu tarih 70 (689), 72 (691), 74 (693) ve 85 (704) olarak da zikredilmiştir. Demirci, Muhsin, "Ebû Abdurrahman es-Sülemî", *DİA*, İstanbul, 1994, X, s. 87.

⁹⁹Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (ö. 127/745); Muâviye döneminde (661-680) Kûfe'de doğdu ve hayatını burada geçirdi. Hz. Peygamber'le görüştükları bilinen Hâris b. Hassân el-Bekrî ile Ebû Rimse Rifâa b. Yesribî'ye küçük yaşta iken yetişmiş ve bundan dolayı tâbiîlerden

6. ESERDE TARİK-SENET ZİNCİRİNİN İNCELENMESİ

Hadisin sıhhatini kontrol edebilmek bakımından fevkalade önemli olan sened, kıraat terminolojisinde “tarik” diye isimlendirilmektedir. Tarik (sened), mütevatiren nesilden nesile aktarılagelen Kur’an kıraatinin her türlü tahrif ve tağyirden uzak kalabilmesi, Kur’an kıraatinden olanla olmayanı tesbit için fevkalade önemlidir.

sayılmıştır. Talebeleri arasında üvey oğlu Hafs ile Ebû Bekir b. Ayyâş, Âsım’ın kıraatinin ebedileşmesinde farklı bir mazhariyete erdiler. Âsım kıraati denince önce bu iki talebesi hatırlanır oldu. Âsım 127 (745) yılının sonlarında Küfe’de vefat etti. Sarı, Mehmet Ali, “Âsım b. Behdele”, *DİA*, İstanbul, 1991, III, s. 475- 476.

¹⁰⁰Ebû Ömer Hafs b. Süleymân b. el-Mugîre el-Esedî (ö. 180/796); 90 (709) yılında doğdu. Gâdirî nisbesiyle de tanınır. Üvey babası Âsım b. Behdele’nin evinde yaşadığından onun terbiyesinde yetişmiştir. Kur’ân-ı Kerîm kıraatini Âsım’dan öğrendi ve Kur’an’ı ona defalarca okudu. Günümüzde müslümanların büyük çoğunluğunun okuduğu kıraat Âsım’ınHafs rivayeti olup diğer râvi ise Ebû Bekir b. Ayyâş’la aralarında 520 yerde farklı okuyuşlar bulunduğu belirtilmiştir. İbnü'l-Cezerî’nin kabul ettiği görüşe göre Hafs b. Süleyman 180 (796) yılında vefat etmiştir. Bu tarih 190 (806) olarak da kaydedilmiş, ayrıca 180-190 yılları arasında bazı tarihler ileri sürülmüştür. Altıkulaç, Tayyar, “Hafs b.Süleyman”, *DİA*, İstanbul, 1997, XV, s. 118-119.

¹⁰¹Ubeyd b. es-Sabbah b. Ebu Şurayh b. Sabih (ö. 219/836); Kıraatı arz yoluyla Hafs’tan aldı. Kendisinden Üşnani ve Aynûnî kıraat rivayet ettiler. İbn Galbûn, *a.g.e.*,II, s. 32.

¹⁰²Ahmed b. Sehl b. el-Fîrûzân, eş-Şeyh ebü'l-Abbas el-Üşnânî (ö. 300/919); Kıraatini Hafs’ın öğrencisi Ubeyd b. es-Sabbah’a arzetti. Kendisinden İbnü Mücahid, Ali b. Muhammed el-Hâşimî ve başkaları kıraat rivayet etti. 307 yılında Bağdat’da vefat etti. Sika bir ravi ve mukri’dir. İbn Galbûn, *a.g.e.*,II, s. 32.

¹⁰³Ebu'l-Hasen el-Hâşimî el-Basrî (ö. 368/978); Kıraatı arz ve sema yoluyla Üşnani’den aldı. Kendisinden ise kıraatı arz ve sema yoluyla Tahir b. Galbûn rivayet etti. Sika bir ravidir. İbn Galbûn, *a.g.e.*,II, s. 33.

Kıraatlerin yazılı olarak tedvin edilmesinden önceki dönemler ve tedvîn döneminde tarik (sened)'in önemini göstermektedir.

İbn Galbûn'un *et-Tezkire fi'l-Kıraati's-Semân*'ı tedvîn dönemi eserlerden olup kısa bir mukaddimeden sonra müellif tarafından bir sorumluluk duygusu ve bilimsel dürüstlük göstergesi olarak isnad zinciri zikredilmektedir. Bu tavır, ilmi bir dürüstlük ve kendine güven işaretidir. Sahih kıraatlerde aranması gereken üç şarttan asıl olanı budur. Diğer iki şart, bunu teyid ve takviye edici şartlardır.¹⁰⁴

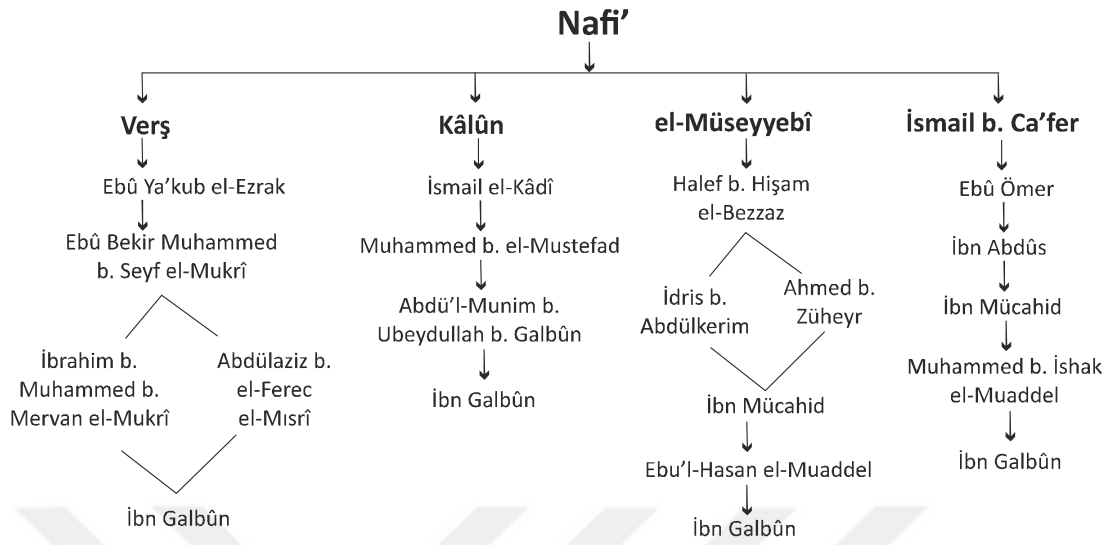
Ancak ders kitabı olarak telif edilen, uzun izahlara ve gerekli olmadıkça örneklere yer verilmeyen, bilhassa ilimlerin esaslarını ihtiva eden temel eserlerde tariklerin kaldırılması yoluna gidilmiştir.

Ülkemizde kıraat eğitiminde ilk merhale olarak okutulan Hâmid b. Abdülfettah el-Paluvî'nin *Zübdetü'l-İrfan* isimli pratik bir usulle yazılmış eseri, Muhammed Emin Efendi (ö: 1858) tarafından kaleme alınan *Umdetü'l-Hullan* isimli şerhinde tariklerin hazfi yoluna gidilmiştir. İkinci merhale olarak takrib öğretimi sürecinde metin olarak okutulan *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*'de de de tariklerin kaldırılması yoluna gidilmiştir. Çünkü tariklere yer veren eserlerde ihtilaflar olabilmektedir. Bu durum tedrisatı güçleştirmekte, hoca ve talebeyi daha fazla mesaiye sevketmektedir.

Sağlam ve güvenilir haberle gelen nakil, İslâm ilim geleneği içerisinde kıraat ilminde önemli yer tutmaktadır.

Bu çalışmamızda kıraat imamlarından Nâfi'in İbn Galbûn'a kadar ulaşan inkıtasız tarik (sened) zincirini şema halinde göstereceğiz.

¹⁰⁴ Muhaysın, Muhammed Sâlim, *fî Rihâbi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire-1980, I, s. 418.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERDE YER ALAN GENEL KAİDELER

1. USÛLE DAİR UYGULAMALAR

1.1. İstiâze Bahsi

İstiâze, ‘sığınma, tutunma ve yardım dileme’ anlamlarına gelir. ‘Teavvüz’ diye de isimlendirilir.¹⁰⁵ Kur’an okumaya başlamadan önce istiâze sünnettir.¹⁰⁶ İstiâzenin çeşitli sigaları vardır. Bazı istiâze sigaları ise şunlardır.¹⁰⁷

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Alimlerin bir kısmı (فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) ayetinin zahirine bakarak istiazenin vacip olduğunu söylemişlerse de cumhurun görüşü buradaki emir kipinin nedb’e hamledilmesi yönündedir.

İstiazenin şekli konusunda İbn Galbûn Kur’an okuyan kimse için meşhur olan siganın (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) olduğunu zikretmiştir. Hz. Peygamberden rivayet

¹⁰⁵ Fırat, Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’i Okuma Âdabı ve Faziletleri*, s. 39.

¹⁰⁶ Fırat, Yavuz, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁰⁷ İbnü’l Cezeri, *en-Neşr fi’l-Kıraati’l-Aşr*, Daru’l-Gavsânî, Beyrut, 2018, II, s. 812-818.

olunan bir Hadis-i Şerif ile de bu durumu desteklemiştir.¹⁰⁸ İbnü'l Cezerî de istiâzenin şekil bakımından İbn Galbûn'un tercihini benimsemekte ve lafzı Buhâri'ye ait bir başka hadisi şerif ile tercihini delillendirmektedir.¹⁰⁹

İbn Galbûn, eser yazan diğer kıraat alimleri gibi istiâze bahsini fikhî açıdan bir değerlendirmeye tâbi tutmayıp sadece delil vermekle yetinmiştir.

1.2.Besmele Bahsi

Besmele, kısaca بِسْمِ اللّٰهِ ¹¹⁰ nin mastarı olup (Bismillahirrahmanirrahim)'e verilen isimdir. Bismelenin Neml suresi 30. Ayetinin bir cüzü olduğunda âlimlerin ittifakı olmakla beraber,¹¹¹ Berâe sûresi hariç Fatiha ile diğer sûrelerin başından bir ayet olup olmaması alimler arasında ihtilaf konusudur. Hanefilerin, Şafiilerin ve Malikilerin sûre başlarındaki besmelelerin Kur'an'dan olup olmaması yönünde farklı görüşleri vardır. Müellifimiz istiâze bahsinde olduğu gibi âlimlerin bu konuda mezhep içindeki görüşlerine yer vermemiştir.

İbn Galbûn'un nakline göre, besmele bahsine, Fatiha sûresinin başında besmele okunması konusunda kurra arasında herhangi bir ihtilaf yoktur ve Berâe sûresinin başında da besmele okunmamaktadır.¹¹²

Fatiha ve Berâe sûreleri haricindeki herhangi iki sûre arasında bismelenin okunması hususunu şu şekilde izah etmektedir:

Haramiyyan (Nafi', İbn Kesir) – Verş hariç – Asım, Kisâ't ve Ya'kûb iki sûre arasını besmele ile birbirinden ayırarak okurlar.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ * بِسْمِ اللّٰهِ * اَلَمْ

¹⁰⁸İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 62.

¹⁰⁹ İbnü'l Cezeri, *a.g.e.*, II, s. 795-796.

¹¹⁰Ebu Bekir er-Razi, *Muhtaru's-Sıhah*, Daru'l-Feyha, Dımeşk, 2010, s. 51.

¹¹¹El-Benna, *İthafu Fudalai'l-Beşer*, Daru İbn Hazm, 2010, II, s. 538.

¹¹²İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 63.

Yukarıda sayılan kıraat imamlarının dışında kalan kurra ise iki sûre arasını besmele ile ayırmaksızın vaslederek okumuşlardır.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ * آَم

İbn Galbûn, kıraat imamlarının iki sûre arasındaki besmeleler ile ilgili uygulamaları belirtirken, kıraaten mi yoksa rivayeten mi olduğuna da işaret etmiştir.

İbn Âmir ile Ebû Amr'ın iki sûre arasını besmele ile ayırıp ayırmayacaklarına dair her ikisinden bir rivayet gelmediğini, uygulamada iki sûre arasının besmelesiz okunduğunu, kendisinin de bu şekilde okuduğunu ayrıca belirtmiştir.

Ashabu Hamza'nın¹¹³;

“Müddessir ile Kıyâme, uygulamanın iki sûre arasının besmelesiz okunduğunu, kendisinin de bu, İnfitar ile Mutaffifin, Fecr ile Beled, Asr ile Hümeze sûrelerinin dışındaki sûreleri birbirinden sekte yapmaksızın ayırdıklarını.” zikretmiştir.¹¹⁴

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ * آَم

Yukarıda sayılan dört sûreyi ise birbirinden sekte yaparak ayırırlar.

يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ * وَيَلِّ لِلْمُطَفِّفِينَ¹¹⁵، وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ * لَا أُقْسِمُ¹¹⁶، وَأَدْخُلِي جَنَّتِي * لَا

أُقْسِمُ¹¹⁷، بِالصَّبْرِ * وَيَلِّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ¹¹⁸

İbn Galbûn, Verş, İbn Âmir ve Ebû Amr kıraati için beş yerde kendi tercihinin, “bitirilen sûre ile diğer kendisine başlanılan sûre arasındaki benzerlikten dolayı

¹¹³ Ashab terimi; kıraat ilminde İmam Hamza, İmam Kisâi ve İmam Halef el-Bezzâr için kullanılmaktadır. Fırat, Yavuz, *a.g.e.*, s. 45.

¹¹⁴ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 63.

¹¹⁵ İnfitar 82/19; Mutaffifin 83/1.

¹¹⁶ Müddessir 74/56; Kıyame 75/1.

¹¹⁷ Fecr 89/30; Beled 90/1.

¹¹⁸ Asr 103/3; Hümeze 104/1.

vaslederek hiçbir şekilde ayrılmaksızın bitştirilmesi” şeklinde olduğunu gerekçesini de zikrederek belirtmektedir. Bu sûreler;¹¹⁹

- a) Enfâl ile Berâe,
- b) Ahkâf ile Muhammed,
- c) Kamer ile Rahman,
- d) Vâkıa ile Hadîd,
- e) Fil ve Kureyş.

İbnü'l Cezerî, İbn Galbûn'un bu sûreler arasında vasl tercihinde tek kaldığını söylemektedir.¹²⁰

İbn Galbûn, istiaze bahsinde olduğu gibi bismelenin okunacağına dair herhangi bir delil zikretmemiş, sadece kurra arasındaki uygulama farklılıklarını izah etmiştir. Yine sûre ortasından okumaya başlarken bismelenin okunup okunmaması hususunda da herhangi bir şey söylememiştir.

Sûrelerin (baş kısımları hariç) ayetleri ve Tevbe sûresinin ortasında besmele ile ilgili uygulama hakkında besmele bahsinde bir şey söylemediği gibi Tevbe sûresinin başında veya ortasında da herhangi bir izah söz konusu değildir.

1.3.İdgam-ı Kebîr Bahsi (باب الإدغام الكبير)

İdgam, kıraat imamlarının eda yönüyle benimsedikleri kurallardan birisidir. Sözlükte; “gizlemek, saklamak, bir şeyi bir şeye katmak” gibi anlamlara gelir.¹²¹

İstılahta ise; ard arda gelen iki harften ilkinin diğerine katarak, ikinci harfi şeddeliymiş gibi telaffuz etmektir. Mütekaddimûn âlimlerinin bazıları idgam kelimesini ihfa anlamında kullanmıştır.¹²²

¹¹⁹İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 64.

¹²⁰İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, III, s. 843- 844.

¹²¹ İbn Manzur , *a.g.e.*, IV, s. 366.

¹²² Devserî, İbrahim b. Said, *Mu'cemü'l-Mustalehât fî İlme'yi't-Tecvidi ve'l Kırae*, S. Arabistan, 2004, s. 19.

İdgam, tefsire/anlama etkisi olmayan usûl farklılıklarındandır. Müellif, telaffuz farklılıklarından olan idgam bahsine başlarken Ebû Amr'ın idgamda tek kaldığı bahisleri konu edineceğini, kendisine muvafakat edenleri ise sonra ele alacağını dile getirmektedir.

İdgam-ı Kebîr; farklı kelimedede aynı cinsten olan iki harfin ikisinin de harekeli olmasıyla meydana gelen idgamdır.¹²³

Müellif, idgamın tanımını yaptıktan sonra Ebû Amr'ın idgam yapmadığı yerleri nakletmektedir.

Ebû Amr'ın idgam yapmadığı yerler:

* Müdgam, şeddeli ise burada idgam yapmaz.¹²⁴

(قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ) ¹²⁵ (مَسَّ سَقَرًا) ¹²⁶

* Müdgam, tenvinli ise burada idgam yapmaz.¹²⁷

(مِنْ أَنْصَارٍ ﴿192﴾ رَبَّنَا) ¹²⁸, (بِعَذَابٍ بَيِّنٍ) ¹²⁹

* Müdgam, meczum olan bir kelimedede ise burada idgam yapmaz.¹³⁰

(وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا) ¹³¹

* Müdgam, hitap tâ'sı olduğu takdirde burada idgam yapmaz.¹³²

(كُنْتُ تُرَابًا) ¹³³, (لَقَدْ كَذَبْتَ تَزَكُنُ) ¹³⁴

¹²³ Devseri, a.g.e., s. 19; Dimyâtî, *İthaf*, I, s. 171.

¹²⁴ İbn Galbûn, a.g.e., I, s. 72.

¹²⁵ Âl-i İmran 3/ 26.

¹²⁶ Lokman 31/48.

¹²⁷ İbn Galbûn, a.g.e., I, s. 72.

¹²⁸ Âl-i İmran 3/192-193.

¹²⁹ A'raf 7/165.

¹³⁰ İbn Galbûn, a.g.e., I, s. 72.

¹³¹ Ğâfir 40/ 28.

¹³² İbn Galbûn, a.g.e., I, s. 73.

¹³³ Nebe' 78/ 40.

¹³⁴ İsrâ 17/74.

İki harfin aynı cinsten olup aynı kelimedede bulunması durumunda Ebû Amr, idgam yapmaz.¹³⁵

(جِبَاهُهُمْ)¹³⁶، (مَا اقْتُلُوا)¹³⁷، (وَيَدْعُونَنَا)¹³⁸

Ebû Amr'ın idgam yapmadığı kelimeleri zikrettikten sonra istisna olarak idgamlı okuduğu iki kelimenin olduğundan bahseder.¹³⁹ Bu kelimeler:

(مَنَاسِكِكُمْ)¹⁴⁰ (مَا سَلَكَكُمْ)¹⁴¹

Bu kelimelerdeki (ك)harfinin idgamı hulfsüz yapılmaktadır.¹⁴²

Yukarıda zikredilen iki kelime Ebû Amr'ın kural dışı yaptığı idgama örnek teşkil eder; burada İbn Galbûn Tezkire'nin tarikleri arasında yer almayan İbn Rumî ve Yezîdi'den gelen nakille Ebû Amr'ın bu tür kelimelerin hepsinde idgam yaptığını zikretmektedir. Ne var ki uygulanmakta olan okuyuşun ilk söylediği kaide olduğunu da özellikle ifade etmiştir.¹⁴³

Aynı kelimedede farklı cinsten olup mahreç ve sıfat yakınlığı olan harekeli harflerin bulunması durumunda ise Ebû Amr'ın idgam uygulaması şu şekildedir:

* (ق)harfinin(ك)harfine idgamı:

¹³⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 73.

¹³⁶ Tevbe 9/35.

¹³⁷ Bakara 2/253.

¹³⁸ Enbiya 21/90.

¹³⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 73.

¹⁴⁰ Bakara 2/ 200.

¹⁴¹ Müddessir 74/42.

¹⁴² **Hulf:** Bu kavram, imam veya ravinin kendi kıraat veya rivayetinin dışında diğer ravilere muvafakat ettiği ikinci vecih anlamında kullanılmaktadır. Falan imam veya ravi “Bi Hulfin” şöyle okur diye geçmektedir. Buna göre imam veya ravinin münferit olarak veya bir iki imam ve ravi ile muvafakat ettiği ilk ihtilaf onun ilk vechi, diğer karilere muvafakat ettiği ikinci vecih ise o imam veya ravinin hulfu diye isimlendirilmektedir. Bkz: Koyuncu, Recep, *Kıraat ilmi ve Takrib Usulü*, Çelik yay., İstanbul, 2018, s. 162.

¹⁴³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I s. 73.

Burada idgam yapılabilmesi için (ق)harfinden önceki harfin harekeli ve (ك)harfinden sonra da(م)harfinin bulunma şartı vardır. Bu şartlara uyan kelimeler nerede geçerse geçsin Ebû Amr, bu kelimeleri idgam yaparak okur.¹⁴⁴

(خَلَقَكُمْ)¹⁴⁵ (وَلَقَدْ صَدَقَكُم)¹⁴⁶

(ق)harfinin mâkabli sâkin olursa üç yer haricinde Ebû Amr, idgam yapmadan izhar ederek okur.¹⁴⁷ Örnekler şöyledir:

(مِيثَاقَكُمْ)¹⁴⁸ (صَدِيقَكُمْ)¹⁴⁹

Mâkabli sâkin olup idgam yaptığı üç kelime ise aşağıda verilmektedir:

(بُورِقِكُمْ)¹⁵⁰ (مَا خَلَقَكُمْ)¹⁵¹ (وَفِي خَلْقِكُمْ)¹⁵²

Farklı kelimedede idgam-ı misleyn veya idgam-ı mütekâribeyn harfleri bulunursa;

* Elif ile hemzenin birbiriyle idgam olmayacağı hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Aynı şekilde sâkin vav'dan önce madmûm bir harf ya da sâkin yâ'dan önce meksûr bir harf geldiği takdirde Ebû Amr burada idgam yapmaz.¹⁵³

Örnekler aşağıdaki gibidir:

(قَالُوا وَمَا لَنَا)¹⁵⁴ (فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ)¹⁵⁵ (فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ)¹⁵⁶ (الَّذِي

يُوسُوسُ)¹⁵⁷

¹⁴⁴ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 74.

¹⁴⁵ Bakara 2/21.

¹⁴⁶ Âl-i İmran 3/ 152.

¹⁴⁷ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 74.

¹⁴⁸ Bakara 2/63.

¹⁴⁹ Nur 24/61.

¹⁵⁰ Kehf 18/19.

¹⁵¹ Lokman 31/ 28.

¹⁵² Câsiye 45/ 4.

¹⁵³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 75.

¹⁵⁴ Bakara 2/246.

¹⁵⁵ Bakara 2/ 144, 150.

¹⁵⁶ Bakara 2/203.

¹⁵⁷ Nas 114/ 5.

* Ebû Amr kıraatinde, (و) harfi, kendi misli ile idgam edilir.¹⁵⁸

(هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ)¹⁵⁹ (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ)¹⁶⁰

Ebû Amr'ın (و) harfindeki idgamından bahsederken, bu konuyla ilgili İbn Mücahid'in; (و) harfinin makablinin madmûm olması durumunda burada idgam olmayacağı görüşünü nakleder.¹⁶¹

* Harekeli (ي) harfinin ve (ه) harfinin idgamı:

Ebû Amr, makabline bakmaksızın (ي) harfini kendi misliyle idgam ederek okurken (ه) harfini de kendi misliyle idgam ederek okumaktadır.¹⁶²

(نُودِي يَا مُوسَى)¹⁶³ (وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ)¹⁶⁴ (فِيهِ هُدًى)¹⁶⁵ (فَاعْبُدُوهُ هَذَا)¹⁶⁶

* (ع) harfinin idgamı ancak misliyle olur.¹⁶⁷

(يَشْفَعُ عِنْدَهُ)¹⁶⁸ (يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا)¹⁶⁹

Müellif, bu başlık altında örneğine Kur'ân-ı Kerîm'de tek bir yerde rastladığımızı¹⁷⁰ (وَاسْمَعُ غَيْرَ مُسْمَعٍ) kavlinde (ع) harfinin (غ) harfine idgamı hususunu

¹⁵⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 75.

¹⁵⁹ Bakara 2/249.

¹⁶⁰ A'raf 7/ 199.

¹⁶¹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 75.

¹⁶² İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 76.

¹⁶³ Tâhâ 20/11.

¹⁶⁴ Nahl 16/ 90.

¹⁶⁵ Bakara 2/ 2.

¹⁶⁶ Âl-i İmran 3/ 51.

¹⁶⁷ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 76.

¹⁶⁸ Bakara 2/255.

¹⁶⁹ Hacc 22/38.

¹⁷⁰ Nisa 4/ 46.

da konu edinmiştir. Burada yaygın olan uygulamanın da izhar ile okumak olduğu bilgisini nakletmektedir.¹⁷¹

* (ح) harfi ve (غ) harfleri de ancak misliyle idgam olunan harflerendir.

(عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى) ¹⁷² (لَا أَبْرَحُ حَتَّى) ¹⁷³

(وَ مَنْ) harfi ile ilgili kaideye uyan, Kur'ân-ı Kerîm'de tek bir yerde geçen

¹⁷⁴ (يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا) ¹⁷⁵ ayetini örnek göstermiştir.

* (ق) harfini misliyle ve (ك) harfiyle idgam eder.

Söz konusu harfte makabline bakılmaksızın idgam yapılır.¹⁷⁶ Örnekler şu şekildedir:

(فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ) ¹⁷⁷ (وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ) ¹⁷⁸

(خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ) ¹⁷⁹ (يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ) ¹⁸⁰

* (ك) harfini misliyle ve (ق) harfiyle idgam eder.

(ك) harfini idgam edebilmek için makablinin harekeli olması gerekir.

harfinin (ك) harfi ile idgamına örnek:

¹⁷¹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 77.

¹⁷² Bakara 2/ 235.

¹⁷³ Kehf 18/ 60.

¹⁷⁴ Âl-i İmran 3/ 85.

¹⁷⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 77.

¹⁷⁶ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 78.

¹⁷⁷ A'raf 7/ 143.

¹⁷⁸ Tevbe 9/99.

¹⁷⁹ Nûr 24/ 45.

¹⁸⁰ Mâide 5/ 64.

(كَنِ نُسْبِحَكَ كَثِيرًا وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا)¹⁸¹

İbn Galbûn, ¹⁸²(وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا) kavlinde idgam yapılmadığını, (ك) harfinin izhar edilerek okunduğunu ayrıca ifade etmektedir.¹⁸³

(ك) harfinin (ق) harfi ile idgamına örnek:

(وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا)¹⁸⁴ (كَذَلِكَ قَالَ)¹⁸⁵

Ebû Amr, (ك) harfinin mâkablî sâkin olduğu zaman izhar ederek okur.

(فَلَا يَخْزُنُكَ كُفْرُهُ)¹⁸⁶ (أَنْظُرُ إِلَيْكَ قَالَ)¹⁸⁷

İdgamlı okuma hususunda iki yerde ihtilaf vardır:

Bunlardan ilki Lokman Sûresi 23.ayette bulunan (فَلَا يَخْزُنُكَ كُفْرُهُ) kavlidir.

İbn Galbûn'un istisna olarak naklettiği ikinci örnek ise; Cuma Sûresi 11. ayetindeki (وَتَرَكُوكَ قَائِمًا)¹⁸⁸ kavlidir.

* (ش) harfini (س) harfi ile idgam eder.

Söz konusu kaideye dair sadece bir örnek vardır ki bu; İsra Sûresi 42. ayette bulunan (إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا)¹⁸⁹ kavlidir.

¹⁸¹ Tâhâ 20/33-34-35.

¹⁸² Ğâfir 40/28.

¹⁸³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 78.

¹⁸⁴ Furkan 25/54.

¹⁸⁵ Bakara 2/113.

¹⁸⁶ Lokman 31/23.

¹⁸⁷ A'raf 7/ 143.

¹⁸⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 78.

¹⁸⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 79.

* (ح) harfini (ش) harfi ve (ت) ile idgam eder.

(أَخْرَجَ شَطْنَهُ)¹⁹⁰ (الْمَعَارِجِ ﴿3﴾ تَعْرِجُ الْمَلَيْكَةُ)¹⁹¹

* (ض) harfini (ش) harfine idgam eder.

(لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ)

Burada İbn Mücahid'in izhar vechini tercih ettiğini belirtmektedir.¹⁹²

İbn Galbûn'un nakline göre, yukarıdaki örnekle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de 3 yerde (ض) harfi ile (ش) harfi peşpeşe gelmektedir. Bunlardan ilki için yukarıda izah yapılmıştır. Nahl Sûresi 73. ayette geçen (لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا) ve Abese Sûresi 26. ayette geçen (ثُمَّ شَفَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا) ifadelerinde ise Ebû Amr'ın dâd harfini izhar ile okuduğuna dair, kurra arasında görüş birliği vardır.

* Harekeli (ل) harfini misliyle ve (ر) harfi ile idgam eder. Ebû Amr, (ل) harfinin öncesine bakmaksızın idgam ederek okur.¹⁹³ Örnekler şu şekildedir:

(وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي)¹⁹⁴ (وَجَعَلَ لَكُمْ)¹⁹⁵

(ل) harfinin (ر) harfine idgam olabilmesi için (ل)'dan önceki harfin harekeli olması gerekmektedir.

(فَذَجَعَلَ رَبُّكَ)¹⁹⁶, (سُبُلَ رَبِّكَ)¹⁹⁷ örneklerinde olduğu gibi.

¹⁹⁰ Fetih 48/ 29.

¹⁹¹ Meâric 70/3- 4.

¹⁹²İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 79.

¹⁹³İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 80.

¹⁹⁴ Ahzab 33/ 37.

¹⁹⁵ Nahl 16/72.

¹⁹⁶ Nahl 16/ 69.

¹⁹⁷ Meryem 19/ 24.

(ل) harfinden önceki harf sâkin olup (ل) harfi madmûm veya meksûr ise Ebû Amr burada idgam yapar.¹⁹⁸ Örnekler şöyledir:

(مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا)¹⁹⁹ (وَاشْمَعِيلُ رَبَّنَا)²⁰⁰

Fakat (ل) harfi ile (ر) harfi peşpeşe gelir ve (ل) harfi fethalı olursa, bu durumda Ebû Amr, izhar ederek okumaktadır.²⁰¹

(فَعَصُوا رَسُولَ رَبِّهِمْ)²⁰² (فَيَقُولَ رَبِّ لَوْ لَا أَخَذْتَنِي)²⁰³

Burada istisna olarak, (ل) harfinden önce gelen sâkin harfin “elif” olması durumunda, (ل) harfi de fethalı gelirse burada Ebû Amr’ın idgam yaptığı bilgisini vermektedir.²⁰⁴ (قَالَ رَبِّ) örneğinde olduğu gibi.

Mülk ve Hâkka sûrelerinde geçen (هَلْ تُرَى) ifadesini Ebû Amr, (ل) harfini (ت) harfine idgam ederek okurken Kur’ân-ı Kerîm’deki diğer örneklerde ise izhar vechiyle okumuştur.

Ebû Amr’ın (هل) kelimesinin lâmi’nin (ث) harfine idgamından söz ederken, ihtilafları da konu edinir.²⁰⁵

* Ebû Amr, (ر) harfini misliyle ve (ل) harfiyle idgam eder. (ر) harfi kendinden önceki harfin durumuna bakılmaksızın kendinden sonra (ر) harfi geldiği takdirde örneklerde görüldüğü gibi idgam edilerek okunur.²⁰⁶

¹⁹⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 79.

¹⁹⁹ Bakara 2/ 200- 201.

²⁰⁰ Bakara 2/ 127.

²⁰¹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 81.

²⁰² Hâkka 69/ 10.

²⁰³ Münâfikûn 63/ 10.

²⁰⁴ Tâhâ 20/125.

²⁰⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 82.

²⁰⁶ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 82.

(شَهْرَ رَمَضَانَ)²⁰⁷ (تَحْرِيرِ رَقَبَةٍ)²⁰⁸ (ذِكْرِ رَحْمَةِ رَبِّكَ)²⁰⁹

(ر) harfinin (ل) harfi ile idgam edilebilmesi için;

- Her iki harfin de harekeli olması gerekmektedir. (الْعُمَرُ لِكُنَى لَأَ)
- Eğer (ر) sâkin olursa makablinin harekeli olma şartı vardır.

(اغْفِرْ لَنَا)²¹⁰ (اسْتَغْفِرْ لَنَا)²¹¹

- (ر) harfinin mâkabli sâkin olup, kendisi madmûm veya meksûr olursa idgam edilerek okunur.²¹² Örnekler şöyledir:

(الْبَصِيرِ ﴿١١﴾ لَهُ)²¹³ (مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا)²¹⁴

- Şayet (ر) harfinin mâkabli sâkin olup, kendisi de fethalı olursa orada idgam yapılmaz.²¹⁵

(مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ)²¹⁶ (وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا)²¹⁷

- * (ن) harfini, misliyle (ل) ve (ر) harfleriyle idgam eder. (ن) harfini misliyle idgam ederken, makablindeki harfin durumuna bakılmaksızın, idgam ederek okumaktadır.²¹⁸

²⁰⁷ Bakara 2/ 185.

²⁰⁸ Mâide 5/ 89.

²⁰⁹ Meryem 19/ 2.

²¹⁰ Âl-i İmran 3/147.

²¹¹ Yusuf 12/ 97.

²¹² İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 83.

²¹³ Şûra 42/ 11-12.

²¹⁴ İnsan 76/ 1.

²¹⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 83.

²¹⁶ Yusuf 12/ 21.

²¹⁷ Nahl 16/ 8.

²¹⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 83.

(وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ)²¹⁹ (وَنَحْنُ نُسَبِّحُ)²²⁰

(ن) harfinin, (ل) ve (ر) harfleriyle idgam edilebilmesi için (ن) harfinin makablinin harekeli olması gerekmektedir. Örnekler şu şekildedir:

(وَتَبَيَّنَ لَكُمْ)²²¹ (زَيْنَ لَهُمْ)²²² (وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ)²²³ (خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي)²²⁴

(نحن) kelimesinde bulunan ikinci nun'u (ل) harfi ile idgam ederek okur.²²⁵

(وَمَا نَحْنُ لَكُمْ)²²⁶ (وَنَحْنُ لَهُ)²²⁷

* (ت) harfi on bir harfle idgam edilir.

(ت) harfinin misliyle idgamında, makablinin durumuna bakılmadan idgam yapılır.

(السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيْبًا)²²⁸ (الْمَوْتَ تُوَفِّيْتُهُ)²²⁹

İki durumda (ت) harfi misliyle idgam edilmez. Bunlar;

- (ت) harfinden sonra sâkin bir harf gelirse.

(الْعَنَكِبُوتِ اتَّخَذَتْ)²³⁰

²¹⁹ Bakara 2/ 49.

²²⁰ Bakara 2/ 30.

²²¹ İbrahim 14/ 45.

²²² Tevbe 9/ 37.

²²³ A'raf 7/ 167.

²²⁴ İsra 17/ 100.

²²⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 84.

²²⁶ Yunus 10/78.

²²⁷ Bakara 2/ 139.

²²⁸ Ahzab 33/ 63.

²²⁹ En'am 6/ 61.

²³⁰ Ankebût 29/ 41.

• (ت) harfi (müdgam olan) , ihbâr yahut muhatap sigasında olursa idgam edilmeksizin izhar ile okunur.²³¹

(كُنْتُ تُرَابًا) ²³²(أَفَأَنْتَ تَهْدِي) ²³³

(ت) harfinin (ط) harfine idgamına örnek şöyledir.

(الْمَلِكَةُ طَيِّبِينَ) ²³⁴(الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ) ²³⁵

(ت) harfinin (ث) harfi ve (ج) harfi ile idgamına ²³⁶ örnekler şöyledir:

(بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ) ²³⁷(وَالنَّبِيَّةَ ثُمَّ) ²³⁸(مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ) ²³⁹(الصَّالِحَاتِ جُنَّاحِ) ²⁴⁰

(ت) harfinin (ز) harfi ve (س) harfi ile idgamı:

(فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا) ²⁴¹(بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا) ²⁴²(الصَّالِحَاتِ سُنْدُخِلُهُمْ) ²⁴³

(ت) harfinin (ص) harfi ile idgamı: ²⁴⁴(وَالصَّافَّاتِ صَفًّا)

(الَّذِينَ تَتَوَفَّيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي) ²⁴⁵(ت) harfinin (ظ) harfi ile idgamı:

(وَالْآخِرَةَ ذَلِكِ) ²⁴⁶(فَالْمَلَقِيَاتِ ذِكْرًا) ²⁴⁷(ت) harfinin (ذ) harfi ile idgamı:

²³¹İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 84.

²³²Nebe' 78/ 40.

²³³Yunus 10/ 43.

²³⁴Nahl 16/ 32.

²³⁵Hûd 11/ 114.

²³⁶İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 85.

²³⁷Bakara 2/92.

²³⁸Âl-i İmran 3/ 79.

²³⁹Şuara 26/85.

²⁴⁰Mâide 5/ 93.

²⁴¹Sâffât 37/ 2.

²⁴²Furkan 25/ 11.

²⁴³Nisa 4/ 57.

²⁴⁴Sâffât 37/1.

²⁴⁵Nahl 16/ 28.

²⁴⁶Hacc 22/ 11.

²⁴⁷Murselât 77/ 5.

Bu kaideye istisna olarak, İsrâ sûresi 26. ayette ve Rûm sûresi 38. ayette geçen (وَاتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ) kavlini zikretmiştir. İbn Mücâhid ve diğerleri izhar vechini, Dâcûnî ise idgam vechini tercih etmiştir. İki sûrede de yaygın olarak uygulanmakta olan idgam vechidir.²⁴⁸

(وَالْعَادِيَاتُ ضَبْحًا)²⁴⁹ harfinin (ض) harfi ile idgamı: (ت)

(بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ)²⁵⁰ harfinin (ش) harfi ile idgamı: (ت)

Müellifin, (ت) harfinin idgamında istisna olarak zikrettiği örnekler vardır ki bu örneklerde bulunan (ت) harfinin muhatap sigası olması nedeniyle idgam değil, izhar edilerek okunmaktadır. Örnekler şöyledir²⁵¹:

(خَلَقْتَ طِينًا)²⁵²

(وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ)²⁵³

(قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى)²⁵⁴

(لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا)²⁵⁵ (لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا فَرِيًّا)²⁵⁶ (لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا)²⁵⁷

* (د) harfi on harfte idgam edilir.

²⁴⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 86.

²⁴⁹ Âdiyât 100/ 1.

²⁵⁰ Nûr 24/ 4.

²⁵¹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 85.

²⁵² İsrâ 17/ 61.

²⁵³ Kehf 18/ 39.

²⁵⁴ Taha 20/ 36.

²⁵⁵ Kehf 18/ 74.

²⁵⁶ Meryem 19/ 27.

²⁵⁷ Kehf 18/ 71;

Kendinden önceki harfin durumuna bakılmaksızın beş harfte idgam edilerek okunur. Bunlar: (ت ذ س ش ص) harfleridir.²⁵⁸

(فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ)²⁵⁹ (وَالْقَلَائِدِ ذَلِكَ)²⁶⁰ (عَدَدَ سِنِينَ)²⁶¹ (وَشَهِدَ شَاهِدًا)²⁶² (نُفِقِدَ صَوَاعِ الْمَلِكِ)²⁶³

Mâkabli sâkin olup harekesi madmûm ya da meksûr olduğu takdirde (د) harfi

9 harfte idgam edilir. Bunlar: (ذ ت ظ ث ز س ص ض ح) harfleridir.

Örnekler şu şekildedir:

(الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ)²⁶⁴ (هِنَّ الصَّيْدِ تَنَالُهُ)²⁶⁵ (وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ)²⁶⁶ (يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا)²⁶⁷ (تُرِيدُ زِينَةَ)²⁶⁸ (يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ)²⁶⁹ (فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا)²⁷⁰ (مِنْ بَعْدِ ضُرَاءِ)²⁷¹ (وَقَتْلَ دَاوُدَ جَالُوتَ)²⁷²

İbn Galbûn'un nakline göre, İbn Mücahid²⁷³ (دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً) ifadesinde idgam vechini tercih etmezken, mezkûr örnekte uygulanan idgam vechidir.²⁷⁴

²⁵⁸İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 86.

²⁵⁹Bakara 2/187.

²⁶⁰Mâide 5/ 97.

²⁶¹Mü'minûn 23/ 112.

²⁶²Yusuf 12/ 26.

²⁶³Yusuf 12/ 72.

²⁶⁴Burûc 85/ 14-15.

²⁶⁵Mâide 5/ 94.

²⁶⁶Ğâfir 40/ 31.

²⁶⁷Nisa 4/ 134.

²⁶⁸Kehf 18/28.

²⁶⁹Nûr 24/ 43.

²⁷⁰Meryem 19/ 29.

²⁷¹Yunus 10/ 21.

²⁷²Bakara 2/ 251.

²⁷³Fussilet 41/ 28.

²⁷⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 82.

(د) harfinin mâkabli sâkin olup kendisi fethalı olduğu takdirde fethanın telaffuzundaki kolaylığı nedeniyle (د) harfi izhar edilerek okunur.²⁷⁵ Örnekler şu şekildedir.

وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زُبُورًا²⁷⁶ (أَوْ أَرَادَ شُكُورًا)²⁷⁷ (بَعْدَ ضِرَاءِ)²⁷⁸

Söz konusu kaideye istisna olarak müellif, (د) harfinden sonra (ت) harfinin gelmesi durumunda (د) harfinin idgam edilerek okunduğu bilgisini verir. Gerekçe olarak da (د) ve (ت) harflerinin mahreçlerinin aynı olduğundan bahsetmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu şekilde 2 örnek vardır. Bunlar.²⁷⁹

(بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)²⁸⁰ (كَادَ تَزِيغِ)²⁸¹

* (ص) harfi başka bir harfle idgam edilmez.

* Ebû Amr, (س) harfini misliyle ve (ز) harfi ile idgam eder.

(الشَّمْسُ سِرَاجِ)²⁸² (وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ)²⁸³

(لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا) kavlinde (س) harfinin izhar ile okunduğuna dair ihtilaf olmadığını, bunun nedeninin de fethanın okuyuşta sağladığı kolaylık olduğunu izah etmektedir.²⁸⁴

²⁷⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 88.

²⁷⁶ İsra 17/ 55.

²⁷⁷ Furkan 25/ 62.

²⁷⁸ Hûd 11/ 10.

²⁷⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 88.

²⁸⁰ Nahl 16/ 91.

²⁸¹ Tevbe 9/ 117.

²⁸² Nuh 71/ 16.

²⁸³ Tekvir 81/ 7.

²⁸⁴ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 89.

* (ز) ve (ظ) harfleri başka bir harfle idgam edilmez.

* Harekeli (ذ) harfini (س) ve (ص) harfleri ile idgam eder.

(وَأَتَّخَذَ سَبِيلَهُ) ²⁸⁵ (مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً) ²⁸⁶

* Harekeli (ث) harfi 6 harfle idgam edilir. Bunlar: (ذ ش س ض ت ث)

(وَالْحَزْثُ ذَلِكَ) ²⁸⁷ (ثَلْثُ شُعْبٍ) ²⁸⁸ (وَوَرِثُ سُلَيْمِنُ) ²⁸⁹ حَدِيثُ
ضَيْفٍ) ²⁹⁰ (الْحَدِيثُ تُعْجَبُونَ) ²⁹¹ (ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ) ²⁹²

* Harekeli (ف) harfini ancak misliyle idgam eder.

(لِيُؤْسَفَ فِي الْأَرْضِ) ²⁹³ (كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ) ²⁹⁴

* Harekeli (ب) harfini misliyle ve (م) harfi ile idgam eder. ²⁹⁵

(يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ) ²⁹⁶ (يُكَذِّبُ بِالذِّينِ)

* Ebû Amr, harekeli (م) harfini misliyle idgam eder.

²⁸⁵ Kehf 18/ 61- 63.

²⁸⁶ Cin 72/ 3.

²⁸⁷ Âl-i İmran 3/ 14.

²⁸⁸ Murselât 77/ 30.

²⁸⁹ Neml 27/ 16.

²⁹⁰ Zâriyât 51/ 24.

²⁹¹ Necm 53/ 59.

²⁹² Mâide 5/ 73.

²⁹³ Yusuf 12/ 56.

²⁹⁴ Fil 105/ 1.

²⁹⁵ İbn Galbûn, a.g.e., I, s. 90.

²⁹⁶ Âl-i İmran 3/ 129; Mâide 5/ 18, 40; Ankebût 29/ 21; Fetih 48/ 14.

(فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ) ²⁹⁷ (مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ) ²⁹⁸

Müellifin nakline göre; (م) harfi (ب) harfi ile yan yana geldiği takdirde, (م) harfinin mâkabli harekeli olursa, burada ihfa yapılarak okunmaktadır. ²⁹⁹ بِأَعْلَمَ
(م) harfinin mâkabli sâkin olursa, (م) harfi izhar edilerek okunur.
(الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ) ³⁰⁰

Kûfe ekolüne göre, işmam kelimesinin ravm anlamında kullanıldığı bilgisini vermektedir. ³⁰¹

Müellif, İbn Mücahid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinde;

Ebû Amr'a göre (م) harfinin (م) ile ³⁰² (يَعْلَمَ مَا)

(وَلَا نَكْذِبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا) ³⁰³ (ب) harfinin (ب) ile

(وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا) ³⁰⁴ (ب) harfinin (م) ile

gelmeleri durumunda işmam olmadığını açıklamaktadır. ³⁰⁵

İbn Galbûn, 24 yerde misleyn olan harflerin farklı kelimelerde peşpeşe gelmesi durumunda idgamın meydana geldiğini zikretmektedir.

(لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ)

²⁹⁷ Bakara 2/ 37.

²⁹⁸ Bakara 2/ 120.

²⁹⁹ En'am 6/ 53.

³⁰⁰ Bakara 2/194.

³⁰¹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s.91.

³⁰² Nahl 16/ 19.

³⁰³ En'am 6/27.

³⁰⁴ Âl-i İmran 3/ 36.

³⁰⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 92.

Ravh ve Ruveys Nisâ sûresi 36. ayette geçen (وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ) ifadesini idgamlı okumak hususunda ittifak etmişlerdir.

Görüldüğü üzere İbn Galbûn idgam konusunu öncelikle Ebû Amr'ın yaptığı idgamı merkeze alarak izah etmektedir. Yaptığı açıklamalar ve zikrettiği istisnalarda konuyu dil açısından da ele alarak verdiği örneklerle kıraatleri ele almaktadır. Yer yer yaptığı atıfların ardından kendi görüşünü yahut yaygın olarak yapılan uygulamanın hangisi olduğunu ifade ettiğini söyleyebiliriz. Herhangi bir tercihte bulunmaması ise tercihi okuyucuya bıraktığı anlamına da gelmektedir.

1.4.Zamir Hâ'larında İhtilaf Bahsi

باب اختلافهم في هاء الكناية عن الواحد المذكور

Müellif, zamir olan hâ'nın kelimeye bitişik olarak gelmesi ve makablinin de sâkin olması durumunda, söz konusu sakinlik ifadesini iki şekilde açıklamaktadır. Bunlar; makablinin (ي) olması durumu ve (ي) harfinden farklı olması durumudur.

a) Mâkablinin (ي) olması durumu:

Örnekler şu şekildedir:

(لَأَخِيهِ)³⁰⁶ (نُوحِيهِ إِلَيْكَ)³⁰⁷ (إِلَيْهِ يَصْعَدُ)³⁰⁸ (لُدَيْهِ رَقِيبُ)³⁰⁹

İbn Kesîr, mezkur kaideye uyan kelimeleri sıra yaparak okurken, diğerleri hâ'nın harekesini ihtilas³¹⁰ ile okumaktadır.

³⁰⁶ A'raf 7/ 142.

³⁰⁷ Âl-i İmran 3/ 44.

³⁰⁸ Fâtır 35/ 10.

³⁰⁹ Kâf 50/ 18.

³¹⁰İhtilâs; istilahta harekenin üçte ikisini nutkedip üçte birini terk etmeye denir. Temel, Nihat, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, s. 72. (Farklı anlamları olmakla birlikte buradaki anlamı tanımdaki gibidir.)

Müellif burada Hafs'ın ihtilaf ettiği iki yer olduğundan bahsetmektedir. Bunlardan ilki; Kehf Sûresi 63. ayette geçen (وَمَا أَنسَانِيَهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ) kavlidir. Hafs, buradaki hâ'yı vasl halinde madmum ve ihtilaslı okumaktadır.

İkincisi; Furkan Sûresi 69. ayette geçen (وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا) kavlidir. Bu örnekte Hafs, İbn Kesir'e muvafakat etmektedir.

Buraya kadar ki kısımda hâ'nın makablindeki sakinlik (ي) 'da ise gerek harf-i med, gerekse cezm şeklinde, bu durumda ha'nın harekesinin de bu kaideye göre kesra olduğunu izah etmektedir.³¹¹

b) Mâkablinin (ي) 'den farklı olması durumu:

Hâ zamirinden önceki harfin sâkin gelmesinden kasıt (ي) harfî dışındakiler ise, bunlar elif, vav ve herhangi bir harf olmak durumundadır. Örnekler şöyledir:

(لَفْتِيهِ)³¹² (وَوَرِثَةُ آبَوَاهُ)³¹³ (مَا فَعَلُوهُ)³¹⁴ (وَمَنْ لَمْ يَطْعَمَهُ)³¹⁵ (فَبَشِّرْهُ)³¹⁶ (نُنَكِّسُهُ)³¹⁷

Müellif, İbn Kesir'in yukarıda zikredilen kaidede hâ'nın madmum olmasının kendisinden sonra gelen vav'dan kaynaklandığını, bu nedenle de sıra yaparak okunduğu bilgisini vermektedir. Diğerlerinin ise hâ'yı madmum ve ihtilaslı okudukları bilgisini vermektedir.³¹⁸

İbn Galbûn, A'raf ve Şuarâ Sûrelerinde geçen (ارجه) ifadesini zikrederek, buradaki hâ'nın vakf halinde sâkin okunacağına dair ihtilaf olmadığından bahsetmektedir..

³¹¹İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 96.

³¹² Kehf 18/ 60.

³¹³ Nisa 4/ 11.

³¹⁴ Nisa 4/ 66.

³¹⁵ Bakara 2/ 249.

³¹⁶ Lokman 31/ 7.

³¹⁷ Yâsin 36/68.

³¹⁸İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 96.

Hâ'dan sonra sâkin harf gelmesi durumunda ihtilaf olmayan yerleri şu şekilde izah etmektedir:³¹⁹

* hâ'nın madmum ve ihtilaslî okunduğu yerlere örnek:

(يَعْلَمُهُ اللَّهُ)³²⁰ (مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحِ)³²¹

* hâ'nın meksur ve ihtilaslî okunduğu yerlere örnek:

(إِلَيْهِ الْمَصِيرِ)³²² (عَلَيْهِ اللَّهُ)³²³

Yukarıda zikredilen duruma istisna olarak; Feth Sûresi 10. ayette geçen ﴿بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ﴾ kavlinde Hafs (عليه) ifadesindeki hâ zamirini madmum ve ihtilaslî okurken, diğerleri meksur ve ihtilaslî okumaktadır.³²⁴

³¹⁹ İbn Galbûn, a.g.e., I, s. 97.

³²⁰ Bakara 2/197.

³²¹ Âl-i İmran 3/ 45.

³²² Ğâfir 40/ 3.

³²³ Feth 48/ 10

³²⁴ İbn Galbûn, a.g.e., I, s. 97.

1.5. Mîm Harfinde İhtilaf Bahsi

باب اختلافهم في الميم

Müellif bu başlık altında (م) harfinin hallerini mushaf hattına göre dil ile de irtibatlandırmak suretiyle değerlendirmektedir. Bu bağlamda kelimelerdeki sâkin cemi mimlerinin vasl halinde sıla³²⁵ ile okunmasını da konu edinen İbn Galbûn, konuyu izah ettikten sonra fasl diye isimlendirdiği başlıklarda bu konuya dair yaptığı ilave bilgilerde ise Kisâî'den Nusayr ve Kuteybe'nin mezkûr konudaki uygulama farklılıklarını işlemektedir.

(م) harfinden önce aşağıda zikredilen üç harften birinin gelmesi durumunda (م) harfinin okunuşunda ihtilaf olduğunu İbn Galbûn nakletmektedir.³²⁶

Bunlar (ت)(ك) ve (ه) harfleridir.

(ت) ve (ك) harflerine örnekler şu şekildedir:

(إِنْ شَكَرْتُمْ وَأَمْنَتْكُمْ)³²⁷، (وَلَيْنَ مَثْمٍ أَوْ قَتَلْتُمْ)³²⁸، (وَفِيكُمْ رَسُولُهُ)³²⁹، (وَلَا يَأْمُرْكُمْ

أَنْ تَتَّخِذُوا)³³⁰

³²⁵Sıla: Lügatte ulaşmak, geçmek, yetişmek anlamlarına gelmektedir. İstilahta ise müfred müzekker gaib zamiri, harekesine uygun bir harfi med ile uzatarak telaffuz etmeyi bildiren kavramdır. Buna ilave olarak sâkin cemi mimlerini vasl halinde dammeli ve mukadder bir vav ile med ederek okumaktır. Koyuncu, Recep, *a.g.e.*, s. 170.

³²⁶İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 98.

³²⁷Nisa 4/ 47.

³²⁸Âl-i İmran 3/ 158.

³²⁹Âl-i İmran 3/ 101.

³³⁰Âl-i İmran 3/80.

Müellifin aktarımına göre; burada (ت) ve (ك) harflerinin madmum olarak okunmasında ihtilaf yoktur. İhtilaf (م) harfinden sonraki harfin sâkin olmaması durumunda oluşmaktadır.

Şöyle ki: Yukarıda zikredilen şartlar meydana geldiğinde İbn Kesir ve Kâlûn (م) harfini madmum olarak okumaktadır. Kâlûn (sılda tahkiki olduğu için) ve diğerleri (م) harfini sükunlu okumaktadır.

Verş ise, (م) harfinden sonra hemze gelmesi durumunda (م) harfini madmum okumaktadır.

وَلَيْنُ مُتُّمٌ أَوْ قُتِلْتُمْ³³¹، (وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا)³³²

Kurranın (م) harfinden sonra sâkin harf gelmesi durumunda (م) harfinin madmum okunduğuna dair ihtilaf etmediği yerlere örnek;

وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ³³³، (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ)³³⁴

Buraya kadar (م) harfindeki ihtilafı (ت) ve (ك) harflerini konu edinerek açıklamaktadır. Bundan sonra ise (ه) harfinin (م)‘in ihtilafına etkisinden bahsetmektedir.

(ه) harfinde iki durum söz konusudur:

Bunlardan ilki (ه)‘nin makablinin kesre olması durumudur.

İkincisi, makablinin kesre dışında bir harekeye sahip olması durumudur.

³³¹ Âl-i İmran 3/ 158.

³³² Âl-i İmran 3/ 80.

³³³ Nahl 16/ 91.

³³⁴ Bakara 2/216.

(هـ) harfinin makablinin kesre gelmemesi halinde (هـ)'nin madmum okunmasında ihtilaf yoktur. İhtilaf (م)'den sonra sâkin harf gelmediği takdirde meydana gelmektedir.

(وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ)³³⁵، (وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ انْفِقُوا)³³⁶

Bu ve benzer örneklerde İbn Kesir ve Kâlûn'un (م) harfini madmum okuduğunu, Kâlûn ve diğerlerinin ise sükunlu okuduğunu nakletmektedir.

Verş'in ise (م)'den sonra hemze gelmesi durumunda ihtilaf ederek (م)'i madmum okuduğunu aktarmaktadır.

(وَنَجَعَلَهُمْ آيَةً)³³⁷، (فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ)³³⁸

Müellif, kurrânın (م) harfinden sonra sâkin harf gelmesi durumunda (م) harfinin madmum olarak okunduğuna dair ihtilaf etmediğinden yukarıda bahsederken, (هـ) harfinde de söz konusu durum için aşağıdaki örnekleri vermektedir.³³⁹

(هُمُ الْمُفْلِحُونَ)³⁴⁰، (وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا)³⁴¹

(م) harfinin mâkablinde kesre gelmesi durumunda (م) harfi için iki durum söz konusudur. Bunlar; (م)'in harekeli ya da sâkin olması durumudur. Örnekler:

³³⁵ Bakara 2/ 3.

³³⁶ Yâsîn 36/ 47.

³³⁷ Kasas 28/ 5.

³³⁸ Sâffât 37/ 23.

³³⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 100.

³⁴⁰ Bakara 2/ 5.

³⁴¹ Yâsîn 36/ 45.

(عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ)³⁴²، (بِرَبِّهِمْ يَغْدِلُونَ)³⁴³

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, ihtilaf (هـ) harfinin meksur okunmasında değil, (م) harfindedir.

İbn Kesir ve Kâlûn (م) harfini madmum okurken geri kalanlar ve Kâlûn sükunlu okumuştur.

Verş, (م) 'den sonra hemze gelmesi durumunda (م) 'i madmum okumaktadır.

(وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)³⁴⁴

(م) 'in mâkabli meksur olup (م) 'den sonra da sâkin bir harfin gelmesi 2 şekilde olmaktadır.

Birincisi; Hemze-i vasl şeklidir:³⁴⁵ (مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ)

İkincisi; Lâm-ı tarif şeklidir:³⁴⁶ (مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَى),³⁴⁷ (فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجَلِ)

Basriyyân,(هـ) ve (م) harflerini meksur okurken; Hamza ve Kisâî, madmum okumuşlardır. Geri kalanlar (هـ) harfini meksur, (م) harfini madmum okumuştur.

Vakf halinde ise kurranın hepsi (هـ) harfini meksur (م) 'i de sâkin okumaktadır.

³⁴² Bakara 2/ 7.

³⁴³En'âm 6/150.

³⁴⁴ Bakara 2/ 20.

³⁴⁵ Kasas 28/ 23.

³⁴⁶ Necm 53/ 23.

³⁴⁷ Bakara 2/ 93.

Müellif, burada (م) ile alakalı hususları sadece mushafın hattına göre değil, sarf ilmi ile de irtibat kurarak genel hatlarıyla özetlemektedir.

Kisâ'î'den Nusayr'ın rivayetiyle (م) harfinin mâkablinde fetha ya da damme gelecek olursa burada 3 farklı durum söz konusudur.

İlki; 5 harfli kelimelerde ilave olarak gelen, (شُهَدَاءُكُمْ) gibi.

İkincisi; mîm'in öncesi kesre alması durumu, (بِهِمْ) gibi.

Üçüncüsü; mîm ile ayetin son kelimesi arasında bir لا (lâmelif) girdiği veya lâmelif ile ayrıldığı yerlerde mîm sâkin okunmaktadır.

Burada üç farklı durumda (م)'in madmum olduğundan bahseden İbn Galbun bunları şu şekilde izah etmektedir.

Birinci durum; (م) harfi ile (م)'in peşpeşe gelmesi durumudur.

(وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ) ³⁴⁸، (أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ) ³⁴⁹

İkinci durum; (م) harfi ile hemzenin peşpeşe gelmesi durumudur.

(وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ انْفِقُوا) ³⁵⁰، (أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ) ³⁵¹

Üçüncü durum; (م) harfinden sonra gelen kelimenin ayetin son kelimesi olma durumudur.

(وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ) ³⁵²، (وَكَانَ سَعْيِكُمْ مَشْكُورًا) ³⁵³

³⁴⁸ Bakara 2/ 92.

³⁴⁹ Vâkıa 56/ 58.

³⁵⁰ Yâsîn 36/ 47.

³⁵¹ A'râf 7/ 150.

³⁵² Bakara 2/ 4.

³⁵³ İnsân 76/ 22.

İbn Galbûn, Kisâ'î'den Kuteybe'nin rivayetiyle (م) harfinin iki yerde madmum okunduğundan bahsetmektedir.

Bunlardan ilki; (م) harfinden sonraki kelimenin ayetin son kelimesi olması durumunda, (م) ile bu kelimenin arasına (و، من، لا) gelmediği takdirde (م) harfinin makabline bakılmaksızın madmum okunmasıdır.

(بَرِّكُمْ فَاسْمَعُونَ)³⁵⁴، (وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ)³⁵⁵

(و، من، لا) gelmesi durumunda ise sükunlu okunmaktadır.

(مُتَقَلِّبِكُمْ وَمَثْوِيكُمْ)³⁵⁶، (إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ)³⁵⁷، (وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا

يَعْلَمُونَ)³⁵⁸

İkincisi; (م) harfinden sonra hemze gelmesi durumunda da (م) madmum olarak okunmaktadır.

(عَلَيْكُمْ أَنْفُسِكُمْ)³⁵⁹، (قَدَّمْتُ لَهُمْ أَنْفُسَهُمْ)³⁶⁰

(م)'den sonra hemze gelir, (م)'in mâkabli meksur olursa, (م) madmum okunmaz.

(فَاسْتَفْتِهِمُ الرَّبِّكَ)³⁶¹

³⁵⁴ Yâsîn 36/ 25.

³⁵⁵ Nahl 16/ 84.

³⁵⁶ Muhammed 47/ 19.

³⁵⁷ A'râf 7/ 71.

³⁵⁸ En'âm 6/37.

³⁵⁹ Mâide 5/ 105.

³⁶⁰ Mâide 5/ 80.

³⁶¹ Sâffât 37/ 149.

1.6. Med ve Kasr Bahsi

باب اختلافهم في المد والقصر

Med, sözlükte “arttırmak, ziyade etmek” anlamına gelmektedir³⁶². Medd kelimesi, “çekmek, yaymak, döşemek, uzatmak”³⁶³ gibi mânalarda Kur’an-ı Kerim’de 33 yerde geçmektedir.

Tecvid terimi olarak; bir harekeli harfin önünde yer alan ve harfin harekesi türünden olan bir med veya lîn harflerinden birisiyle harfin sesinin harekesi yönünde uzatılmasına denir.³⁶⁴

Kıraat ıstılahında ise med, bir harfi medd-i tabîi dediğimiz uzatmaya ziyade ederek okumaya denir.³⁶⁵

Kasr kelimesi, kısa olmak anlamındadır.³⁶⁶

İstılahta ise; med harfine ziyade etmeden tabîi med üzere bırakmaya kasr denmektedir.³⁶⁷

İbnü’l Cezerî, med hususunda hüccet ve nas olduğunu ileri süren hadis-i şerifi *en-Neşr fi’l-Kırâati’l-Aşr* isimli eserine almıştır.

İbn Mes’ud’un kendisine Kur’ân-ı Kerîm öğrettiği kişi, Tevbe Sûresinin altmışıncı ayet-i kerimesinde;

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ...)

bölümünü med ile okumadan seri bir şekilde okumuştur. İbn Mes’ud, o zâta, “Resûlullah (s.a.v.), bana bu şekilde okutmamıştı” deyince o şahıs, “Yâ Ebâ

³⁶² İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 105.

³⁶³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, s. 50.

³⁶⁴ Sarı, Mehmet Ali, “Med”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, s. 288; Çetin, Abdurrahman, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin, Bursa, 2016, s. 201.

³⁶⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 105; Ünal, Mehmet, *a.g.e.*, s. 107.

³⁶⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, s. 183.

³⁶⁷ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 105; Koyuncu, Recep, *a.g.e.*, s. 167.

Abdirrahman, Allah'ın Resûlü sana nasıl okutmuştu?" der. Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ud, "Uzatacak yerleri uzatarak okudu", der.³⁶⁸

Med, hemzeden ötürü yapılır. Hemzenin telaffuzunda da zorluk vardır. Bu yüzden, meddin uzatılmasındaki sebep, hemzenin telaffuzundaki zorluğu gidermektir.³⁶⁹

İbn Galbûn, med konusuna, med ve lîn harflerinin³⁷⁰ medlerindeki ihtilafını zikrederek, cümle içinde ne şekilde gelmeleri gerektiğini açıklayarak başlamaktadır.

Med harfleri üç tanedir. Bunlar:

Mâkablî meftûh olan elif, mâkablî madmûm olan vav ve mâkablî meksûr olan yâ'dır.

Bu harfler, hemzeden önce gelirlirse iki durum ortaya çıkacaktır.

Bunlardan ilki; Elif'in bir kelimedede bulunup, akabindeki kelimedede de hemzenin olmasıdır.

(رَبَّنَا آخِزْنَا)³⁷¹، (وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ)³⁷²

İkincisi; Elif ile hemze-i mütevassıta (kelime ortasında gelen hemze)'nin ya da hemze-i mütetarrife (kelime sonunda gelen hemze)'nin aynı kelimedede bulunması durumudur.³⁷³

Hemze-i mütevassıta'ya örnek:

(أُولَئِكَ)³⁷⁴، (إِذْ جَاؤُكُمْ)³⁷⁵

³⁶⁸ İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, II, s. 1008-1009.

³⁶⁹ Ünal, Mehmet, *a.g.e.*, s. 108.

³⁷⁰ Lîn; sertliğin zıddı, yumuşaklık anlamındadır. Bkz: İbn Manzûr, *a.g.e.* XII, s. 380.

İstılahta; önceleri meftuh, kendileri sâkin olan vav ve yâ harflerini ifade eder. Bkz. Fırat, Yavuz, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 183.

³⁷¹ İbrahim 14/ 44.

³⁷² İbrahim 14/ 12.

³⁷³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 106.

³⁷⁴ Bakara 2/ 5.

³⁷⁵ Ahzab 33/ 10.

Hemze-i mütetarrife'ye örnek:

(نَدَاء) ³⁷⁶، (سَيِّئٌ بِهِمْ) ³⁷⁷

Müellifimiz İbn Galbûn, bu şekilde tanımları ve örnekleri verdikten sonra kıraat imamlarının medd-i munfasıl ve medd-i muttasıl ile ilgili med miktarlarını örnekler vererek açıklamaktadır. Bazen bu medde dair rivayetlerin hangi tarikten geldiğini de “Ebû Amr’in Sûsî rivayetinde” gibi ifadeler kullanarak nakletmektedir. Daha sonrasında medlerde aşırılığın ve gereksiz yere uzatmanın yersiz olduğu görüşünü Hamza b. Habîb ve İmam Nâfi’den nakiller yaparak desteklemektedir.

İbn Galbûn, med ile ilgili özellikle bir konuya dikkat çekmektedir ki, bunu şu şekilde izah eder:

İmam Nâfi’, hemzeden sonra gelen med ve lîn harflerinde medde ziyadeye “meddu’l-İşbâ” ³⁷⁸ demektedir. İmam Nâfi’in bunu tasvip etmediğini ve bu uygulamayı kabul etmediğini İbn Galbûn ifade etmektedir.

İmam Nâfi’in buralarda diğer kurra gibi meddi gösterecek kadar bir med miktarını benimsediğini bunun da fasih bir lehçe olduğunu dile getirmektedir.

Daha iyi anlaşılması bakımından konuyla alakalı birkaç örnek vermekte fayda vardır. ³⁷⁹

(أَدَم) ³⁸⁰، (وَإِيَّاءَ الزُّكُوة) ³⁸¹، (الْمَوْؤُدَةُ) ³⁸²

Müellif, medd-i bedel’le ilgili bugünkü uygulamada var olan ve tûl ile uygulamanın birçok yerde mânanın “haber”den “istihbar”a dönüşeceğini, dolayısıyla

³⁷⁶ Bakara 2/ 171.

³⁷⁷ Hûd 11/ 77.

³⁷⁸ Burada med ölçüsü olarak “tûl”u kasteder. İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 108.

³⁷⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 108.

³⁸⁰ Bakara 2/31.

³⁸¹ Enbiya 21/ 73.

³⁸² Tekvir 81/ 8.

mânanın bozulacağını ifade etmektedir³⁸³. Ayetlerden örnekler vererek de bu görüşünü destekler:

قَالَ فِرْعَوْنُ أَمْتُمْ بِهِ³⁸⁴، (وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا)³⁸⁵، (قَالُوا لَنْ جِئْت

بِالْحَقِّ)³⁸⁶

Kıraat ilminin köşe taşlarından diyebileceğimiz İbnü'l Cezerî, Ebu'l-Hasen Tahir b. Galbûn'un görüşünün medd-i bedel'in kasr ile okunması yönünde olduğunu, tûl ile rivayet edenlerin bu rivayetlerini kabul etmediğini, bu şekilde okuyanları da hatalı bulduğunu ifade eder. Hemen arkasından Ebû amr Osman b. ed-Dânî'nin, İbn Galbûn'un öğrencisi olması hasebiyle onun da kasr ile okuduğunu özellikle belirtmektedir.

Kasr ile okuma görüşünde olanlardan İbn Bellîme, Şâtıbî ve Ebû Şâme'den de bahsetmektedir. Bu konuda Ebû Şâme'nin, "İbn Galbûn'un söylediği doğrudur" dediğini nakleder.³⁸⁷

Müellif, med konusuna ilave olarak şu bilgileri vermektedir:

Aynı kelimedede bulunan harf-i med'den elif veya vav'ın gelmesi durumunda, bunlardan sonra şeddeli bir harf bulunursa, burada yapılan med hususunda ihtilaf bulunmamaktadır.³⁸⁸

Aşağıdaki örneklerle konuya açıklık getirmektedir.

Elif'e örnek:

(بِضَارَيْنَ)³⁸⁹، (مَنْ حَادَّ اللَّهَ)

³⁸³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 109.

³⁸⁴ A'râf 7/ 123.

³⁸⁵ Mâide 5/ 65.

³⁸⁶ Bakara 2/ 71.

³⁸⁷ İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, II, s. 1095.

³⁸⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 110.

³⁸⁹ Bakara 2/102.

³⁹⁰ Mücadele 58/ 22.

Vav'a örnek:

(أَتَحَاجُّونِي)³⁹¹، (قَالَ أَتَمِدُّونَنِي بِمَالٍ)³⁹²، (فَبِمَ تَبَشِّرُونَ)³⁹³

1.7. Tek Kelimede İki Hemze Bahsi

باب اختلافهم في الهمزتين من كلمة واحدة

Müellif, konuya başlarken, hemzenin misli ile peşpeşe aynı kelimedeki gelebilmesi için, hemzenin kelimenin başında olması gerektiğinden bahsetmektedir.³⁹⁴

İlk hemze, istifham hemzesi olmakla birlikte ikinci hemze için hareketin gösterdiği değişikliği dikkate alan müellif, üç başlık halinde imamların rivayetlerini de zikrederek konuya açıklık getirmektedir.

Birincisi; İkinci hemzenin fetha olması durumudur.

(ءَأَنْذَرْتَهُمْ)³⁹⁵، (ءَأَشْفَقْتُمْ)³⁹⁶

Haramiyyân, Ebû Amr, Hişam, Ruveys, birinci hemzeyi tahkik, ikinci hemzeyi ise “beyne beyne”³⁹⁷ ile okumuşlardır.

Müellif, buradaki uygulamanın medd gibi olduğunu ifade etmektedir. Ebû Amr, Kâlûn, Müseyyibi ve Hişam'ın iki hemzenin arasına “elif” ilave ederek ilk hemzeyi medd ile okuduğundan bahsederken, diğer imamların medd etmeden

³⁹¹ En'âm 6/ 80.

³⁹² Neml 27/ 36.

³⁹³ Hicr 15/ 54.

³⁹⁴ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 111.

³⁹⁵ Bakara 2/ 6.

³⁹⁶ Mücâdele 58/ 13.

³⁹⁷ **Beyne beyne:** “Beyne'l-feth ve'l-İmâle” ifadesinin kısaltılmış şeklidir. Harfin fetha hareketini, fetha ile kesra arasında (fethaya daha yakın şekilde) meylederek okumaktır. Bkz: Temel, Nihat, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, s. 41; Koyuncu, Recep, *a.g.e.*, s. 156. Dâni ve Dimyâtî İbn Galbûn'un beyne beyne terimiyle ifade ettiği yerlerde teshil terimini kullanmıştır. ed-Dâni, *et-Teyssir*, s. 241-242; Dimyâtî, *İthaf*, I, s. 266.

okuduğunu nakleder. Bu kaideye istisna olarak dört örnek zikretmektedir. Bu dört örneğe dair de ileride ayrıca bilgi vereceğini ifade etmektedir.³⁹⁸

Örnekler:

(ءَأَعَجِمِي) ³⁹⁹، (ءَالِهَتُنَا) ⁴⁰⁰، (أَذْهَبْتُمْ) ⁴⁰¹، (أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَيْنَ) ⁴⁰²

İkincisi; İkinci hemzenin kesre olması durumudur.

(ءَالَةٌ مَعَ اللّٰهِ) ⁴⁰³، (ءَاذًا كُنَّا تُرَابًا ءَانَا) ⁴⁰⁴

İbn Galbûn'un nakline göre; İbn Kesir, Ruveys ve Verş, bu kelimelerin - Kur'an'da her nerede gelirse gelsin- ilk hemzesini tahkik ile ikincisini de beyne beyne (teshil) ile okurlar; neticede bunun telaffuzu med olmaksızın kesreden ihtilas edilmiş yâ gibidir.⁴⁰⁵ Ebû Amr, Müseyyibi ve Kâlûn, med etmek suretiyle, diğerleri ise iki hemzeyi de tahkikle okumaktadır.⁴⁰⁶

Müellif, mezkur konudaki ihtilafları zikrederken Hişam'ın 7 yerde yaptığı uygulama farklılığını da konu edinmektedir.⁴⁰⁷

Üçüncüsü: Birinci hemzenin meftûh, ikinci hemzenin madmûm olması durumudur. Üç yerde bu kaideye uygun örneklerin bulunduğunu ifade eden İbn Galbûn, burada yapılan okuyuş farklılıklarını dile getirmektedir.⁴⁰⁸

Örnekler şu şekildedir:

³⁹⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 111.

³⁹⁹ Fussilet 41/ 44.

⁴⁰⁰ Zuhruf 43/ 58.

⁴⁰¹ Ahkaf 46/ 20.

⁴⁰² Kalem 68/ 14.

⁴⁰³ Neml 27/ 60.

⁴⁰⁴ Ra'd 13/ 5.

⁴⁰⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 111.

⁴⁰⁶ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 112.

⁴⁰⁷ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 112.

⁴⁰⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 113.

(قُلْ أَوْبِنْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ دُلِكُمْ)⁴⁰⁹، (ءَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ)⁴¹⁰، (ءَأَلْقَى الذِّكْرَ عَلَيْهِ)⁴¹¹

Tek kelimede bulunan iki hemze bahsinde, bilgi aktarımında bulunduktan sonra bu konuya ilave olarak ibdaldeki ittifaktan bahsetmektedir.

İstifham kelimesi ile lâm-ı ta'rif'te bulunan vasl hemzesinin birlikte bulunması durumunda imamların elife ibdal ederek okudukları bilgisini, bu kaideye uyan 6 yerdeki örnekleri de vererek açıklamaktadır.⁴¹²

Örnekler şu şekildedir:

(أَلذِّكْرَيْنِ)⁴¹³، (أَلْنِ)⁴¹⁴، (قُلْ أَللهُ أَدِنَ لَكُمْ)⁴¹⁵، (أَللهُ خَيْرٌ)⁴¹⁶

Yukarıdaki örneklerde İbn Galbûn, istifham hemzesinin okunurken, vasl hemzesinin düştüğünü, istifham hemzesinin de az miktarda med edilerek okunduğunu nakletmektedir.

Burada sonradan bir med oluştuğunu zikreden müellif, med yapılarak okunmasının nedenini istifham ile ihbar arasındaki farkı belli etmek olarak izah etmiştir.⁴¹⁷

Kurranın mezkur kaideye ihtilafı olmadığını, sadece Verş'in burada yaptığı nakl uygulaması nedeniyle ihtilaf ettiği üç örneği İbn Galbûn şöyle belirtmektedir:⁴¹⁸

(قُلْ أَلذِّكْرَيْنِ)⁴¹⁹، (قُلْ أَللهُ)⁴²⁰

⁴⁰⁹ Âl-i İmran 3/ 15.

⁴¹⁰ Sâd 38/ 8.

⁴¹¹ Kamer 54/ 25.

⁴¹²İbn Galbûn, *a.g.e.*,II, s. 115.

⁴¹³En'âm 6/ 143-144.

⁴¹⁴ Yûnus 10/ 51, 91.

⁴¹⁵ Yûnus 10/ 59.

⁴¹⁶ Neml 27/ 59.

⁴¹⁷İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 115.

⁴¹⁸İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 116.

⁴¹⁹ En'âm 6/143-144.

⁴²⁰ Yûnus 10/ 59.

1.8. İki Kelimede İki Hemze Bahsi

باب اختلافهم في الهمزتين

Müellif, iki kelimede iki hemze bahsini izah ederken hemzelerin durumunu 8 farklı şekilde örnekler ve açıklamalarla ele almaktadır.⁴²¹

1) İki hemzenin de meftûh olması durumu:

(شَاءَ أَنْشَرَهُ)⁴²²، (تَلَقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ)⁴²³، (جَاءَ أَحَدَهُمْ)⁴²⁴

Konunun daha anlaşılır olabilmesi için, yukarıdaki örnekleri veren İbn Galbûn, iki hemzenin farklı kelimelerde bulunup, ilkinin kelimenin sonunda, ikincinin kelimenin başında, ikisinin harekesinin de fetha olduğu bilgisini verdikten sonra, ilgili bilgilerdeki ihtilaf noktalarını işlemektedir.

2) Müellif, ikinci olarak iki hemzenin de meksûr olduğu durumdaki okuyuş farklılıklarını örnekler vererek izah etmektedir. Bu örneklerden birkaçı şöyledir.

(هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ)⁴²⁵، (عَلَى الْبَغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ)⁴²⁶

3) İki hemzenin de madmûm olarak gelmesi durumundaki uygulama farklılıklarını ele alırken bu duruma uygun olarak Kur'an-ı Kerim'de sadece Ahkaf sûresi 32. ayeti örneklendirmektedir.⁴²⁷

(أُولِيَاءُ أَوْلِيَاكَ)

⁴²¹İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 116-120.

⁴²² Abese 80/ 22.

⁴²³ A'râf 7/ 47.

⁴²⁴ Mü'minûn 23/ 99.

⁴²⁵ Bakara 2/ 31.

⁴²⁶ Nûr 24/ 33.

⁴²⁷ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 117.

4) Birinci hemzenin madmûm, ikincinin meftûh olması durumundaki ihtilafları ifade eden İbn Galbûn, örneklerle konuya açıklık getirmektedir. Burada birkaç örneği zikredeceğiz.⁴²⁸

(السَّفَهَاءُ أَلَا)⁴²⁹، (وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ—أَلَمْ تَرَ)⁴³⁰

5) İbn Galbûn, birinci hemzenin madmûm, ikincinin meksûr olması durumundaki uygulama farklılıklarını Halil b. Ahmed, Sîbeveyh ve İbn Mücahid'e atıfta bulunmak suretiyle izah etmektedir.⁴³¹

6) Birincinin meftûh, ikincinin meksûr olması durumundaki ihtilafları aşağıdaki örneklerle izah etmektedir.⁴³²

(شُهَدَاءٌ إِذْ حَضَرَ)⁴³³، (وَالْبُغْضَاءُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ)⁴³⁴

7) Birincinin meksûr, ikincinin meftûh olması durumunda yapılan uygulama farklılıklarını açıklamaktadır.⁴³⁵

(مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ)⁴³⁶، (مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَيْهُمَا)⁴³⁷

8) Birincinin meftûh, ikincinin madmûm olması durumundaki farklılıkları şu örneklerle izah etmektedir.⁴³⁸

(كُلُّ مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا)⁴³⁹

⁴²⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 118.

⁴²⁹ Bakara 2/ 13.

⁴³⁰ İbrahim 14/ 27-28.

⁴³¹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 118.

⁴³² İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 119.

⁴³³ Bakara 2/133.

⁴³⁴ Mâide 5/ 14, 64.

⁴³⁵ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 120.

⁴³⁶ A'râf 7/ 50.

⁴³⁷ Bakara 2/ 282.

⁴³⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 120.

⁴³⁹ Mü'minûn 23/ 44.

İki kelimedede iki hemze bahsini müellif hemzelerin harekelerine göre değerlendirirken teshîl (beyne beyne), iskât (hazf)⁴⁴⁰ ve ibdal⁴⁴¹ terimlerini kullanarak izah etmektedir.

1.9. Hemze'nin Harekesinin Nakli Bahsi

باب اختلافهم في نقل حركة الهمزة

Müellifimiz İbn Galbûn, Nâfi'in ravisi Verş'in harekeli olan hemzeyi kendinden önce sâkin olan harfe naklettiğini (aktardığını) örnekleriyle anlattıktan sonra⁴⁴² aynı kelimedede gelen hemzelerin iki şekilde geldiğini söyler. Bunlardan ilki aynı kelimedede sâkin hemzeler. Bu hemzelere kelime içinde elife ibdal (dönüştürme) ettiğini belirtir. Aynı kelimedede sâkin hemzelere şu kelimeleri örnek olarak vermektedir.

(تَأْكُلُ)⁴⁴³، (أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ)⁴⁴⁴، (نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا)⁴⁴⁵، (وَأَتُوا الْبَيْوتَ)⁴⁴⁶، (فَأْتُوا بِسُورَةٍ)⁴⁴⁷، (ثُمَّ أَتُوا صَفًّا)⁴⁴⁸، (تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ)⁴⁴⁹، (فَأَفْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ)⁴⁵⁰

Bu örnekleri detaylı bir şekilde sıraladıktan sonra aynı kelimedede gelen ancak Verş'in ibdal yapmayıp hemze ile okuduğu iki istisnayı zikreder.⁴⁵¹ Bunlar:

(وَتُؤْوَى إِلَيْكَ)⁴⁵²، (وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ)⁴⁵³

⁴⁴⁰**İskât:** Lügatte indirmek, harfi düşürmek anlamlarına gelmektedir. İstılahta ise bir harfi tamamen kaldırmak, düşürmek manasında kullanılmaktadır. Zebidî, Muhammed Murtazâ el-Vasitî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, Mısır, 1306, I, s. 533.

⁴⁴¹**İbdal:** Lügatte bir şeyi başka bir şeyin yerine koymak anlamına gelmektedir. İstılahta ise hemzenin yerine ona bedel olarak elif, vav ve ya harfini getirip koymak ve öylece okumaktır. Yavuz Fırat, *a.g.e.* s. 18.

⁴⁴²İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 123.

⁴⁴³A'râf 7/ 73.

⁴⁴⁴Bakara 2/ 210.

⁴⁴⁵Bakara 2/ 106.

⁴⁴⁶Bakara 2/ 189.

⁴⁴⁷Bakara 2/ 23.

⁴⁴⁸Tâhâ 20/ 64.

⁴⁴⁹Saff 61/ 11.

⁴⁵⁰Bakara 2/ 68.

⁴⁵¹İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 130.

⁴⁵²Ahzab 33/ 51.

⁴⁵³Meâric 70/13.

Mâkabli meksur sâkin hemzelerde ise Verş rivayetinde mâkabline itibar edildiğini, eğer mâkablinde zâl (ذ) veya bâ (ب) varsa hemze'nin yâ (ي)'ya dönüştürüldüğünü ifade etmektedir.⁴⁵⁴

Mâkabli meksur zâl (ذ) harfine örnek: ⁴⁵⁵(الذَّبُّ)

Mâkabli meksur bâ (ب) harfine örnek: ⁴⁵⁶(لَبِئْسَ), ⁴⁵⁷(بِئْسَمَا)

Mâkabli meksur olan hemzelerde ise bütün kurra'nın hemze ile okuma konusunda ittifak halinde olduğuna, sadece (لَيْلًا) kelimesini Verş'in yâ'ya ibdal ederek okuduğunu söyler.⁴⁵⁸

Mâkabli mefûh olan hemzeleri bütün kırâat imamlarının harekesi ne olursa olsun Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında hemze ile okuduklarını ancak Hafs'ın iki kelimedede hemzeyi vav'a dönüştürerek okuduğunu ifade eder. Bu iki kelime şöyledir:

(هُزُؤًا، كُفُؤًا)

1.10. Fetih, İmâle ve Beyne'l Lafzeyn Bahsi

باب اختلافهم في الفتح والإمالة وبين اللفظين

Feth kelimesi lügatte, “açmak, genişlik” mânalarına gelmektedir.

Istılahta ise; okuyucunun harfi telaffuz ederken ağzını açmasıdır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 130.

⁴⁵⁵Yûsuf 12/ 13, 14, 17.

⁴⁵⁶Mâide 5/ 79.

⁴⁵⁷Bakara 2/ 90.

⁴⁵⁸İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 132.

⁴⁵⁹Temel, Nihat, *a.g.e.*, s. 51.

İmâle lügatte, “bir şeye yönelmek, eğmek” mânalarına gelmektedir. İstılahta ise, fetha’yı kesra’ya veya elifi yâ harfine doğru meylettirerek okumaktır.⁴⁶⁰

İmâle, suğra ve kübrâ diye ikiye ayrılır⁴⁶¹:

İmâle-i Kübrâ, yukarıda tanıımı verdiğimiz uygulama için kullanılan bir istilaktır. İmâle, Necd, Temim, Kays ve Esed kabilelerinin uygulamasıdır.⁴⁶²

İmâle-i Suğra ise beyne, taklîl veya imâle-i mütevassıta diye de adlandırılmaktadır. Fetha harekeyi fetha ile kesra arasında veya feth ile imâle arasında bir okuyuştur.⁴⁶³

İbn Galbûn, eserinin feth, imâle ve taklîl bölümüne lâleml fiili vav ile biten sülâsi fiillerin feth ile okunması konusunda kuranın ittifakının olduğu bilgisini aktarmakla başlamaktadır.⁴⁶⁴

Bu fiillerden bazılarını şu şekilde örneklendirir:

(دَعَا)⁴⁶⁵، (عَفَا)⁴⁶⁶، (زَكَّى)⁴⁶⁷، (خَلَا)⁴⁶⁸

Bu örneklerden sonra 4 fiilin istisna olduğunu zikrederek bu kelimeleri sıralamaktadır.⁴⁶⁹

(دَخِيهَا)⁴⁷⁰، (طَخِيهَا)⁴⁷¹، (تَلِيهَا)⁴⁷²، (سَجِي)⁴⁷³

⁴⁶⁰ Yavuz Fırat, *a.g.e.* s. 53.

⁴⁶¹ Kadri b. Muhammed b. Abdülvehhab, *İthafu'l-Mehere*, Dâru İbn Kesir, 2011, I, s. 89.

⁴⁶² Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-Meânî min Hurzi'l-Emanî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-2013, s. 260.

⁴⁶³ Recep Koyuncu, *a.g.e.*, s. 63.

⁴⁶⁴ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 190.

⁴⁶⁵ Âl-i İmran 3/ 38.

⁴⁶⁶ Bakara 2/ 187.

⁴⁶⁷ Nûr 24/ 21.

⁴⁶⁸ Bakara 2/ 76.

⁴⁶⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 190

⁴⁷⁰ Nâziât 79/30.

⁴⁷¹ Şems 91/ 6.

⁴⁷² Şems 91/ 2.

⁴⁷³ Duhâ 93/ 2.

Müellifimiz, bu dört fiilde Kisâf'nin imâle ile okuduğunu ifade ettikten sonra, mâzi sülâsi 10 fiilde ihtilaf edildiğini belirterek bu on fiili verir.⁴⁷⁴

(جَاءَ، شَاءَ، زَادَ، ضَاقَ، خَابَ، حَاقَ، طَابَ)

(وَأَذُّ زَاعَتِ الْأَبْصَارِ)⁴⁷⁵، (مَا زَاغَ)⁴⁷⁶، (فَلَمَّا زَاغُوا)⁴⁷⁷، (بَلُّ رَانَ)⁴⁷⁸

İmâle konusunu işlerken fiillerin vezinlerinden hareketle imâle, feth ve beyn ile ilgili uygulaması olan imam ve ravileri zikreder. Örnek verecek olursak;

واما الأفعال الثلاثية الماضية التي من ذوات الياء على وزن (فَعَلَّ)/ بفتح الفاء

والعين كيف تصرفت نحو :

(أَتَى)⁴⁷⁹، (سَعَى)⁴⁸⁰، (كَفَى)⁴⁸¹، (قَضَى)⁴⁸²

şeklinde.

واما ما كان على وزن (يَفْعَلُ) بالنون او التاء او الياء وهن مفتوحات والفاء

ساكنة والعين مفتوحة خفيفة كيف تصرفنحو:

(وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ)⁴⁸³، (بِمَا لَا تَهْوَى)⁴⁸⁴، (لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ)⁴⁸⁵

⁴⁷⁴ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 190

⁴⁷⁵ Ahzâb 33/ 10.

⁴⁷⁶ Necm 53/17.

⁴⁷⁷ Sâd 38/ 5.

⁴⁷⁸ Mutaffifîn 83/ 14.

⁴⁷⁹ Nahl 16/ 1.

⁴⁸⁰ Bakara 2/ 205.

⁴⁸¹ Ra'd 13/ 43.

⁴⁸² Bakara 2/117.

⁴⁸³ Bakara 2/ 120.

⁴⁸⁴ Bakara 2/ 87.

⁴⁸⁵ Mü'min 40/ 16.

1.11. Verş'in Fethalı Ra'daki Tercihi

باب بيان مذهب ورش في الراء المفتوحة

Müellifimiz Nâfi'in ravisi Verş'in "ra"nın fetha harekeli olması durumunda terkîk diye ifade etmek yerine ıstılah olarak "beyne'l-lafzeyn" şeklinde adlandırmaktadır. İmâle, feth ve beyne konusunun hemen peşinden ele aldığı konuyu, terkîk'in ⁴⁹¹ tanımını yaptıktan sonra ra'nın hallerine göre örnekler vererek açıklamaktadır.⁴⁹²

Hemen peşinden Ebû Bekir Şube'nin tariki Ya'kûb b. Muhammed b. Halife el-A'şâ'nın imâle, feth ve beynelerini kısaca izah etmektedir.⁴⁹³

İbn Galbûn, İmam Kisâî'nin ravilerinden Kuteybe ve Nusayr'ı başta, kurranın ilim silsilesi arasında vermişti. Her iki tarihin rivayet ettiği ancak tek başına kaldığı imâleler vardır.⁴⁹⁴

Bugün Kisâî'den rivayetler okunmayan, dolayısıyla şaz kapsamında değerlendirilen imâlelerdir. Örnek olarak birkaç tanesini buraya alıyoruz.

Kuteybe b. Mihran'ın (ö. 200/815) imâleleri: Bu imâle uygulaması kelimenin sonu "yâ" ve "nûn" ile biten, mahallen mecrur olan cemi kelimeler ile yine mahallen mecrur bazı kelimelerdir.

(مَعَ الرَّكْعَيْنِ)⁴⁹⁵، (السَّاجِدِينَ)⁴⁹⁶

Nusayr b. Yusuf b. Ebû Nasr'ın (ö. 240 yaklaşık olarak) imâle yaptığı kelimeler:⁴⁹⁷

⁴⁹¹**Terkîk:**Lügatte kolaylaştırma, yumuşatma, güzelleştirme gibi anlamlara gelmektedir. İstılahta ise harfî ince okumaktır. Aynı zamanda ra harfî harekeli olup kendinden önceki harfin kesre veya harfî lin olması durumunda ra harfinin ince okunmasına denir. Koyuncu, Recep, *a.g.e.*,s. 172.

⁴⁹²İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 219.

⁴⁹³İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 227.

⁴⁹⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 228, 233.

⁴⁹⁵ Bakara 2/ 43.

⁴⁹⁶ A'râf 7/ 11.

⁴⁹⁷İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 233.

(الدِّمَاءِ)⁴⁹⁸، (وَقِنَائِهَا)⁴⁹⁹، (مِنْ قَطْرَانِ)⁵⁰⁰

İmâle harfleri 3 tane olup; elif, râ ve te'nîs hâ'sıdır.

Te'nîs hâ'sı, bir ismin sonunda vasl halinde tâ olarak okunan müenneslik he harfi için kullanılan bir tabirdir.⁵⁰¹

İbn Galbûn eserinin imâle için ayırdığı bölümü, tanımını yaptığımız Ebû Bekir Şu'be'nin tariki el-A'sâ'nın ve Kisâf'nin te'nîs hâ'larındaki imâlelerinden örnekler vererek bu bölümü sonlandırmaktadır.⁵⁰²

1.12. Vakf ve İbtida Bahsi

Vakf; lügatte durmak, durdurmak mânalarına gelir. İbnü'l Cezeri, vakfi şu şekilde açıklamaktadır:

“Vakf, kelime üzerinde kıraate tekrar başlamak suretiyle kelime (nin son harfi) üzerinde âdet olduğu şekilde, nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibarettir.”⁵⁰³

Kur'ân-ı Kerîm'i, tecvid kurallarına tam olarak uygulamak isteyen birisinin vakf ve ibtida⁵⁰⁴ bilgisine sahip olması elzemdir.

Vakf ve ibtida konusunun, Kur'ân'ın mânasıyla doğrudan ilgili olduğu bilinmektedir. Müellif, eserinde kıraat farklılıklarını ele aldıktan sonra yer yer vakf-ibtidâ ve bunun mâna ile olan irtibatını konu edinmektedir.

Âlimlerin birçoğu, icazet veren bir kıraat âliminin vakf ve ibtidayı bilmeyene icazet verilmesini uygun görmemişlerdir. Mânaların kemali açısından son derece önemli olan vakf ve ibtida konusu bilinmediği takdirde, Kur'ân-ı Kerîm okurken hoş

⁴⁹⁸ Bakara 2/ 30.

⁴⁹⁹ Bakara 2/ 61.

⁵⁰⁰ İbrahim 14/50.

⁵⁰¹ Fırat, Yavuz, *a.g.e.*, s. 221.

⁵⁰² İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 235-239.

⁵⁰³ İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, II, s.785.

⁵⁰⁴ **İbtida:** İstilahta vakfın zıddı olup okumaya ilk defa başlamak ya da vakfettikten sonra okumaya devam etmek için tekrar başlamaya denir. Koyuncu, Recep, *a.g.e.*, s. 163.

olmayan durumlar ortaya çıkacaktır. Bu sebeptendir ki, İbnu'l-Enbarî (ö. 328/939) "Kur'an'ı kâmil mânada bilmek vakf ve ibtidayı bilmekle mümkündür."⁵⁰⁵ demiştir.

Müellifimiz, vakf ve ibtida ile ilgili bir tanım yapmayarak vakf konusunu İmam-ı Asım'ın ravisi Ebû Bekir Şu'be'nin tariki ve İmam Kisâî'nin de tarikleri arasında yer alan el-A'şâ'nın vakf halinde hâ-i te'nislerde imale ile vakfettiğini ifade eder⁵⁰⁶ ve şu örnekleri verir:

(نِعْمَةٌ)⁵⁰⁷، (بِرَبْوَةٍ)⁵⁰⁸

Kelimenin son harfi üzerinde yapılan vakfa bir tanım yapmayarak fethalı bir kelimedede kurranın uygulamasından bahseder ve fetha üzere vakfetmek adetlerinden olmadığını söyler.⁵⁰⁹

Genel hatları ile sunduğumuz bu ön bilgiler çerçevesinde konunun daha iyi anlaşılabilmesi için şu örnek verilebilir:

(وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلُوبُهُمْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ

وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ)⁵¹⁰

"Kendilerine bir mûcize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair Allah adına kuvvetle yemin ettiler. De ki: "Mûcizeler ancak Allah'a aittir." Ama mûcize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız?"

Zikredilen ayette geçen (وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا) ifadesinde (أَنَّهَا) kelimesinde İbn Kesir,

Basriyyân, Mufaddal A'şâ ve Nusayr, hemzeyi kesre ile okumuşlar, diğerleri fetha ile okumuşlardır.⁵¹¹

⁵⁰⁵ es-Suyutî, *a.g.e.*, 2008, s. 177.

⁵⁰⁶ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 235.

⁵⁰⁷ Bakara 2/211.

⁵⁰⁸ Bakara 2/ 265.

⁵⁰⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 240.

⁵¹⁰ En'âm, 6/109.

⁵¹¹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 331.

Burada mevcut iki farklı kıraat uygulamasına göre değerlendirme yapılmıştır. Hemzenin kesreli okunmasıyla ilgili olarak (وَمَا يُشْعِرُكُمْ) ifadesinden sonraki cümle istinaf cümlesine dönüşmektedir. Burada (وَمَا يُشْعِرُكُمْ)'den sonra takdiren bulunan (إِيمَانُهُمْ) kelimesi ile mâna, “Size onların imanını ne bildirdi” şeklindedir. Buradan sonra kelam tamamlanmakta ve devamında kesreli okuyuş ile “Şüphesiz mucize onlara gelse de elbette inanmazlar” şeklinde ihbârî bir cümle gelmektedir.⁵¹²

Kesreli okuyuşa göre mânanın doğru anlaşılabilmesi için (وَمَا يُشْعِرُكُمْ)'de vakf yapmak daha uygundur.

Fethalı okuyuşla ilgili olarak da 2 farklı durum söz konusudur.

İlkinde (إِنَّ)'nin (لَعَلَّ) anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bu durumda (لَعَلَّهَا إِذَا) ifadesi buranın istinaf cümlesi olduğuna delâlet ettiğinden buradan itibaren ibtida ile okunabilmektedir.

İkincisinde ise (لا) olumsuzluk edatının sonradan ilave olarak bulunduğu şeklindedir. Bu durumda (وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ يُؤْمِنُونَ) diye okunarak (يُشْعِرُكُمْ) ifadesinin mef'ulü sâni olması sebebiyle ibtida ile okumanın uygun olmadığı belirtilmektedir.⁵¹³

Fetha ile okuyuşun mânaya etkisi; inkarcıların mucize istemekte samimi oldukları ve iman edeceklerine yönelik beklentiye giren mü'minlerin bu düşünceleri reddedilmektedir. Mâna “Mucize geldiğinde iman edeceklerini kim bildirdi” şeklindedir.⁵¹⁴

⁵¹²İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 331-332.

⁵¹³İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 332.

⁵¹⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 331-333.

2. FERŞU'L-HURÛF'A DAİR UYGULAMALAR

2.1. Sarf Yönünden Kıraat Farklılıklarını Ele Alması

Arapça dilbilgisi sarf ve nahiv olmak üzere ikiye ayrılır. Bir ismin veya fiilin, bir şekilden başka bir şekle dönüşmesi olarak bahseden ilim dalı sarf/morfoloji, bir şekil bilgisidir. Kelime yapılarını ve istenilen manayı elde edebilmek için kelimenin aldığı şekillerden bahseder.

İbn Galbûn, eserinde kıraat farklılıklarının manaya etkisini tesbit etmede bütün kıraat vecihlerini ele almasa da zaman zaman kıraatları sarf açısından incelemiş ve gerekçesini de söylemiştir.

2.1.1. Fiillerin Ma'lûm-Meçhûl Sîga İle Okunması

Arapçada faili belli olan fiillere “ma'lûm (etken) fiil” denir. Faili hazfedilen ve bilinmeyen fiillere ise “meçhul (edilgen) fiil” denir. Kıraat farklılıklarında fiilin ma'lûm ya da meçhul olmasının ayetlerin anlamını zenginleştirme bakımından etkisi olduğu bilinmektedir. Çalışmanın sınırlarının imkan verdiği ölçüde *et-Tezkire*'den seçtiğimiz örnekler üzerinden bu konuyu ele alacağız.

(وَصَدَّ)

Mü'min Sûresi 37. ayette geçen yukarıdaki kavli Kûfiyyûn ve Ya'kûb dammeli, diğer kıraat imamları fetha ile (وَصَدَّ) şeklinde okumuşlardır.⁵¹⁵

2.1.2. Fiillerin Merfû' ve Meczûm Okunması

Kıraat imamlarının bir kısmı fiilleri meczûm okurken bir kısmı merfû' okumuştur. A'raf Sûresi 186. Ayet-i celîlede (وَيَذُرُّهُمْ) lafzını Haramiyyân (İbn Kesîr, Nâfi') ve İbn Âmir, nûn ile, (وَنَذُرُّهُمْ) şeklinde, Hamza ve Kisâî ise meczûm muzârî

⁵¹⁵İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 534; Çetin, Abdurrahman, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, İstanbul, 2012, s. 317.

olarak (وَيَذُرُّهُمْ) şeklinde okumuşlardır. Bu üç kıraat imamının dışında kalan kurra, merfû' muzârî (وَيَذُرُّهُمْ) olarak okumuşlardır.

İbn Galbûn, burada söz konusu kelimeyi verdikten sonra, bu farklı okuyuşları mânâ açısından ele almayı vakf-ibtida açısından ele alarak cevazını tartışmıştır.⁵¹⁶

2.1.3. Fiillerin Tahfif ve Teşdîd ile Okunması

Nebe' Sûresi 19. ayette geçen⁵¹⁷(وَفُتِحَتْ) kelimesinde müellif, sadece kıraat imamlarından tahfif ve teşdîd ile okuyanları zikretmekle iktifa ederek mânaya kattıkları zenginlikten bahsetmemiştir.

Müellif, aynı sûrede geçen⁵¹⁸(وَعَسَّافًا) kelimesinde de sadece tahfif ve teşdîd ile okuyan kıraat imamlarını zikretmiştir.

2.1.4. Fiillerin Farklı Vezinlerde Okunması

İbn Galbûn, eserinde Bakara Sûresi 97. ayet-i celilede geçen (قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا) kavlindeki (لِجَبْرِيلَ) kelimesini Yahya b. Adem'in cîm(ج) ve râ(ر)'nın fethası hemzenin de kesrası ile medsiz (جَبْرِعَلْ) şeklinde okuduğunu ifade eder. el-Mufaddal, Hamza ve Kisâf'nin hemzeden sonra (ي) ilave ederek (جَبْرِعِيلَ) vezni üzere okuduklarını zikreder. İbn Kesîr'in ise cîm'in (ج) fethası, râ(ر)'nın kesrası, râ(ر)'dan

⁵¹⁶İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 298; İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 349; Dâni, *a.g.e.*, s. 364; İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, IV, s. 2329; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, s. 832.

⁵¹⁷İbn Kesîr, Nâfi', Ebû Amr, İbn Âmir "tâ" harfini teşdîd ile diğerleri tahfif ile okumuşlardır. İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 668; İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 612; Dâni, *a.g.e.*, s. 533; İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, IV, s. 2720; Dimyâtî, *a.g.e.*, III, s. 1443.

⁵¹⁸Nebe' 78/ 25.

sonra da yâ (ي) ile (جَبْرِيلَ) şeklinde okuduğunu belirtir. Zikrettiği bu kıraat imamlarının dışındaki kıraat imamlarının ise, (جَبْرِيلَ) şeklinde okuduklarını ifade eder.⁵¹⁹

2.1.5. Kelimelerin Müfred ve Cemî' Okunması

Kıraat imamları, bazı kelimeleri müfred (tekil) kelimeleri de cemî' (çoğul) okumuşlardır. Tevbe Sûresi, 17. ayette geçen⁵²⁰ (مَسَاجِدَ) kelimesini İbn Kesîr ve Basralı imamlar elifsiz müfred olarak okurken diğer kurra ise cemî' olarak okumuşlardır. Müellif, bu kelimedede sadece kıraat farklılıklarını verir, müfred ve cemî' olarak okunduğunda mânayı nasıl yansıttığını belirtmez.

2.2. Nahiv Yönünden Kıraat Farklılıklarını Ele Alması

Arapça olarak nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm, kıraat ilminin doğrudan Arap dili ile ilişkili olduğunun belirtisidir. Peygamberimiz (a.s.) Kur'ân'ın öğrenilmesinde ve okunulmasına teşvik ederken, bunu kolaylaştırmak için verdiği “yedi harf” ruhsatı ile de Arap dili ile kıraat ilminin irtibatı daha da belirginleşmiştir.

Kıraatleri sahih diye nitelendirebilmek için gerekli olan üç şarttan birisinin “Arap gramerine uygunluğu” olduğu bilgisinden hareketle, bu bölümde kıraatleri nahiv açısından örnekler ve açıklamalarla ele alacağız.

⁵¹⁹ İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 165; İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 257; Dâni, *a.g.e.*, s. 308; İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, IV, s. 2179; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, s. 596.

⁵²⁰ İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 313; İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 356; Dâni, *a.g.e.*, s. 369; İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, IV, s. 2342; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, s. 853.

2.2.1. İsimlerin Nasb, Cer ve Ref Okunması

İbn Galbûn, Sebe' Sûresi 3. ayette geçen kıraat farklılıklarını ele alırken ⁵²¹(عَالِمِ الْغَيْبِ) ayetini Hamza ve Kisâî'nin lâm'ı elif'e takdim ve şeddeli ve fethalı olarak mîm'in cerri ile (عَلَامٍ) şeklinde mübâlaga ism-i fâil şeklinde, diğer kıraat imamlarının ise (فاعل) vezninde (عَالِمِ) olarak okunduğunu belirtir. Nâfi' ve İbn Âmir'in ise mîm'in dammesiyle okuduğuna işaret eder.

Müellif, merfû' okuyan kıraat imamları, merfû' okuyan Nafi' ve İbn Âmir'e göre (عَالِمِ) kelimesinden başlamanın caiz olduğunu çünkü cümlenin başlangıç cümlesi olduğunu ifade eder.⁵²²

2.2.2. Fiillerin Nasb ve Cer İle Okunması

Müellif, eserinde Bakara Sûresi 233. ayette geçen⁵²³(لَا تُضَارُّ) kelimesini İbn Kesir, Basralı kıraat imamları ve Kisâî'nin ravisi Kuteybe'nin râ'nın dammesi ile, diğer kurranın ise râ'nın fethası ile okuduklarını ifade etmiştir. Eserinin pek çok yerinde olduğu gibi, farklı okuyuşları mâna açısından ele almamıştır.⁵²⁴

2.2.3. Elif-Nûn Maddesinin Fetha ve Kesra İle Okunması

Âl-i İmran Sûresi 19. ayette bulunan ⁵²⁵(إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ) kavlinde (إِنَّ)'yi Kisâî'nin dışında bütün imamlar Kesra ile isti'nafiye olarak (إِنَّ) şeklinde

⁵²¹İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 526; İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 504; Dâni, *a.g.e.*, s. 460; İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, IV, s. 2561; Dimyâtî, *a.g.e.*, III, s. 1208.

⁵²²İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 504.

⁵²³İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 183; İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 269; Dâni, *a.g.e.*, s. 316; İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, IV, s. 2204; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, s. 632-633.

⁵²⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 269.

⁵²⁵İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 202; İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 284; Dâni, *a.g.e.*, s. 324; İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, IV, s. 2234; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, s. 669.

okumuşlardır. Sadece Kisâî, fetha ile (شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ) ayetindeki (أَنَّ) kelimesinden bedel olmak üzere (أَنَّ) şeklinde fetha ile okumuştur.⁵²⁶

İbn Galbûn, burada meseleyi din açısından ele almıştır.

2.2.4. Kelimelerin İsim ve Fiil Kalıplarına Göre Okunması

Müellifimiz, En'âm Sûresi 96. ayette geçen⁵²⁷ (وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا) kavlini Kûfeli kıraat âlimlerinin (Âsım, Hamza ve Kisâî) elifsiz yani mazi fiil sîgası ile (وَجَعَلَ) şeklinde okuduklarını, diğer kıraat imamlarının da ism-i fâil sîgası ile (وَجَاعِلُ) şeklinde okuduklarını belirttikten sonra (اللَّيْلَ) kelimesinin izafetle mecur olduğunu belirtir.⁵²⁸ (وَجَاعِلُ اللَّيْلَ)

2.2.5. Kelimelerde Yapılan Takdim-Te'hîr

(فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا)

Âl-i İmran Sûresi 195. ayette geçen⁵²⁹ (وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا) kelimelerini Nâfi', Âsım ve Ebû Amr, bu şekilde okurken Hamza ve Kisâî (وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا) şeklinde takdim-te'hîrle okumuşlardır.

⁵²⁶İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 284.

⁵²⁷İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 263; İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 329-330; ed-Dânî, *a.g.e.*, s. 349; İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, IV, s. 2293-2294; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, s. 778.

⁵²⁸İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 329-330.

⁵²⁹İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 221-222; İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 301; Dânî, *a.g.e.*, s. 331; İbnü'l-Cezerî, *a.g.e.*, IV, s. 2256; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, s. 698-699.

2.3. Ferşü'l-Huruf Bağlamında İbn-i Galbûn'un *Et-Tezkire Fi'l-Kıraâtî's-Semân*'ındaki Kıraat Vecihlerinden Örnekler

Bu kısımda müellifin ele aldığı kıraat farklılıklarından örnekler, tezin hacmini genişletmemek adına, çalışmanın maksadını ifade edecek kadarıyla izah edilmeye çalışılmıştır.

2.3.1. Fatiha Sûresi'nden Örnekler

[الْحَمْدُ لِلَّهِ] kavlinde İbn Kuteybe, İsm-i Celâl'deki Allah kelimesini imâle ile okumuştur.

Müellif, [مَالِكٍ]⁵³⁰ kavlini Âsım, Kisâi ve Ya'kûb, elifle uzatarak okuduğunu, diğer kurranın ise elifsiz, uzatmadan okuduğunu nakletmektedir.⁵³¹

[الصِّرَاطَ] kelimesini Kunbül ve Ruveys, sîn ile (الصِّرَاطِ) şeklinde okumuşlardır. Aynı kelimeyi Hamza'nın râvisi Halef, işmâm⁵³² ile okumaktadır.⁵³³

(عَلَيْهِمْ، إِلَيْهِمْ، لَدَيْهِمْ) kelimelerini İbn Kesir ve Kâlûn, vasl halinde hâ'yı meksûr, mîm'i madmûm olarak okumuşlardır. Müellif, bu durumda Verş'in hâ'yı meksûr,

⁵³⁰ Fatiha 1/ 4.

⁵³¹ Mezkûr kavli, Âsım ve Kisâi, elifle uzatarak okumuştur. İbn Mücâhid, *a.g.e.*, s. 104 ; Âsım, Kisâi, Ya'kûb ve Halef, elifle uzatarak okumuştur. Dâni, *a.g.e.*, s. 217 ; İbnü'l Cezerî, *a.g.e.*, II, 866; Dimyâtî, *İthaf*, II, 544.

⁵³² **İşmâm:** Lügatte “koklatmak” demektir. İstilahta birkaç anlamı olmakla birlikte burada kastedilen anlamı “bir hafî diğer bir harfte işmâm etmek suretiyle birinin sesini diğerinin sesine katmak. Burada (ص) harfini, (ج) harfinin sesine katarak okuyarak, ne tam (ص) ne de tam (ج) harfini ortaya çıkarmaktır.” Fırat, Yavuz, *a.g.e.*, s. 44. (Farklı anlamları olmakla birlikte buradaki örneğe uygun olan tanım bu şekildedir.)

⁵³³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 65.

mîm'i iskan ile okuduğunu zikrettikten sonra, üç durumdan bahsetmektedir ki bu durumlarda Verş, hâ'yı meksûr, mîm'i madmûm okumaktadır.⁵³⁴ Bunlar;

* Bu üç kelimededen sonra hemze gelmesi durumudur. Örnekler şu şekildedir:

(عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ) ⁵³⁵, (إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ) ⁵³⁶, (لَدَيْهِمْ إِذْ) ⁵³⁷

* Bu kelimelerden sonra elifü'l-vasl gelmesi durumudur. ⁵³⁸ (إِلَيْهِمْ اثْنَيْنِ)

kavlinde olduğu gibi.

* Bu kelimelerden sonra lâm-ı ta'rif gelmesi durumudur. Örnekler;

(ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ) ⁵³⁹, (ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ) ⁵⁴⁰

(عَلَيْهِمْ، إِلَيْهِمْ، لَدَيْهِمْ) kelimelerini Hamza ve Ya'kûb, vasl ve vakf halinde hâ'yı

damme ile okumuşlardır.⁵⁴¹

Tesniye zamirinden önce sâkin yâ'lı kelimedede, cem'î müzekker ve cem'î müennes zamirlerindeki hâ'ları dammeli okuyan sadece Ya'kûb'tur.

Bakara Sûresinde 229. ayette geçen (عَلَيْهِمَا) kavli, tesniye zamirine; Nisa

Sûresinde 15. ayette geçen (فَأَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ) kavli, cem'î müennes zamirine; (فَيُؤْفِقِيهِمْ)

ve (مِنْ صَيَاصِيهِمْ) kelimeleri ise cem'î müzekker zamirine örnek olarak verilmiştir.

Sadece Ruveys'in cem'î müzekker zamirin hâ'sını madmûm olarak okuduğu kelimeler aşağıda verilmektedir.

⁵³⁴İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 65-66.

⁵³⁵ Bakara 2/ 6.

⁵³⁶ Yûnus 10/ 11.

⁵³⁷ Âl-i İmran 3/ 44.

⁵³⁸ Yâsîn 36/ 14.

⁵³⁹ Bakara 2/ 61.

⁵⁴⁰ Mâide 5/ 23.

⁵⁴¹İbn Galbûn, *a.g.e.*, I, s. 66.

(أَوْلَمَ يَكْفِيهِمْ)⁵⁴²، (وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ)⁵⁴³، (فَاسْتَفْتِهِمْ)⁵⁴⁴، (وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ)⁵⁴⁵

2.3.2. Bakara Sûresi

[غَشَاوَةٌ]⁵⁴⁶: Mufaddal, bu kelimeyi nasb ile okumuştur. Diğer kurra ise merfu okumuşlardır.

* İbn Galbûn, buradaki Ferşu'l-Huruf'a dair kıraat imamlarının farklı rivayetlerini verdikten sonra vakf ve ibtidaya dair kısa bir açıklamada da bulunmuştur.

[وَمَا يُخَادِعُونَ]⁵⁴⁷: bu kıratı Haramiyyan (Nafi' ve İbn Kesir) ve Ebû Amr'ın okuduğunu (tercih ettiğini), (يُخَادِعُونَ) şeklinde ise bu imamların dışındakilerin okuduğunu belirttikten sonra ilk (يُخَادِعُونَ) kelimesinde kurra arasında herhangi bir ihtilafın olmadığını elif ile okunduğunu zikretmiştir.⁵⁴⁸

[بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ]⁵⁴⁹: Kûfeliler (Hamza, Asım, Kisâî) yâ'nın fethi kâf'ın sükûnu ve zâl'in tahfif (şeddesiz)'i ile okumuşlardır. Bu kurranın dışında kalan kıraat âlimleri ise yâ'yı dammeli, kâf'ı fethalı ve zâl'i de şeddeli okumuşlardır.

[تُزَجَعُونَ]⁵⁵⁰: Ya'kûb, Kur'an-ı Kerim'in geçtiği her yerde yâ (eğer kelime gayb sîgası ile gelirse) ve tâ'ları fetha ile (malum olarak) cîm'i de kesra ile okumuştur.

Ya'kûb'un dışında kalan 7 kıraat aliminin de tâ ve yâ'yı damme ile cîm'i ise fetha ile okumuşlardır.

⁵⁴² Ankebût 29/ 51.

⁵⁴³ A'raf 7/ 169.

⁵⁴⁴ Sâffat 37/ 11.

⁵⁴⁵ Mü'min 40/ 9.

⁵⁴⁶ Bakara, 2/7.

⁵⁴⁷ Bakara, 2/ 9.

⁵⁴⁸ İbn Galbûn, *a.g.e.*,II, s. 248.

⁵⁴⁹ Bakara, 2/10.

⁵⁵⁰ Bakara, 2/28.

[فَأَزَلُّهُمَا]⁵⁵¹: Hamza, bu kelimeyi imâle yapmadan lâm şeddesiz olmak üzere zâ'dan sonra elif ile okumuştur. (فَأَزَلُّهُمَا) şeklinde. Diğer kurra ise bu kelimeyi lâm şeddeli ve elif ile okumuşlardır.⁵⁵²

[فَتَلَقَّى آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ]⁵⁵³: İbn Kesir, (آدَمُ) kelimesini nasb ile (كَلِمَاتٍ) kelimesini raf' ile okumuştur. Bu okuyuşu tercih etmeyen diğer kıraat alimleri, (آدَمُ) kelimesini raf' ile (كَلِمَاتٍ) kelimesini nasb ile okumuşlardır. Müellif, nasb ile okunan (ت)'nin kesra ile okunacağını, çünkü onun cemi' müennes tâ'sı olduğunu belirtir.

[فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ]⁵⁵⁴: Ya'kûb fâ'yı tenvinsiz fetha ile okumuştur (her nerede gelirse).

[وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ]⁵⁵⁵: Basriyyan (Ebû Amr ve Ya'kûb) ve İbn Kesir tâ ile diğerleri yâ ile okumuştur. İbn Galbûn, bu sûrede 123. Ayette geçen (وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا) kelimesindeki (وَلَا يُقْبَلُ)'nun yâ ile okunacağına kurra arasında herhangi bir ihtilafın olmadığını ayrıca belirtir.

[وَأَعْدْنَا]⁵⁵⁶: Bu kelimeyi Basriyyân (Ebû Amr ve Ya'kûb) burada, A'raf sûresi 142. ayette ve Tâhâ sûresi 80. ayette elifsiz okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise bu kelimeleri elif ile (وَأَعْدْنَا) şeklinde okudular.⁵⁵⁷

⁵⁵¹ Bakara, 2/36.

⁵⁵² İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 251.

⁵⁵³ Bakara, 2/37.

⁵⁵⁴ Bakara, 2/38.

⁵⁵⁵ Bakara, 2/48.

⁵⁵⁶ Bakara, 2/51.

⁵⁵⁷ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 252.

[يَعْفِرُ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ]⁵⁵⁸: Bu fiili Nafi', yâ'yı dammeli yani meçhul okumuşlardır.

İbn Amir tâ ile madmum okurken, bu iki imamın haricindeki kıraat imamları ise tâzim için fethalı nûn ile okumuşlardır.⁵⁵⁹

[مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ]⁵⁶⁰: İbn Kesir (تَعْمَلُونَ) kelimesini ğayb sîğası ile, diğer kıraat imamları tâ ile yani muhatap sîğası ile okumayı tercih etmişlerdir.⁵⁶¹

[وَأَخَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ]⁵⁶²: (خَطِيئَتُهُ) kelimesini Nafi' hemze'den sonra Elif ile yani cemi' sîğa ile okurken diğer kurra ise elifsiz müfred sîğa ile okumuşlardır.⁵⁶³

[لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ]⁵⁶⁴: İbn Kesir, Mufaddal, Hamza ve Kisâî (لَا تَعْبُدُونَ) kelimesini yâ ile diğer kıraat imamları tâ ile okumuşlardır.

[وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا]⁵⁶⁵: Mufaddal, Hamza, Kisâî ve Ya'kûb (حُسْنًا) kelimesini (حُسْنًا) şeklinde okumuş, bu kıraat imamlarının dışında kalan kıraat imamları ise (حُسْنَا) şeklinde okumuşlardır.

[تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ]⁵⁶⁶: Kûfeliler (تَظَاهَرُونَ) şeklinde (ظا)'yı şeddetsiz, diğer kıraat imamları zâ (ظا) harfini şeddeli okumayı tercih etmişlerdir. İbn Galbûn, burada Tahrimisûresi 4. Ayette geçen (وَإِنْ تَظَاهَرَا) kelimesinde Kurranın tercihinin aynı şekilde olduğunu yeri gelmişken belirtmiştir.⁵⁶⁷

⁵⁵⁸ Bakara, 2/58.

⁵⁵⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 253.

⁵⁶⁰ Bakara, 2/74.

⁵⁶¹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 254.

⁵⁶² Bakara, 2/81.

⁵⁶³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 254.

⁵⁶⁴ Bakara, 2/83.

⁵⁶⁵ Bakara, 2/83.

⁵⁶⁶ Bakara, 2/85.

⁵⁶⁷ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 255.

TEKBİR BAHSİ

Sözlükte “yüceltmek, büyük olduğunu kabul etmek” gibi anlamlara gelen tekbîr, dinî terim olarak “Allah’ın zâtı, sıfatları ve fiilleri itibariyle her şeyden yüce ve üstün olduğu” mânasına gelen “Allâhü ekber” cümlesini yahut bunu söylemeyi ifade eder. Tekbir başta namaz olmak üzere birçok ibadetin rüknü veya tamamlayıcı öğesidir.⁵⁶⁸

Vahyin bir süre kesilmesinden dolayı müşriklerin ‘‘Rabbi Muhammedi terketti’’ gibi söylemleri üzerine Duhâ Sûresi indirilince Rasulü Allah (s.a.v) ‘‘Allahü ekber’’ diyerek şükürünü ifade ettiği temel kıraat kaynaklarında kaydedilmektedir.⁵⁶⁹ Kur’an okuyan bütün karilerin Duhâ Sûresinin sonundan olmak üzere sûre sonlarında okunacağına dair bazı görüşler olsa da bağlayıcı bir sünnet olmadığı düşünülmektedir. Çünkü kurra’nın tamamı -Bezzî hariç- Duhâ Sûresinden itibaren Kur’an’ın sonuna kadar tekbiri terk etme konusunda ittifak etmişlerdir.⁵⁷⁰ Sadece İbn Kesir’in râvisi Bezzî, İbni Kesir’den, Duhâ Sûresinden Nâs Sûresinin sonuna kadar sûre sonlarında tekbir getirdiğini, Nâs Sûresinin sonunda tekbir alarak Fatiha Sûresi ve Bakara Sûresinin ilk beş ayetini okuduğunu rivayet etmiştir.

İbn Galbûn bu uygulamanın Hz.Peygamber (sav) Efendimizin böyle yapan kimse hakkında [الحال المرتحل]⁵⁷¹ dediğini hadis-i şerifin sened ve metnini vererek de delillendirir.⁵⁷² Burada dikkat çekici olan sadece hadis-i şerifi vermekle yetinmeyip tekbirle ilgili rivayetin de sıhhatini zedelememesi ve ifadenin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak için râvileri sırasıyla zikrederek rivayeti Hz. Peygamber’e kadar götürmektedir.⁵⁷³ İbn Galbûn’un rivayette isnad zincirini zikretmesi sahih kıraatlerde aranması gereken şartlardandır.

⁵⁶⁸ Köse, Saffet, ‘‘Tekbir’’, *DİA*, XXXX, s. 341.

⁵⁶⁹ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 662; İbnü’l Cezeri, *a.g.e.*, V, s. 2750.

⁵⁷⁰ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 656.

⁵⁷¹ Tirmizî, ‘‘Kıraat’’, 13; Dârimî, ‘‘Fedâilü’l-Kur’ân’’, 33.

⁵⁷² İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 657.

⁵⁷³ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 659-660.

İbnü'l Cezerî'nin kaynaklarından olan *et-Tezkire* de müellifimiz İbn Galbûn, vahyin kırk gün kesildiğini, müşriklerin “Muhammed’i rabbi terk etti, yalnız bıraktı” gibi sözlerinden dolayı Allahü Teâla’nın Duhâ Sûresini indirerek onları yalanladığını ve Hz.Peygamber’in de bir şükür ifadesi olmak üzere Duha sûresini okuyup sonunda da tekbir getirdiğini zikreder.⁵⁷⁴

İbnü'l Cezeri de bu rivayeti benzer ifadelerle nakletmektedir. İbnü'l Cezerî *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr* isimli meşhur eserinde tekbir konusuna uzunca yer vererek. en-Neşr’in temel kaynaklarından istifade ile, müelliflerin tekbir ile ilgili rivayetlerini ve üstadlarından arz ve sema yoluyla aldıkları uygulamaları nakletmiştir. Bu konuda müellif ve eserlere işaret ederken İbn Galbûn’a hatta Ebû Amr Osman b.ed-Dânî, Ebu'l Hasan es-Sehavî gibi kıraat âlimlerinden de kavillere yer yer atıfta bulunmuştur. İbn Galbûn’un babası Ebu't-Tayyib Abdülmün'im b. Galbûn ‘un, tekbir ile ilgili uygulamanın Hz. Peygamber (s.a.v), sahabe ve tabiînden rivayet edilen ve Mekkelilerin terk etmediği bir sünnet olduğunu da vurgulamaktadır.⁵⁷⁵

İbn Galbûn, İbnü'l Cezeri gibi bugün tekbir ile ilgili bu uygulamanın sadece Mekkelilere ait bir uygulama olduğunu, diğer beldelerin kurrasının ise almadığını belirttiikten sonra uygulamaya dair kısa bilgiler verir.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ Abdülfettah el-Kadı, *el-Vafl fi Şerhi's-Şatbiyye fi'l-Kıraati's-Seb'*, Cidde, 1999, s. 385; İbnü'l Cezeri, *a.g.e.*, V, s. 2750.

⁵⁷⁵ İbnü'l Cezeri, *a.g.e.*, V, s. 2766.

⁵⁷⁶ İbn Galbûn, *a.g.e.*, II, s. 662; İbnü'l Cezeri, *a.g.e.*, V, s. 2763-2766.

SONUÇ

İbn Mücâhid'in *Kitâbu's-Seb'a* merkezli kıraat teliflerinden diyebileceğimiz İbn Galbûn ve eseri *et-Tezkire fi'l-Kıraâti's-Semân* sonraki dönem kıraat faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. İbn Galbûn, yedi kıraatin dışındaki kıraatlerin de -şartlarını taşıdığı takdirde- makbul ve sahih olabileceğini, İbn Mücahid'in yedili sistemine Ya'kûb el-Hadramî'nin kıraatini de ekleyerek eserinde sekizli sistemi oluşturmuştur. Bunu yaparken İbn Mücahid gibi her bir kıraat imamı için iki ravi zikretmenin ötesinde bazen bir imam için ikiden fazla rivayete yer vermiştir.

İbn Galbûn, kıraat çalışmalarının önemli merkezlerinden biri haline gelen Endülüs coğrafyasını sonrasında da islam medeniyetini kıraat alanında etkileyen isimlerdendir. Çünkü kıraat ilminin büyük âlimi ed-Dânî, kendisinin de ifade ettiği gibi kıraat ilmini İbn Galbûn'dan arz ve sema yoluyla tahsil eden talebelerinden birisidir. Ebû Amr ed-Dânî onun hakkında: "Okuyuşu, fazileti, ilmi, şivesinin düzgünlüğü ve doğruluğu bakımından, zamanında onun gibisi görülmemiştir. Ondan çok şey yazdık" diyerek hocasına övgüler yağdırmıştır. Hemen her eserinde İbn Galbûn'dan çokça nakilde bulunmuştur.

İbn Galbûn'un *et-Tezkire fi'l-Kıraâti's-Semân* isimli eserinin kıraat tarihinin en önemli simalarından İbnü'l Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr* isimli eserini önemli ölçüde etkilediğini görmekteyiz. İbn Galbûn'un *et-Tezkire fi'l-Kıraâti's-Semân*'ı İbnü'l Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr* isimli muhteşem eserinin ana kaynaklarından biridir.

İbn Galbûn, Endülüs'te yaşamış İslam âlimlerinden kıraat alanına büyük hizmetleri olan başta Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî olmak üzere pek çok kıraat âlimini ve eserlerini etkilemiştir. Ulaşabildiğimiz terâcim kitaplarında pek fazla bilgi bulamadığımız müellif İbn Galbûn, Âsım kıraatı Hafis rivayetini Şâtibiyye tarihine bağlayan halkanın içinde yer almaktadır. Aynı zamanda ed-Dânî'nin Hafis rivayetinin Hz.Peygambere ulaşan senedinde de yer almaktadır.

İbn Galbûn'un sistematik bir şekilde tasnif ettiği eseri kendisinden sonra eser telif eden kıraat âlimlerine de -özellikle ed-Dânî'ye- ilham kaynağı olmuştur.

İbn Galbûn'un *et-Tezkire fi'l-Kıraâti's-Semân*'ına baktığımızda usul ve ferşu'l-hurûf şeklindeki farklılıkları sistematik bir şekilde tasnif ettiğini görürüz. Yer yer meddi bedel konusu gibi usûle dair tenkitlerini görmekle beraber ferşu'l-hurûf şeklindeki kıraat farklılıklarını belirterek bazen sarf ve nahiv açısından cümleyi ne şekilde etkilediğini maksat hasıl olacak şekilde kısa ve öz olarak verir. Müellif ferşî farklılıkları ele alırken bu farklılıkların manayı ne şekilde etkilediğine pek fazla değinmez.

İbn Galbûn eserini tamamlarken son olarak Bezzî'nin rivayet ettiği Duha ve Nas arasındaki kısa surelerin sonunda getirilen tekbir ile ilgili bir bölüm açar. Bu bölümde tekbir ile ilgili uygulamanın sadece Bezzî'ye ait olduğunu söyledikten sonra ilgili hadislerle delillendirerek Hz. Peygamber'e dua ile eserini tamamlar.

İbn Galbûn ve eseri ülkemizde kıraat ilminin tedris edildiği eğitim müesseselerinde pek bilinmemekle beraber İbnü'l Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*'ında sık sık referans verilmektedir. Bilhassa Endülüs merkezli kıraat çalışmalarında derin tesirleri görülen eserin ülkemizde de hak ettiği yeri bulması temennimizdir.

Türkiye'de benimsenen vücûhât odaklı kıraat eğitim-öğretim faaliyetlerinde Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî'nin *et-Teysir fi'l-Kıraati's-Seb*' ve Ebû Muhammed Kasım b. Fîrrûh eş-Şatıbî'nin *Hırzu'l-Emânî*'si esas kabul edilmektedir. Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî'nin İbn Galbûn'un öğrencisi olduğu düşünülerek eğitim sürecinde *et-Tezkire fi'l-Kıraâti's-Semân*'ın dikkate alınarak yapılacak metin okumaları, çalışmalara üst düzey bir seviye kazandıracaktır.

Bu çalışmamızda iddiadan uzak bir şekilde birikimimizin el verdiği ölçüde eseri incelemeye ve tanıtmaya çalıştık. İbn Galbûn ve eserini tercihimiz bu ilme gönül verip hizmet eden bu âlimin tekrar hatırlanmasına vesile olmak, sekizli tasnifin en önemli eserlerinden birini incelemek ve Endülüs ekolüne kaynaklık eden *et-Tezkire fi'l-Kıraâti's-Semân*'a sadaka-i cariyeye kabilinden olmak üzere hizmet etmektir.

KAYNAKÇA

- Abdölfettah el-Kadı, *el-Vafi fi Şerhi 'ş-Şatbiyye fi 'l-Kıraati 's-Seb'*, Mektebetu'd-Dâr, Cidde, 1999 (I).
- Ahmed Muhammed el-Benna ed-Dimyati, *İthafuFudalâi'l-Beşer*, Daru-İbn Hazm, yy., 2010 (I-III).
- Altıkulaç, Tayyar , “Nâfi’ b. Abdurrahman”, *DİA yay.*, İstanbul, 2006, XXXII, 287-288.
- , “Hafs b.Süleyman”, *DİA yay.*, İstanbul, 1997, XV, 118-119.
- , “Hamza b. Habîb”, *DİA yay.*, İstanbul, 1997, XV, 511-513.
- , “İdris b. Abdülkerim”, *DİA yay.*, İstanbul, 2000, XXI, 484.
- , “Ravh b. Abdülmü'min”, *DİA yay.*, İstanbul, 2007, XXXIV, 472.
- , “Ruveys”, *DİA yay.*, İstanbul, 2008, XXXV, 274.
- , “Ya'kûb el-Hadramî”, *DİA yay.*, İstanbul, 2013, XLIII, 282-284.
- , “İbn Galbun”, *DİA yay.*, XIX, 499-500.
- , “Kâlûn” , *DİA yay.*, İstanbul, 2001, XXIV, 268- 269.
- Tatlı, Alican, “Cehdamî”, *DİA yay.*, İstanbul, 1993, VII, s. 225.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin*, İstanbul, 1951 (I-II).
- B. Lewis, “Abbasids”, *EP*, I, 21.
- Birişik, Abdülhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin yay., Bursa, 2004.
- Canard, M., “Ĥamdânids”, *EP*, III, 130.
- Celaeddin Abdurrahman es-Suyutî, *Hüsnü'l-Muhadara*, Darü'l-Hayai'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır, 1387/1967 (I-II).
- , *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Alemu'l-Kutub, Dimeşk, 2008 (I-II).
- Çetin, Abdurrahman, *Ebu Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, Ensar yay., İstanbul, 2015.
- , *Kıraatların Tefsire Etkisi*, Ensar yay., İstanbul, 2012.
- , *Kur'an Okuma Esasları*, Emin yay., Bursa, 2016.
- Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Yaklaşım*, İsam yay., İstanbul, 2011.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, nşr: Muhammed Ahmed Dehmân, Dârü İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye (I-II).
- Demirci, Muhsin, “Ebû Abdurrahman es-Sülemî”, *DİA yay.*, İstanbul, 1994, X, 87.
- Devserî, İbrahim b. Said, *Mu'cemü'l-Mustalehât fi İlmeyi't-Tecvîdi ve'l Kırae*, S. Arabistan, 2004.

- Ebu Bekir er-Razi, *Muhtaru's-Sihah*, Daru'l-Feyha, Dimeşk, 2010 (I).
- Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-Meânî min Hurzi'l-Emanî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-2013.
- El-Benna, *İthafu Fudalâi'l-Beşer*, Daru İbn Hazm, yy.,2010 (I-III).
- Eymen Fuâd es-Seyyid, "Fâtımîler", *DİA yay.*, XII, 230.
- Fırat, Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, Çelik yay., İstanbul, 2018.
- , Kur'an-ı Kerim'i Okuma Âdabı ve Faziletleri, İstanbul, 2018.
- Graefe, E., "Fatımîler", *İA*, IV, 524.
- İbn Galbûn, *et-Tezkire fi'l-Kıraati's-Semân*, thk. Eymen Rüşdi Suveyd, Dâru'l-Gavsânî li'd-dirasâti'l-Kur'âniyye, Dimeşk, 2009 (I-II).
- İbn Hayr Ebû Bekr Muhammed b.Hayr b.Ömer el-İşbilî, *Fehresetü mâ Ravâhü an Şüyühîhi mine'd-Devâvîni'l-Musannef fi Durûbi'l-İlmi ve Envâi'l-Meârifi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998 (I).
- İbn Manzur , *Lisânü'l-Arab*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005 (I-XV).
- İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât*, Daru'l-Mearif, Kahire, 1981 (I).
- İbnü'l-Cezerî, *Muncidu'l-Mukriin*, Dâru'l-Meyamin, Riyad, 2014 (I).
- , *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Daru'l-Gavsânî, Beyrut, 2018 (I-V).
- , *Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakatü'l-Kurra*, G. Bergstrasser neşri, Mısır, 1932 (I-III).
- İbnü'l- Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, Bahar yay., İstanbul, 1991(I- XI).
- İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, İstanbul, 1995(I-XV).
- Kadri b. Muhammed b. Abdülvehhab, *İthafu'l-Mehere*, Dâru İbn Kesir, 2011.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal, "Hamdânîler", *DİA yay.*, XV, 447.
- , "İbn Galbûn, Ebü't-Tayyib", *DİA yay.*, İstanbul, 1999, XIX, 501.
- Karataş, Şuayip, *Kırâat İmamlarından Ya'kûb'un Kırâat, Kırâatının Özellikleri ve Delilleri*, Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Koyuncu, Recep, *Kıraat ilmi ve Takrib Usulü*, Çelik yay., İstanbul, 2018.
- Köse, Saffet, "'Tekbir', *DİA yay.*, XXXX, 341.
- M. Sobernheim, "Hamdânîler", *İA*, V/1.
- Maşalı, Mehmet Emin, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, Otto yay., Ankara, 2016 .
- Merçil, Erdoğan, "Büveyhîler", *DİA yay.*, VI, 498.
- , "Besâsîrî", *DİA yay.*, V, 528.
- Muhaysın, Muhammed Sâlim, *fi Rihâbi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire-1980.

- Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemü'l-Müellifin*, Mektebetü'l-Müsenna, Beyrut, 1414/1993(I-IV).
- Sarı, Mehmet Ali, “Âsım b. Behdele”, *DİA yay.*, İstanbul, 1991, III, 475- 476.
-----, “Med”, *DİA yay.*, Ankara, 2003, XXVIII, 288.
- Taşköprizâde, *Miftâhu's-se'âde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevdû'âti'l-Ulûm*, Kahire, 1968 (I-III).
- Tatlı, Alican, “Cehdamî”, *DİA yay.*, İstanbul, 1993, VII, 225.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's-Sahih*, nşr: İbrahim Atve, el-Mektebetü'l-İslâmiyye (I-V).
- Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr yay., Ankara, 2005.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsîler”, *DİA yay.*, I, 35.
- Zebidî, Muhammed Murtazâ el-Vasîtî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, Mısır, 1306 (I-X).
- Zehebî, *el-İber fî Haberi Men Ğaber*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1405/1985 (I-III) .
-----, *Marifetü'l-Kurrai'l-Kibar Ale't-Tabakat ve'l-Âsar*, thk: Tayyar Altıkulaç, İstanbul, 1995 (I-IV).
-----, *Tezkiratü'l-Huffaz*, Beyrut, 1958 (I-IV).
- K. V. Zetterstéen, “Abbasîler”, *İA*, I, 18-22.